

SIVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Maliye Ana Bilim Dalı

KRİZLERİN ÖNLENMESİNDE MALİYE POLİTİKASININ
ROLÜ

Yüksek Lisans Tezi

Buket DEMİR

Sivas
Eylül 2019

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Maliye Ana Bilim Dalı

KRİZLERİN ÖNLENMESİNDE MALİYE POLİTİKASININ
ROLÜ

Yüksek Lisans Tezi

Buket DEMİR

Tez Danışmanı:
Doç. Dr. Coşkun KARACA

Sivas
Eylül 2019

KABUL VE ONAY

Üniversite: : Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ana Bilim Dalı : Maliye Ana Bilim Dalı
Tezin Başlığı : Krizlerin Önlenmesinde Maliye Politikasının Rolü
Savunma Tarihi : 04.09.2019
Danışmanı : Doç. Dr. Coşkun KARACA

Unvanı - Adı Soyadı

İmza

Jüri Başkanı : Doç Dr. Coşkun KARACA

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Selçuk BUYRUKOĞLU

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Hayrettin TÜLEYKAN

Oy Birliği

Oy Çokluğu

Buket DEMİR tarafından hazırlanan Ekonomik Krizlerin Önlenmesinde
Maliye Politikasının Rolü başlıklı tez, kabul edilmiştir. ....../....../.....

Prof. Dr. Ahmet ŞENGÖNÜL
Enstitü Müdürü

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans Yeterlik tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

1. Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;
2. Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;
3. Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dâhil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;
4. Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

Buket DEMİR

TEŞEKKÜR

Tez çalıőmamın hazırlanmasında bana yardımcı olan, değerli bilgilerini benimle paylaőan, öneri ve eleőtirilerini esirgemeyen, kendisine ne zaman danıősam bana kıymetli zamanını ayırıp sabırla ve büyük bir ilgiyle bana faydalı olabilmek için elinden gelenden fazlasını sunan, sorun yaőadıęımda yanına çekinmeden gidebildiğim, güler yüzünü ve samimiyetini benden esirgemeyen ve gelecekteki mesleki hayatımda da bana verdiği değerli bilgilerinden faydalanacağımı düşündüğüm saygı değer danıőşman hocam Doç. Dr. Coşkun KARACA'ya teőekkürlerimi sunarım.

Lisans ve Yüksek Lisans eğitimim boyunca benden yardımlarını, bilgi ve tecrübelerini esirgemeyerek destek olan saygı değer Maliye Bölümü öğretim üyelerine teőekkürlerimi sunarım.

Ayrıca kıymetli zamanını hazırladığım teze ayırıp değerlendiren saygı değer Dr. Öğretim Üyesi Selçuk BUYRUKOğLU ve Dr. Öğretim Üyesi Hayrettin TÜLEYKAN'a teőekkürlerimi sunarım.

Tez çalıőmam boyunca ve her zaman her konuda bana sonsuz sabır gösteren, maddi ve manevi desteklerini benden esirgemeyen baőtta annem olmak üzere canım aileme ve eőime, benden yardımlarını esirgemeyen değerli abim Mustafa USTA'ya teőekkürlerimi sunarım.

Buket DEMİR

İÇİNDEKİLER

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI.....	i
TEŞEKKÜR	iii
KISALTMALAR	ix
TABLO LİSTESİ	xi
ŞEKİL LİSTESİ.....	xiii
ÖZET.....	xv
ABSTRACT.....	xvii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KRİZ KAVRAMI VE KRİZLERİN TÜRLERİ

1.1. Kriz Kavramı	5
1.2. Ekonomik Kriz Kavramı ve Özellikleri	6
1.3. Ekonomik Kriz Türleri	8
1.3.1. Reel Sektörde Yaşanan Krizler	9
1.3.1.1. Reel Sektör Krizlerinin Çeşitleri	10
1.3.1.1.1. Mal ve Hizmet Piyasasında Krizler	10
1.3.1.1.2. İşgücü Piyasasında Krizler	11
1.3.2. Finans Sektöründe Yaşanan Krizler	12
1.4. Ekonomik Krizlere Teorik Yaklaşımlar	14
1.4.1. Klasik İktisadi Teoride Kriz	14
1.4.2. Keynesyen Teoride Kriz	15
1.4.3. Post Keynesyen Teoride Kriz	15
1.4.4. Yeni Keynesyen Teoride Kriz	16
1.4.5. Neo-Klasik İktisat Teorisinde Kriz.....	17
1.4.6. Arz Yanlı İktisat Teorisinde Kriz	18
1.4.7. Monetarist Teoride Kriz.....	19
1.4.8. Marksist Teoride Kriz	20
1.5. Krizlerin Nedenleri	21
1.5.1. Bütçe Açıkları	22
1.5.2. Borçlanma	23

1.5.3. Uluslararası Sermaye Hareketleri	24
1.5.4. Fiyatlar Genel Düzeyindeki Dalgalanmalar.....	25
1.5.5. Döviz Kuru Rejimleri	26
1.5.6. Belirsizlik Ortamı.....	26
1.6. Ekonomik Krizlerin Etki Alanları ve Sonuçları	27
1.6.1. Bankacılık Sektörüne Etkileri	27
1.6.2. Reel Sektöre Etkileri	28
1.6.3. Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi	29
1.6.4. Hükümet Bütçelerinde Bozulma	29
1.6.5. Kayıt Dışıılığın Yaygınlaşması	30
1.6.6. Hükümet Müdahalelerinde ve Regülasyonlarda Artış	30

İKİNCİ BÖLÜM

2. MALİYE POLİTİKASINA İLİŞKİN KAVRAMSAL ÇERÇEVE, MALİYE POLİTİKASI ARAÇ VE AMAÇLARI

2.1. Maliye Politikası Kavramı, Ortaya Çıkışı ve Etkileri.....	31
2.2. Maliye Politikasının Amacı	36
2.2.1. Ekonomik İstikrarın Sağlanması	37
2.2.2. Dış Dengenin Sağlanması	38
2.2.3. Kaynak Dağılımında Etkinliğin Sağlanması.....	38
2.2.4. Ekonomik Büyümenin ve Kalkınmanın Gerçekleştirilmesi	39
2.2.5. Gelir ve Servet Dağılımının Gerçekleştirilmesi.....	40
2.3. Maliye Politikası Araçları.....	41
2.3.1. Kamu Harcamaları Politikası	41
2.3.1.1. Cari Harcamalar	42
2.3.1.2. Yatırım Harcamaları.....	42
2.3.1.3. Transfer Harcamaları.....	43
2.3.2. Kamu Gelirleri Politikası	43
2.3.2.1. Verginin Tanımı ve Vergilerin Sınıflandırılması	45
2.3.2.1.1. Verginin Tanımı ve İşleyişi	45
2.3.2.1.2. Vergilerin Sınıflandırılması	47
2.3.2.1.2.1. Gelir Üzerinden Alınan Vergiler	48
2.3.2.1.2.2. Harcama Vergileri.....	48
2.3.2.1.2.3. Servet Üzerinden Alınan Vergiler	49

2.3.3. Borçlanma Politikası.....	50
2.3.3.1. İç Borçlanma	50
2.3.3.2. Dış Borçlanma.....	51

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KRİZLERİ ÖNLEMEDE MALİYE POLİTİKASININ ROLÜ

3.1. Krizleri Önlemek İçin Uygulanan Maliye Politikası Yöntemleri.....	54
3.1.1. Otomatik İstikrar Sağlayıcılar.....	54
3.1.1.1. Otomatik Stabilizatör Olarak Kamu Gelirleri	55
3.1.1.2. Otomatik İstikrar Sağlayıcı Olarak Kamu Harcamaları.....	57
3.1.2. Krizleri Önlemede İradî Maliye Politikaları.....	58
3.1.3. Formül Esnekliği.....	60
3.1.4. Kurala Dayalı Maliye Politikası	61
3.2. Ekonomik İstikrarsızlık Dönemlerinde Uygulanacak Maliye Politikaları	62
3.2.1. Enflasyonla Mücadele Politikaları.....	63
3.2.2. Durgunlukla Mücadele Politikaları.....	66
3.2.3. Stagflasyonla Mücadele Politikaları	68

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. TÜRKİYE'DEKİ KRİZLER VE UYGULANAN MALİYE POLİTİKALARI

4.1. Türkiye'de 1950-2008 Döneminde Yaşanan Ekonomik Krizler ve Uygulanan Maliye Politikaları.....	71
4.1.1. İzmir İktisat Kongresi ve Cumhuriyet Sonrası Dönem	71
4.1.2. 1929 Krizi ve Sonrasında Maliye Politikası	74
4.1.3. 1940 Yıllar ve Varlık Vergisi	75
4.1.4. 1958 Ekonomik Krizi ve Uygulanan Maliye Politikaları.....	77
4.1.5. 1970-80 Döneminde Yaşanan Ekonomik İstikrarsızlıklar	80
4.1.6. 1980 Siyasi ve Ekonomik Krizi ve Uygulanan Maliye Politikaları.....	82
4.1.7. 1994 Krizi	85
4.1.7.1. Kriz Öncesi Dönemde Ekonomi	86
4.1.7.2. Krizi Oluşturan Temel Nedenler.....	87
4.1.7.3. Krizin Sonuçları	88
4.1.8. Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri ve Uygulanan Maliye Politikaları ...	89
4.1.8.1. Kasım 2000 Krizi	89

4.1.8.2. Şubat 2001 Krizi.....	90
4.1.9. 2008 Küresel Krizi ve Uygulanan Maliye Politikaları	92
4.1.9.1. 2008 Küresel Krizinin Nedenleri	92
4.1.9.2. 2008 Küresel Krizinde Uygulanan Politikalar	92
SONUÇ.....	95
KAYNAKÇA	99
ÖZGEÇMİŞ.....	107

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
bk.	: bakımız
C	: cilt
çev.	: çeviren
DB	: Dünya Bankası
DİBS	: Devlet İç Borçlanma Senetleri
DTH	: Döviz Tevdiat Hesabı
GEGP	: Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GOÜ	: Gelişmekte Olan Ülkeler
haz.	: hazırlayan
IMF	: Uluslararası Para Fonu
KKBG	: Kamu Kesimi Borçlanma Gereksinimi
KHK	: Kanun Hükmünde Kararname
KOSGEB	: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
no.	: numara
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
S	: sayı
s.	: sayfa numarası
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
TEFE	: Toptan Eşya Fiyatları Endeksi
TÜFE	: Tüketici Fiyat Endeksi
TMSF	: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri
Yay.	: Yayınevi, Yayınları
yy.	: yüzyıl

TABLO LİSTESİ

Tablo 1. Cumhuriyetin İlk 10 Yıllık Dış Ticaret Hacmi	74
Tablo 2. Türkiye Ekonomisinde Büyümenin Seyri 1923-1946	75
Tablo 3. 1940-1950 Dönemi GSMH ile Büyüme Hızları	77
Tablo 4. İthalat, İhracat, Dış Ticaret Açığı (1963-1972, milyon dolar)	81

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1. Ekonomik Kriz Türleri	9
--------------------------------------	---

ÖZET

Tüm ekonomiler mevcut üretim kaynaklarını en iyi şekilde kullanmaya ve yüksek refah düzeyine ulaşmaya çalışmaktadırlar. Yüksek refah düzeyine ulaşıldığında bu düzeyi korumak ve sürekliliğini sağlamak etkin bir ekonomi politikası ile mümkündür. İstikrarlı bir ekonomik yapı oluşturmak amacıyla uygulanacak maliye politikaları genel olarak iç ve dış ekonomik istikrarın sağlanmasına odaklanmaktadır. İç ekonomik istikrarın sağlanması amacıyla enflasyon, deflasyon ve işsizlik gibi sorunlara çözüm aranırken dış ekonomik istikrarın sağlanması amacıyla ödemeler dengesindeki sorunlar giderilmeye çalışılmaktadır.

Ekonomik krizler herhangi bir mal, hizmet, üretim faktörü ve finans piyasasında kabul edilebilir aralıkların dışına çıkılarak şiddetli dalgalanmaların ortaya çıkması şeklinde tanımlanmaktadır. Ancak her ekonomik kriz politika uygulayıcıları için bir ders niteliği taşımaktadır. Geçmişte yaşanan krizler ve bu krizlerde uygulanan maliye politikaları, gelecekte yaşanacak olası krizlerin önlenmesi ve yaşanan krizden çıkılması için bilgi birikimi sağlamaktadır. Bu çalışmada krizleri önlemede teoride anlatılan maliye politikaları ile ülkelerin yaşadığı krizler karşısında uyguladıkları maliye politikaları anlatılmaya çalışılmış ve farklı kriz türleri için politika önerileri sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kriz, Maliye, Politika, enflasyon, deflasyon

ABSTRACT

All the economies are trying to use the available sources of production in the best way possible and reach the highest level of welfare. When reaching the highest level of welfare, keeping this level and providing its persistence is possible by an effective political economy. The fiscal policies that are used to build a stable economic structure, are generally focusing on providing the inner and outer economic stability. To provide the inner economic stability, it's been focused on problems like inflation, deflation and unemployment.

Economic crises have been defined as violent fluctuations that are caused by getting out of the acceptable ranges in any product, service, production factors and financial market. However, every economic crisis is a lesson for policy practitioners. The crises in the past and the fiscal policies implemented in these crises provide information to prevent future crises and to overcome the crisis. In this study, it is tried to explain the fiscal policies explained in the theory and the fiscal policies applied in the face of the crises experienced by the countries and the policy recommendations for different types of crises are presented.

Key Words: Crisis, Finance, Politics

GİRİŞ

Kriz, küreselleşen dünya ile birlikte; son zamanlarda sıkça tartışılan konuların başında gelmektedir. Özellikle ekonomi alanındaki hızlı değişimler kriz konusunu günlük yaşantımızın bir parçası haline getirmiştir. Diğer pek çok ülke gibi Türkiye'nin de irili ufaklı çok sayıda kriz deneyimi olmuştur. Bunlardan bazıları çok büyük bunalımlar içinde ve uzun süreli olmuş ve ekonomide derin izler bırakmıştır. Bazı krizler ise daha yüzeysel atlatılmış, kamu otoritelerinin politikalarını yeniden gözden geçirmesine ve ülke ekonomisinin toparlanma ihtiyacına gereksinim duyulduğunu göstermiştir. Dolayısıyla her kriz geriye birbirinden farklı miraslar bırakmakta ve krizlerin aşılması yolunda uygulanan politikalar farklı deneyimlere sahne olmaktadır.

Ana akım iktisat anlayışıyla birlikte devletin piyasadaki etkisinin azalmasının ardından meydana gelen krizler, ekonomileri zorlu bir sürece sokmuştur. Bu süreçte yaşanan krizler uygulanmakta olan politikaların sorgulanmasına neden olmuş, piyasaların kendiliğinden işlediğine yönelik görüşün geçerliliğine gölge düşürmüş ve bu çerçevede gerçekleştirilen politikaların uygulanabilirliği konusunda şüphe ortaya çıkarmıştır. Yaşanan tüm bu gelişmeler gelecek dönemde yaşanacak krizlerde uygulanacak politikaların daha dikkatli seçilmesine fırsat vermiş, özellikle maliye politikalarının dengeli ve ekonomiye zarar vermeyecek biçimde uygulanması için zemin oluşturmuştur. Bu çalışma geçmişte yaşanan krizlerin birbirleri ile benzer sebeplere dayalı olarak ortaya çıktığını ve uygulanacak olan politikaların ülke ekonomisinin özellikleri bağlamında benzer olduğunu ve daha da önemlisi krizlerin önlenmesinde hükümetler tarafından uygulanacak maliye politikalarının krizlerden kurtulmada ne denli önemli olduğunu ortaya koymak amacıyla hazırlanmıştır.

Ülkemizde yaşanan krizlerin nasıl meydana geldiklerinin iyi bilinmesi bu krizlerle daha kolay mücadele edilebilmesine imkân tanımaktadır. Hazırlanmış olan bu tezin öncelikli hedefi krizlerle mücadelede uygulanacak maliye politikalarının ekonomi üzerinde ortaya çıkardığı etkileri göstermektir. Bu çerçevede öncelikle kriz

kavramının ne olduğu, nedenleri ve kriz çeşitlerinin araştırılması gerekmektedir. Bu kapsamda çalışmanın dört bölüm olarak hazırlanması planlanmaktadır.

Ekonomik krizlerle mücadele edebilmek için öncelikle ekonomik kriz kavramının ne anlama geldiği, hangi sebeplerle ortaya çıktığı ve ne tür sonuçlar bıraktığı araştırılmalıdır. Bu bağlamda çalışmanın ilk bölümünde bu kavramlara yer verilmiş ve krizlere ilişkin kavramsal çerçeve sunulmaya çalışılmıştır. Uygulanacak maliye politikalarının başarısının veya başarısızlığının anlaşılması ekonomik krizlerin nasıl ortaya çıktığı ile doğrudan ilişkili olduğundan bölümün devamında kriz türlerine ve nedenlerine yer verilmiştir.

Maliye politikası ekonomik kriz dönemlerinde krizden çıkılabilmesi için uygulanacak önlemlerden birisidir. Krizlerin yaşandığı dönemlerde maliye politikası ile talebi artırarak belirli bir süre için de olsa ekonomiye canlılık getirilebilir. Bununla birlikte talebi kısarak ve mali açıdan disiplin sağlayarak da ekonomi denetim altında tutulabilir. Ancak uygulanacak maliye politikalarının krizlerle etkili biçimde mücadele edebilmesi için hazırlanmasından uygulanmasına kadar sahip olması gereken birtakım özellikler mevcuttur. Bu politikalar aynı zamanda krizlerin önlenmesi ve atılması için kritik bilgiler içeren önemli bir reçetedir. Dolayısıyla maliye politikası araçlarının tanımlanması, hangi durumlarda ve ne zaman uygulanması gerektiği iyi bilinmelidir. Bu bağlamda da ikinci bölümde, maliye politikasının tanımı ve araçları hakkında bilgiler verilmiştir.

Krizlerin önlenmesinde uygulanabilecek bir diğer önlem ise para politikasıdır. Para politikaları ülkelerdeki merkez bankalarının sahip oldukları araçlar ve aktarım mekanizmalarıyla parasal tabanı ve faiz oranlarını etkilemeleri yoluyla uygulanırken maliye politikaları kamusal otoritelerin sahip oldukları harcama, vergi ve borçlanma gibi araçlarla ekonomideki istikrarsızlıkları gidermeye yönelik politikalardan oluşmaktadır. Bu kapsamda üçüncü bölümde para politikalarından kısaca bahsedilmiş ve sonrasında maliye politikalarının amaçları, araçları ve nasıl uygulandıklarına ilişkin ayrıntılı bilgi verilmiştir.

Krizlerin önlenmesinde uygulanabilecek maliye politikalarını iradi, otomatik ve kurala dayalı politikalar şeklinde üçlü bir ayrıma tabi tutmak mümkündür. Yine üçüncü bölümde kamu otoritelerinin krizi önlemek amacıyla uygun araçları seçerek iradi olarak harekete geçirdikleri iradi maliye politikaları anlatılmış, sonrasında

kendiliğinden denge sağlayıcı işlev gören otomatik stabilizatörlere değinilmiş ve son olarak kurallı maliye politikaları anlatılmıştır. Günümüzde pek çok ÷lke tarafından kullanılan kurallı maliye politikaları kamu otoritelerinin ekonomi üzerindeki sınırsız yetkilerini gidermek üzere bu yetkilerin anayasa ve kanunlarla sınırlandırılması gereğı üzerinde durmaktadır.

Gelişmiş bir ekonomiye sahip olmak ve krizlere önlem almak amacıyla Türkiye'nin ekonomik geçmişinin de bilinmesi önemlidir. Bu nedenle çalışmanın son bölümünde, 1950-2008 döneminde Türkiye'de meydana gelen ekonomik krizlerden ve bu krizlerden kurtulmak amacıyla hükümetler tarafından gerçekleştirilen politikalardan bahsedilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KRİZ KAVRAMI VE KRİZLERİN TÜRLERİ

1.1. Kriz Kavramı

Kriz sözcüğünün kavramsal kökeni Latin ve Yunan dillerine dayanmaktadır. Kriz kelimesi Yunanca “krisis” kelimesinden türemiştir. Günlük kullanımda yanlış seçim, bunalım, buhran kavramlarına karşılık gelen kriz terimi, beklenmedik ekonomik, psikolojik ve sosyal gelişmeler sonucunda normal ilişkilerin ciddi anlamda sarsılması durumunu ifade etmektedir. Diğer bir deyişle kriz deyimiyle olumsuz, dengesiz ve istenmeyen bir duruma geçiş anlatılmak istenmektedir (Bayraktutan 2006: 2). Bu durumu sahip olunan üç olumsuzluk ile açıklamak mümkündür:

1. Herhangi bir şeyin kıtlık seviyesinde azalmış olması,
2. Ekonomik çöküntü,
3. Bir veya birden fazla ülkede belli bir toplum veya kuruluşun durumunda yaşanan bunalım, güç dönem, buhran.

Bu özelliklerinden de görüldüğü üzere kriz; ekonominin mevcut durumunu ve geleceğini olumsuz yönde etkileyen, ani bir şekilde meydana gelen ve bu sebeple önlem almakta geç kalınan bir durumu göstermektedir. Krizlerin en gerilim yaratıcı ve belirgin özelliği ise öngörülemez olmasıdır (Karaçor vd. 2012: 13).

Kriz sözcüğü, sosyal bilimler alanında, özellikle de iktisat alanında çok kullanılan bir kavramdır. İktisatta Fransızcadaki anlamına daha yakın anlamıyla ‘hızla ve beklenmedik, aniden meydana gelen ekonomik amaç, araç ve planları tehdit eden kaos ortamı, “depresyon”, “çöküntü”, “bunalım” ve “buhran” gibi sözcüklerle aynı anlamda kullanılmaktadır. Gündelik yaşamda da ekonomik kriz, hükümet krizi, mali kriz, küresel kriz, siyasi kriz ve benzeri kavramlarla oldukça sık karşılaşılmaktadır

(Ural 2003: 1). Bu kavramlar bir istikrarsızlığın veya olumsuzluğun ortaya çıktığını göstermekle birlikte her biri farklı kriz türlerine işaret etmekte ve krizin önünde yer alan mali, siyasi gibi nitelermeler krizin nedenini anlamamız için bize yol göstermektedir.

Krizin zıttı anlamında kullanılan istikrar ise; kararlı, dengeli anlamına gelir. Makro anlamda istikrardan bahsedildiği zaman sadece ekonomik istikrar değil siyasi istikrar da kastedilmektedir. İstikrarın sağlanamadığı durumlarda ekonomik kriz adı verilen kaoslar yaşanmaktadır. Ekonomi biliminde kaos, ekonominin aşırı dalgalanma gösterdiği ve ekonomik birimlerin normal dönemlerde olmayan aşırı tepkiler gösterdikleri ortam olarak tanımlanmaktadır. Yani kaos kavramıyla ekonomik kriz dönemlerinde ortaya çıkan panik ve düzensizlik durumuna atıf yapılmaktadır. Bu karışık dönemlerde ekonomik aktörler ne yapacaklarını kesin olarak bilemedikleri için ekonomik yapıda bir kriz meydana gelmektedir. Belirsizlik ise; ekonomideki ani değişimlerin yüksek oranda ortaya çıktığı ortamlar olarak adlandırılmaktadır. Keynes; belirsizliği, dengesiz gelir dağılımı ve artan işsizlik oranı yanında krizin oluşmasına neden olan üç temel unsurdan birisi olarak saymaktadır. Belirsiz bir ekonomik ortamda izlenecek yolun nasıl olacağı tam olarak bilinemediği için bu durum alınan kararların krize yol açmasına neden olabilmektedir (Ural 2003: 2).

Yapılan tanımlardan görüldüğü üzere kriz kelimesi pek çok anlamda kullanılmaktadır. Neredeyse bütün sosyal ve bazı fen bilimlerinde kendi alt dalında bir kriz tanımı mevcuttur. Bunlar arasında tıp, psikoloji, sosyoloji, siyaset bilimi sayılabilmektedir. Tez konusunun içeriği ekonomi bilimi ile alakalı olduğu için bu çalışmada krizin ekonomik anlamı üzerinde durulmuştur.

1.2. Ekonomik Kriz Kavramı ve Özellikleri

Günlük dilde kriz denilince çoğunlukla ekonominin değişik ve daha çok görünür mekanizmalarında yaşanan problemler, sıkıntılar anlaşılır. Bu sorunları enflasyon krizi, borsa krizi, banka krizi, satış ve ödeme güçlükleri, mal kıtlıkları, dış ödemeler krizi, kamu maliyesi krizi olarak adlandırmak mümkündür. Bununla birlikte ekonomik krizlerin tanım ve tespitini yapabilmek için sadece görünür ve ölçülebilir özelliklerini değil aynı zamanda normatif yapısını da gözlemlemek gerekmektedir. Yine kriz öncesinde uygulanan politikaların kriz üzerindeki etkisinin ölçülmesi, krizin

nedenlerinin bilinmesi ve uygulanacak politikaların seçilmesi açısından önemlidir. Örneğin uygulanan ithal ikameci politikalar veya iktidarın popülist harcamaları ekonomi üzerinde olumsuz etkiler göstermiş ve kriz oluşumuna yol açmış olabilir. Yine bu süreçte ekonomik krizin süresinin de gözlenmesi gerekmektedir. Bazı krizler uzun süreli ve devrevi özellikler gösterirken bazıları kısa süreli şoklar şeklinde atlatılmaktadır. Krizin süresinin bilinmesi uygulanacak politikaların seçimi ve uygulanma süresi açısından önemlidir.

Ekonomik kriz, tüketicinin talebi ve firmaların yatırımlarında yaşanan düşüşler, yüksek işsizlik ve buna bağlı olarak hayat standartlarının düşmesi biçiminde ortaya çıkabilmektedir. Genel olarak ekonomik krizlere finans piyasalarında belirsizlik, hisse senedi fiyatlarındaki düşme ve döviz kurlarındaki yükselme gibi olumsuzluklar eşlik etmektedir. Krizlerin etki alanı reel sektörden başlayarak finans kesimi olabileceği gibi bunun tam tersi de olabilmektedir (Eğilmez 2014: 66). Bu olumsuzlukların en önemli nedeni ise her iki kesimin aktarım mekanizmalarındaki bazı değişkenlerin ortak olmasıdır. Örneğin; finansal krizlerin baş gösterdiği durumda bankacılık kesiminin böyle bir krizden etkilenmesi kuvvetle muhtemeldir. Bankacılık kesimi aynı zamanda borç verilebilir fon piyasasının da temel aktörü olduğundan reel sektördeki firmaların kriz dönemlerinde kredi taleplerinin artması reel sektörü de içine alacak bir krizi kaçınılmaz kılmaktadır. Reel sektör ve finansal sektörün birlikte krize sürüklendiği böyle bir ortamda, krizin çözümü yönünde uygulanacak politikaların başarı şansı azalmakta ve yalnızca maliye politikasının uygulandığı önlemler yanında para politikasına ilişkin çözüm önerileri de tartışmaya açılmaktadır (Aktan, Şen 2014).

Tanımların ve açıklamaların da gösterdiği üzere bir durumun veya olayın ekonomik kriz olarak adlandırılması için bazı özelliklere sahip olması gerekmektedir. Bu özellikler (Aktan, Şen 2014):

- Birdenbire ortaya çıkan olumsuz gelişmelerin olması,
- Bazı kişi ve kurumlar için tehdit ve tehlike ortaya çıkarırken bazıları için fırsatlar ortaya çıkarması,
- Alınacak tedbirlerin zamanına ve başarısına bağlı olarak kısa veya uzun süreli olması,

- Birbirleriyle bağlantılı olması veya aktarım mekanizmalarındaki bir değişkenin ortak olması nedeniyle yayılma göstermesi.

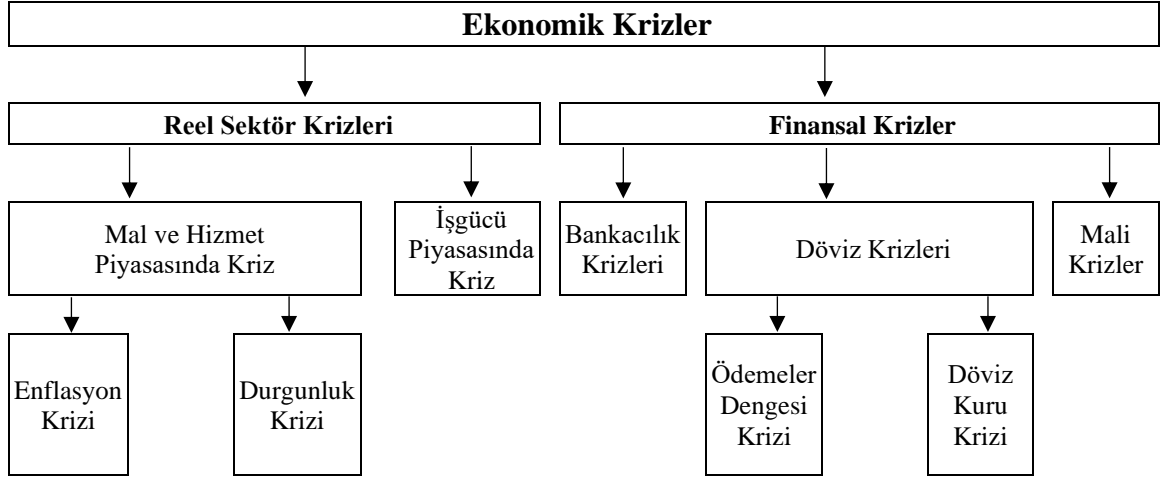
Bu maddelerin incelenmesi sonucunda krizlerin en önemli özelliklerinden birisinin aniden ortaya çıkması ve ekonomide belirsizliğe yol açması olduğu görülmektedir. Bunun yanında yayılma etkisi nedeniyle krizler, sadece ulusal ekonomiyi değil, diğer ülke ekonomilerini de etkileyerek uluslararası boyuta taşınmaktadır. Özellikle son dönemlerde yaşanan krizlerin küresel boyut kazanmasında, küreselleşmeyle beraber ekonomilerin birbirleriyle yüksek ticaret hacmine ulaşmasının etkili olduğu söylenebilmektedir.

Ekonomik krizler, küreselleşmenin hızla gerçekleştiği 1980'lerden sonra ciddi bir tartışma konusu haline gelmiştir. Bu kavram özellikle gelişmekte olan ülkelerin sık sık karşılaştıkları bir durum olduğundan krizlerin bu ülkeler için daha büyük önem taşıdığını söylemek mümkündür. Bu ekonomilerde hedeflenen yüksek büyüme politikalarının sonucu olarak tüketim teşvik edilmekte, bu da fiyatlarda istikrarsızlığa dolayısıyla enflasyona sebep olmaktadır. Ülkeler arasında mal ve hizmet ticareti yükselmekte ve üretim, yatırım ve sermaye piyasasına yönelik finansal akımlar hızla artmaktadır. Bu durum ödemeler bilançosunda sürdürülemez açıklara ve piyasanın bu duruma kolay uyum sağlayamaması nedeniyle krizlere neden olmaktadır (Toprak 2001: 23). Bu açıklamalardan da anlaşıldığı üzere ülkeler arasındaki ilişkilerin veya mal ve hizmet ticaretinin yoğun olması ekonomik krizlerin küresel çapta yayılmasına neden olan temel etkidir.

1.3. Ekonomik Kriz Türleri

Ekonomik krizler iki ana başlıkla incelenmektedir. Bunlar; mal, hizmet ve işgücü piyasalarındaki belirsizlikler olarak gerçekleşen reel sektör krizleri ve finansal piyasalardaki aşırı konjonktürlerin yol açtığı krizlerdir. Bu ayrım Şekil 1'de gösterilmektedir.

Şekil 1. Ekonomik Kriz Türleri

Kaynak: Kibritçiöglü 2001: 175

Yukarıdaki şekilde görüldüğü üzere reel krizler daha çok üretim ve işgücü piyasalarında görülürken finansal krizler ise para piyasalarında görülmektedir. Reel sektör krizleri; mal ve hizmet piyasasında kriz ve işgücü piyasasında kriz şeklinde ikiye ayrılırken finansal krizler; bankacılık, döviz ve mali kriz şeklinde üçe ayrılmaktadır. Mal ve hizmet piyasalarında yaşanan kriz ise ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan enflasyon krizi, mal ve hizmetlerin fiyatlarında yaşanan sürekli yükselmeyi gösterirken durgunluk krizi, mal ve hizmetlere olan talebin azalması şeklinde yaşanmaktadır. Döviz krizlerinde ise iki tür olumsuzluk baş göstermektedir. Bunlardan ilki ödemeler dengesinde yaşanırken ikincisi döviz kurlarında aşırı dalgalanma şeklinde ortaya çıkmaktadır. Her iki kriz de tasarruf oranlarının düşük olduğu ve ekonominin dışa bağımlı olduğu ülkelerde sıklıkla görülmektedir. Aşağıda tez konusuyla bağlantısı nedeniyle öncelikle reel sektör krizleri ayrıntılı olarak işlenecek sonrasında finansal krizler anlatılacaktır.

1.3.1. Reel Sektörde Yaşanan Krizler

Reel sektör, hane halkı ve firmaların aktif olarak yer aldığı, mal ve hizmet üretim ve tüketiminin gerçekleştirildiği sektör olarak kabul edilmektedir. Ülke milli geliri hesaplanırken üretim ve tüketim temel değişken olarak kabul edildiğinden ekonomik birimlerin bu iki değişken üzerindeki tercihleri reel sektörü de etkilemektedir.

Reel sektör krizleri, hizmet ve mal piyasasında yaşanan krizler ve işgücü piyasasında yaşanan krizler olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu krizler de durgunluk ve enflasyon krizleri olmak üzere ikiye ayrılır. Bu krizlere neden olan etkenlerin başında işgücü veya mal/hizmet piyasalarındaki arzı ve talebi etkileyen fiyat değişimleri, arz/talep değişkenliği, miktardaki ve tercihlerdeki değişimler gelmektedir. Bunların neden olduğu değişikliklerle birlikte ortaya çıkan enflasyon ve resesyon gibi durumlar kriz ortamına zemin hazırlamaktadır (Bilge 2009: 32). Başka bir reel sektör krizi olarak kabul edilen işsizlik krizinde ise işgücü piyasasındaki işsizlik düzeyi alışılmışın üzerinde artış göstermektedir. Nedenleri farklılık gösteren tüm bu kriz türlerine aşağıda ayrıntılı olarak değinilmiştir.

1.3.1.1. Reel Sektör Krizlerinin Çeşitleri

1.3.1.1.1. Mal ve Hizmet Piyasasında Krizler

Mal ve hizmet piyasalarında fiyatlar genel düzeyindeki sürekli artışlar enflasyon olarak adlandırılmaktadır. Enflasyonun makul sayılamayacak bir seviyenin üzerinde olduğu durumda enflasyon krizi ortaya çıkmaktadır. Durgunluk krizi ise ekonomide mal ve hizmet üretiminin riskli denilebilecek kadar düşük düzeyde gerçekleşmesi durumudur.

Mal ve hizmet piyasalarında ortaya çıkan istikrarsızlığın temel nedenini reel sektör kriziyle bağdaştırmak her zaman mümkün değildir. Bazen finans sektöründe ortaya çıkan istikrarsızlıklar veya faiz oranlarında yaşanan yükselişler, mal ve hizmet piyasalarını olumsuz etkileyebilmektedir. Gerçekten de yatırımların faize duyarlı olduğu ekonomilerde faizin yükselmesi üretim maliyetleri ve fiyatları artıracığından talebin azalmasına ve piyasada durgunluğun ortaya çıkmasına neden olabilmektedir.

Finans sektöründe yaşanan istikrarsızlığın mal ve hizmet piyasalarında yani reel sektörde istikrarsızlığa neden olduğu bir başka durum menkul kıymet borsalarında yaşanan krizlerdir. Özellikle bu krizler, hisseleri borsada işlem gören firmaların öz sermaye yeterliliklerinin düşmesine, kârlılıklarının azalmasına ve bilançolarında bozulma yaşanmasına neden olmakta ve firmaların maruz kaldığı bu sorunlar reel sektörü olumsuz etkilemektedir.

1.3.1.1.2. İşgücü Piyasasında Krizler

İşgücü piyasalarında işsizliğin artışı şeklinde yaşanan krizlerin pek çok nedeni bulunmaktadır. Ancak bu nedenlerin tespit edilebilmesi için işsizlik türlerinin açıklanması gerekmektedir. Bu çerçevede işsizliği iradi, gizli ve açık işsizlik olarak üç grup altında toplamak mümkündür. İradi işsizlik ülkede kendi isteği ile çalışmak istemeyen kişileri ifade etmektedir. Dolayısıyla iradi işsizlik gerçek manada işsizlik sayılmamaktadır. Ancak bu kişilerin mevcut koşullarda çalışmak istememesinin bazı nedenleri vardır. Örneğin bu kişiler mevcut ücretleri beğenmemekte veya kendi yeteneklerine uygun olanlar yerine daha nitelikli olanları tercih etmektedirler. Ya da uzun süredir iş aradığı ancak bulamadığı için bu kişilerin ümidi kırılmıştır ve bu yüzden iş arama eyleminden vazgeçmişlerdir (Karaca 2016: 142).

Gizli işsizlik ise aslında kişinin bir işi olmasına rağmen işinde herhangi bir katma değer ortaya çıkaramayan kişiler için kullanılmaktadır. Örneğin çoğu zaman KİT'lerde, kamu ve tarım sektöründe çalışan işçiler için gizli işsizlik kavramı kullanılmaktadır. Az sayıda kişinin yapacağı işi çok sayıda işçi yapıyorsa ve işçilerin bir kısmının işten ayrılması durumunda üretim düzeyi azalmıyorsa bu durumda gizli işsizlik var demektir. Açık işsizliği ise işsizlik krizlerine neden olan işsizlik türü olarak tanımlamak mümkündür. Açık işsizlikte, işsizliğin genel tanımında ifade edilen ve çalışma istek ve yeteneğinde olmasına rağmen, cari ücret düzeyinde iş arayan fakat bulamayan kişiler işaret edilmektedir. Dolayısıyla ülkeler için önem arz eden ve çözüm aranması gereken işsizlik türü açık işsizliktir (Karaca 2016: 142).

Açık işsizliğin unsurları olarak kabul edilen beş farklı işsizlik türü bulunmaktadır. Bunlar friksiyonel, konjonktürel, yapısal, teknolojik ve mevsimsel işsizliktir.

Geçici yani friksiyonel işsizlik, isminden de anlaşılacağı gibi geçici bir süre içerisinde işsiz kalma durumudur. Bu işsizlik, genellikle iş veya yer değiştirme gibi durumlarda oluşmaktadır.

Dönemsel yani konjonktürel işsizlik, üretim ve tüketim miktarında zaman içerisinde ortaya çıkan dalgalanmalar neticesinde yaşanmaktadır. Diğer bir deyişle konjonktürel işsizlik ekonomideki arz ve talep uyumsuzluğu nedeniyle yaşanan kriz

ve durgunluk dönemlerinde üretimdeki daralmanın emek piyasasına yansımalarının bir sonucudur.

Ekonominin genel özellikleri ve talepteki değişimler sonucunda oluşan işsizlik ise yapısal veya strüktürel işsizliktir. Bu işsizlik ekonomide içsel veya dışsal nedenlerle ortaya çıkmaktadır. Genellikle az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde yapısal işsizlik türüne sıkça rastlanılmaktadır. Bir başka işsizlik türü olan teknolojik işsizlik ülkelerdeki teknolojik ilerleme veya üretimdeki teknolojik değişiklikler sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu işsizlik türünün nedeni yeni teknolojilerin insan gücüne ikame edilmesidir.

Mevsimsel işsizlik ise adından da anlaşılacağı üzere mevsimsel özelliği bulunan inşaat, turizm ve tarım gibi bazı sektörlerde üretim ve hizmetin olmadığı dönemlerde yaşanan işsizlik türüdür. Örneğin, yaz aylarında tatil bölgelerinde veya tarım kesiminde iş imkânları artmakta iken kış aylarında bu imkânlar azalmaktadır. Karadeniz Bölgesinde fındık ve çay toplama dönemlerinin bitimiyle ortaya çıkan işsizlik, mevsimsel işsizliğe örnek gösterilebilmektedir.

İşsizlik her ülkede, bölgede veya mevsimde farklı nedenlerle ortaya çıkmaktadır. Bu nedenler yetersiz toplam talep, işgücünün esnekliği ve hareketliliği, nüfus artışı hızı, ülkedeki yasal yükümlülükler, yüksek faiz oranları, işgücünün beceri ve yetenek düzeyi olarak sayılabilmektedir. Ancak işsizliğin ortaya çıkmasındaki temel nedenin toplam talep yetersizliği olduğunu söylemek mümkündür. Toplam talepte meydana gelen azalma doğal olarak işgücü talebinde de bir azalma ortaya çıkarmaktadır (Karaca 2016: 143).

1.3.2. Finans Sektöründe Yaşanan Krizler

Finans sektöründe yaşanan krizler, çeşitli faktörler sonucunda piyasalarda meydana gelen dalgalanmalarla birlikte piyasaların kendisinden beklenen fonksiyonları yerine getirememesi şeklinde tanımlanabilmektedir. Finansal krizler çoğu kez para ve sermaye piyasalarında ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla finansal kriz finans piyasalarındaki (döviz, hisse senedi vb.) beklenmedik fiyat iniş çıkışlarının sonucu olarak yaşanan finansal sorunlar olarak tanımlanabilmektedir. Kriz durumlarında finansal piyasalarda bilgi asimetrisi oluşmakta ve ahlaki tehlike, ters seçim riskleri artış göstermektedir. Bunun sonucunda finans piyasasında ortaya çıkan

tedirginlik, borç verilebilir fonların üretken yatırım alanlarına geçmesini engellemektedir.

Finansal krizlerin çoğunlukla sermaye piyasasından kaynaklandığı düşünüldüğünde özellikle 1980 ve 90'larda sermaye piyasasında yaşanan serbestlikle birlikte finansal krizlerde artış yaşandığını söylemek mümkündür. Finansal krizler çok farklı biçimlerde ortaya çıkmaktadır. Buna göre ortaya çıkış şekillerine göre finansal krizleri bankacılık krizleri, sistemik krizler, dış borç krizi ve para krizleri şeklinde dört grupta sınıflandırılmak mümkündür (Bali, Büyükşalvarcı 2011: 15).

Para krizi bir ülkenin parasında ani değer düşüklüğü şeklinde yaşanmakta ve ülkenin ödemeler dengesi sürdürülemez hale gelmektedir. Özellikle sabit kur sistemini benimseyen ülkelerde yaşanan bu krizlerin temel nedeni ekonomik aktörlerin kuru sabit tutma kabiliyetlerini yitmesidir. Küçük bir istikrarsızlıkta dahi tedirgin hale gelen yabancı yatırımcıların ülkedeki paralarını yurt dışına çekmeleri buna rağmen ülkedeki otoritelerin yeterli döviz rezervine sahip olmaması para krizlerini tetiklemektedir. Bununla birlikte dalgalı kur rejiminde de para krizleri yaşanabilmektedir. İthal bağımlılık, yüksek dış borç, düşük iç tasarruf gibi pek çok nedenlerle döviz kurunun beklenenden fazla sapması durumunda dalgalı kur rejiminde para krizleri yaşanabilmektedir.

Özellikle ülkeler arasında gerçekleşen yoğun sermaye hareketleri ödemeler dengesi ve döviz kuru krizi şeklindeki para krizlerinin temel nedenidir. Yurt içi tasarruf açığı yaşayan ve ithal bağımlılık oranı yüksek ülkelerde ani sermaye çıkışları ülkelerin hem ödemeler dengesi krizi hem de döviz kuru krizini birlikte yaşamalarına neden olmaktadır.

Bir başka finansal kriz çeşidi olan borç krizlerinde ise ülkelerde özel kesim veya kamu kesimi yüksek düzeyde borçlanmakta ve bu borcun geri ödemesinde zorluklarla karşılaşılması söz konusu olmaktadır. Bu durumda fon arz edenler borçlunun ödeme kabiliyetinin düştüğünü fark ederek yeni borç verme konusunda isteksiz davranmaktadır. Her iki kesimin de borç yükümlülüklerini yerine getiremeyeceği algısı, sermaye girişlerinin azalmasına, faiz oranlarının yükselmesine ve borçlunun iflasına varacak derin borç krizlerine neden olmaktadır.

Para ve banka krizlerini kapsayan sistemik kriz ise finansal yapıda yaşanan bozukluklar şeklinde ifade edilebilmektedir. Bu bozulma yaygınlaştığında ve ekonomik büyüme ile refah zarar gördüğünde sistemik riskler artmakta ve bu durum krize neden olmaktadır.

1.4. Ekonomik Krizlere Teorik Yaklaşımlar

İktisat biliminde kriz, kavram olarak özellikle 1929'daki Büyük Buhran'dan sonra dikkat çekmiş ve krizlere yönelik farklı açıklamalar geliştirilmiştir. Bu açıklamalar istikrarsızlığın sebeplerine ve ekonomilerin yapılarına göre değişmektedir. Ancak temel iktisadi görüşler açısından bakıldığında her bir görüş kendi açısından krizleri tanımlamakta ve farklı nedenler ileri sürmektedir. Bu çerçevede istikrar politikalarına ilişkin tartışmalar günümüzde Klasik, Monetarist ve Keynesyen politikalar temelinde şekillenmektedir (Karaca 2016: 32).

1.4.1. Klasik İktisadi Teoride Kriz

Klasik iktisatçılar ekonomik yapının kendi temeli üzerinde yükselen bir inşasının olduğu açıklaması yaparken diğer taraftan krizlerin sebebi olarak kâr oranlarındaki düşüş ve talep yetersizliği eğilimine dikkat çekmektedirler. Talep yetersizliği üretim toplamının tüketim toplamından fazla olması durumudur. Talepteki bu yetersizliğin çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Gelir dağılımındaki düzensizlik, tüketim ve yatırım arasındaki orantısızlık bu eksikliğin nedenleri arasında sayılmaktadır (Yılmaz 2005: 31).

Klasik iktisatçılar, Klasik Dikatomî (Paranın Yansızlığı) ilkesine dayanarak para politikasını maliye politikasına tercih ettiklerinden dolayı istikrarın sağlanmasında hükümet eliyle yürütülecek bir maliye politikasına karşı çıkmaktadırlar. Bunun temel nedenini piyasanın kendiliğinden dengeye geldiği ve bu dengenin devlet tarafından yapılacak bir müdahale ile bozulacağı görüşüdür. Bununla birlikte Klasik İktisatçıların öne sürdüğü piyasanın yeniden dengeye geleceği fikri 1930'larda yaşanan Büyük Buhran sonucunda gerçekleşmemiş ve Klasiklere olan güven sarsılmıştır (Keskin 2004: 34-35). Bu tarihten sonra ekonomide ortaya çıkan istikrarsızlığın hükümet müdahaleleri yoluyla çözülebileceğine ilişkin yeni teoriler geliştirilmiştir.

1.4.2. Keynesyen Teoride Kriz

Krizlerin devlet eliyle önlenebileceği fikri ciddi olarak ilk kez Keynesyen iktisatçılar tarafından savunulmuştur. Keynesyen iktisadın kurucusu olarak kabul edilen John Maynard Keynes, Büyük Buhran sonrası yazdığı “İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi” adlı kitabında piyasanın sürekli olarak tam istihdamda dengede olmadığını ve eksik istihdamda da dengeye geleceğini savunmuş ve talebin istikrardaki rolü üzerinde durmuştur (Orhan 1995: 194).

Keynes, devletin yalnızca saf kamusal mal ve hizmetleri üreten bir devlet değil aynı zamanda toplum refahı için ve piyasanın istikrarı için gerekli her türlü müdahalenin yapılacağı bir devletin varlığını savunmaktadır. Gerçekten de İkinci Dünya Savaşı sonrasında pek çok ülke tarafından benimsenen Keynesyen müdahaleci politikalar ülke ekonomilerinin kalkınması ve savaş sonrası imarın gerçekleştirilmesi için bir fırsat sunmuştur.

Keynesyen görüşün krizleri önlemedeki başarısı talep yönlü bir ekonomik müdahaleyi öngörmüş olmasındandır. Keynesyen görüşte enflasyonist baskısıyla karşı karşıya olan ekonomilerde kısa dönemde toplam talebin düşürülmesi için vergi ve kamu harcamaları gibi kamusal araçlar kullanılırken uzun dönemde aynı araçlar üretim ve yatırımın artırılması için kullanılmaktadır. Durgunluk döneminde ise yapılacak olan; vergi, kamu harcaması ve borçlanma gibi mali araçları kullanmak ve bu araçları toplam talebin artmasını teşvik edecek şekilde yönlendirmektir (Orhan 1995: 143).

Ancak 1970’lerde ortaya çıkan Stagflasyon krizi salt talep yönlü politikaların krizleri önlemede tek başına başarılı olamayacağını göstermiş ve bu dönemden sonra para politikalarını da önemseyen ve arz yönünü dikkate alan politikalar yaygınlaşmaya başlamıştır.

1.4.3. Post Keynesyen Teoride Kriz

Post Keynesyenler, Keynesyen analizin çözüm noktasında sıkıntı yaşadığı 1970’li yıllarda yaşanan krizin, 1960’lı yıllarda uygulamaya konulan “fınetuning” (ince ayar politikası) politikasının sonucu olarak ortaya çıktığını ileri sürmektedir (Orhan 1995: 200).

Post Keynesyenler ekonomiyi, finansal sektör ve reel sektör şeklinde ikiye ayırmaz. Ayrıca parasal değişkenlerin reel değişkenler üzerindeki etkisini kabul etmektedirler. Kapitalist sistemin merkezinde para vardır ve üretim sürecinin her aşamasında paraya ihtiyaç vardır. Üretim faktörlerinin satın alınması veya kiralanması, alacak ve borç işlemlerinin yerine getirilmesi ve buna benzer pek çok iktisadi eylemler para olmadan gerçekleştirilemez (Smithin 1994: 2-3).

Post Keynesyenler enflasyon şeklinde ortaya çıkan istikrarsızlıkların temelinde işçi ile işveren arasında ortaya çıkan bölüşüm mücadelesinin etkili olduğunu savunurlar. Çünkü enflasyon dönemlerinde ekonomide zayıf taraftan güçlü tarafa doğru bir gelir akışı ortaya çıkmaktadır.

Post Keynesyen teoriye göre devletin ekonomide etkin bir rolü olmalıdır. Kapitalizmin doğasında istikrarsızlık vardır ve enflasyonist eğilimleri içerisinde barındırmaktadır. Ekonomi her zaman tam istihdam düzeyinin altındadır.

Post Keynesyen görüş gelir dağılımının ve işçi ile işveren arasındaki gelir bölüşümünün etkin ve adil hale getirilmediği bir ekonomide sadece para ve maliye politikası uygulamalarının işsizlik ve büyüme oranları üzerindeki etkisinin sınırlı olacağını savunmaktadır (Orhan 1995: 202).

1.4.4. Yeni Keynesyen Teoride Kriz

Keynesyen görüşün devamı niteliğinde olan Yeni Keynesyen yaklaşım, asimetrik bilgi kavramını literatüre kazandırmıştır. Görüşleri 1980'li yıllara dayanan bu yaklaşımın temsilcileri A. Okun, G. Mankiw, J. Stiglitz, J. Yellen ve A. Blinder gibi iktisatçılardır.

Yeni Keynesyen Ekol, ahlaki tehlike ve ters seçim kavramlarını ortaya atmakta ve bu değişkenleri finansal krizlere yol açan değişkenler olarak ele almaktadır. Keynesyen analizin en dinamik önermelerinden biri olarak kabul edilen “beklenti” yönetimine Yeni Keynesyen Teoride ayrı bir önem verilmiş, özellikle ahlaki risk ve ters seçim nedeniyle ekonominin mevcut yapısının nasıl görüldüğü ile ilgili olarak ekonomideki yatırım fonlarının diğer alanlara aktarılamaması nedeniyle ekonomilerin krizi deneyimlediği belirtilmiştir. Yeni Keynesyen Ekol krizleri açıklarken piyasa

ekonomisinin etkinliği sağlamada yetersiz olduğunu ve bankacılık sisteminin istikrarsızlıkta önemli rol oynadığını ileri sürmektedir (Karaçor vd. 2006: 15).

Yeni Keynesyenler, klasiklerin aksine ekonomide her zaman kendiliğinden tesis edilen tam çalışma koşullarının olmadığını savunmaktadır. Onlara göre ekonomide işgücü piyasasında yaşanan sorunlar nedeniyle işsizlik sorunu yaşanabilmekte, iktisadi hayatta konjonktürel dalgalanmalar söz konusu olabilmekte ve para, ekonomide pek çok değişken ile doğrudan ilişkili olduğundan önemli bir olgu olarak kabul edilmektedir. (Karaçor vd. 2006: 16).

1.4.5. Neo-Klasik İktisat Teorisinde Kriz

Günümüzde ana akım iktisat yaklaşımı olarak görülen Neo-Klasik iktisadın literatüre en önemli katkısı marjinalist kurama ilişkindir. Klasik görüşün devamı niteliğinde sayılabilecek bu görüş 1870`li yıllardan 1920`lere kadar geçen dönemde, iktisat teorisine önemli katkılar yapmış ve klasik değer teorisine radikal değişiklikler getirmiştir (Kazgan 2005: 106).

Ekonomik düşüncenin 19. yüzyılda esas kaygısı, ücretlerin, fiyatların, kârların ve faizlerin nasıl belirleneceğine ilişkindir (Galbraith 2004: 101). Çünkü bu dönemde devletin iktisadi hayattaki ağırlığının giderek artması sonucunda Klasiklerin ortaya attığı “Laissez - faire” ilkesi etkisini kaybetmeye başlamıştır. Bununla beraber Neo-Klasikler, özellikle kamu harcamaları dâhilinde devletin istikrar politikaları uygulamasının makro iktisadi açıdan olumsuzluklara yol açacağını vurgulamaktadır (Karaçor vd. 2006: 20).

Neo-Klasiklerin literatüre yaptıkları bir diğer katkı piyasa başarısızlıkları teorisidir. Esinlenmiş olduğu klasik iktisat anlayışı devletin piyasaya her türlü müdahalesine karşı çıkarken Neo-Klasik iktisatçılar kamusal mallar, dışsalılıklar, doğal tekel gibi bazı konularda devletin piyasaya müdahalesinin gerekli olduğunu ifade etmişlerdir. Dolayısıyla Neo-Klasik iktisatçılar Klasik iktisatçıların savunduğunun aksine görünür bir elin piyasaya müdahale etmesini savunmaktadır (Yılmaz 2005: 46).

Piyasa ekonomisinin uygulandığı ülkelerde tam rekabet şartlarının oluşmaması piyasa yapısının tam rekabet durumundan uzak olduğunu göstermektedir. Hakim piyasa sistemi oligopol, monopol veya monopolcü rekabet piyasalarıdır. Bir piyasada

tam rekabet şartlarının var olduğunu söyleyebilmek için, çok sayıda satıcı ve çok sayıda alıcının bulunması, piyasaya giriş ve piyasadan çıkışlarda engel bulunmaması, malların homojen yapıda olması, üretim faktörlerinin durağan olmaması, satıcı ve alıcıların piyasa hakkında tam ve eksiksiz bir bilgiye sahip olmaları gerekir. Ancak gerçek hayatta teoride kabul edilen bu varsayımların birçoğu gerçekleşmediği için devletin rekabeti sağlayacak politikalar üretmesi beklenmektedir.

Ayrıca Neo-Klasiklere göre bazı malların üretim ve tüketimi neticesinde olumlu ve olumsuz dışsallıklar ortaya çıkmakta ve dışsallıkların piyasa tarafından fiyatlandırılması mümkün olmamaktadır. Bu nedenle devlet piyasaya müdahale etmekte ve olumlu dışsallıkları teşvik ederek bunların tüm topluma yayılmasını sağlamaktadır. Olumsuz dışsallıkta ise devlet, caydırıcı önlemler olarak veya olumsuz dışsallığa neden olan mala vergi koyarak ortaya çıkan dışsallığı içselleştirmektedir.

1.4.6. Arz Yanlı İktisat Teorisinde Kriz

Arz Yanlı İktisat görüşü petrol üreticisi Arap Ülkeleri ile İsrail arasında 1973-1974 yıllarında yaşanan çatışmanın ardından petrol üretici ülkelerin petrol fiyatını artırmaları ve maliyet artışı neticesinde durgunluk ve enflasyonun birlikte yaşandığı stagflasyon krizi ile ortaya çıkmıştır (Bulut 2002: 10).

O yıllara kadar Keynesyen görüşün savunduğu talep yönlü politikalar krizin çözümünde başarı sağlayamamış ve arz yönlü iktisatçılar krizin çözümünde üretici tarafı ilgilendiren politikaların ve teşviklerin uygulanması gerektiğini savunmuştur.

Arz Yanlı İktisatçılar ekonomik hayatta asıl önemli olanın arz tarafı olduğunu iddia etmektedirler. Teknolojik yeniliklerin ve rekabetin geliştirilmesi için özel sektörün önünün daha fazla açılması gerekirken devlet müdahalesinin azaltılması gerektiği üzerinde durmaktadırlar (Bulut 2002: 13).

Arz Yanlı İktisadi görüşün en önemli iktisatçılarından birisi de Laffer'dir. Laffer vergi oranlarında indirime gitmenin üretimde hevesi artıracığını, üretim ve tüketim artışının vergi gelirlerinin artmasına da imkân sağlayacağını savunmaktadır. Laffer bu etkiyi bir eğriyle açıklamıştır. Ekonomi literatürüne Laffer Eğrisi olarak geçen bu eğri arz yönlü iktisadın görüşlerini açıklamada çok etkili olmuştur.

1.4.7. Monetarist Teoride Kriz

1960'lı yıllarda Milton Friedman tarafından Keynesyen görüşe tepki olarak ortaya çıkan Monetarist görüşe göre ekonomik yapılarda ortaya çıkan istikrarsızlığın temel kaynağı otoritelerin para politikasına ilişkin yanlış uygulamalarıdır (Tokin 1981: 36).

Monetarist anlayışa göre, ekonominin büyüme hızı para miktarı tarafından belirlenmektedir. Para miktarındaki değişimler, belli bir zaman gecikmesiyle, öngörülmesi yetersiz de olsa, kısa dönemde istihdam, üretim, gelir ve fiyatlar genel düzeyine etki etmekte, uzun dönemde ise aşırı derecede artan para arzı fiyatlar genel düzeyini yükselterek enflasyon yaratmakta ve gelir bölüşümünü bozmaktadır. Klasik miktar kuramında ifade edildiği gibi, ekonomide mal ve hizmet miktarı sabitken, toplam para arzı artar ise fiyatlar genel düzeyi toplam para arzındaki genişleme ile orantılı olarak yükselmektedir. Monetaristlere göre enflasyon her yerde ve her zaman parasal bir olgudur. Ekonomide efektif para miktarı reel üretim potansiyelinden daha hızlı artar ise enflasyon süreci kaçınılmaz olmaktadır. Parasal olmayan nedenlerle fiyatlar genel düzeyi yükselse bile parasal artış ile desteklenmeden enflasyon devam edemez. Bu durumun tersi de doğrudur. Para arzını yavaşlatmak hemen olmasa da belli bir süre sonra her zaman enflasyonu yavaşlatmaktır (Öztürk 2009: 203).

Monetaristler klasik miktar teorisini tekrar yorumlayarak modern miktar teorisini ortaya atmışlardır. Modern miktar teorisi ile para arzı ve fiyatlar genel düzeyi arasında doğrudan ilişki kurulmaktadır. Bu açıdan istikrarsızlığın ana nedeni para arzındaki düzensiz dalgalanmalardır. Buna göre Monetaristler 1929 Büyük Dünya Bunalımının ekonomi üzerinde bu denli yıkıcı etkisi göstermesinin nedenini para arzının zamanında ve yeterli miktarda artırılmaması olarak görürken 1970'li yıllarda yaşanan stagflasyon krizini ise para arzının ihtiyaç olandan fazla artırılmasına bağlamaktadırlar (Ataç 2002: 18).

Monetarist teoriye göre ekonomideki en belirgin ve etkili unsur olan para arzı sabit bir orana göre ve reel büyüme oranına bağlı olarak artırılmalıdır. Böylece enflasyon, istihdam, para miktarı, milli gelir ve üretim arasında önemli bir bağ kurulmaktadır. Para arzının reel büyüme oranından fazla artırılması durumunda

enflasyon, artışın daha az olması durumunda ise deflasyon şeklinde ekonomik istikrarsızlıklar ortaya çıkacaktır (Tokin 1981: 39).

Monetarist görüşe göre ekonomide kamu gelirleri ve kamu harcamalarından oluşan maliye politikası uygulamaları istikrarlı bir şekilde sonuçlanmamakta ve uygulanacak olan vergi politikası istenen düzeyde bir etki yaratmamaktadır. Yani Monetarist görüşe göre tüketim; geçmiş dönem, mevcut dönem ve gelecekteki gelirin ortalamasının alınmasıyla oluşan sürekli gelirin bir fonksiyonudur. Keynesyenlere göre ise tüketim cari (harcanabilir) gelirin bir fonksiyonudur. Bunun sonucunda vergi oranında gerçekleşen bir düşüş, harcanabilir geliri ve tüketimi artıracaktır. Monetaristler bu öngörüü eleştirmekte ve vergi oranlarındaki düşüşün harcanabilir gelirden artış ortaya çıkarmasının mümkün olmayacağını ve tüketimi yeterince artırmayacağını ileri sürmektedir. Çünkü tüketim yalnızca cari gelirin değil, geçmiş ve gelecekteki gelirin de bir fonksiyonudur (Ataç 2002: 13).

1.4.8. Marksist Teoride Kriz

Karl Marx, Sismondi'nin çalışmalarından etkilenerek, üretici kapitalizmi derinlemesine inceleyen bir görüş ortaya atmıştır. Marx; kapitalizmin, üretim ve tüketim gibi iki ayrı işleyişin sonucunda bir değişim ekonomisi olmasının, krizlerin nedenleri olduğunu açıklamaktadır. Malların tüketim amacıyla değil de ticaret amacıyla üretilmesi, ekonomide dengesizliklere sebep olmuş ve paranın işin içine girmesine neden olmuştur. Malların bu sebeple üretilmeleri sonucunda yatırılan sermayenin karşılığının alınabilmesi için, üretimin kârlı ve hızlı bir şekilde yapılması gerekmektedir (Clarke 2007: 91).

Marx, düşen kâr oranları görüşüne bağlı olarak iktisadi kriz kavramını şu şekilde açıklamıştır: Üretim tekniklerinin gelişmesi ve uygulanması yatırımları artıracaktır. Artan yatırımlar, işgücü piyasasında işçiye olan talebi artırmaktadır ve işçi ücretlerinde yükselme yaşanmaktadır. Ücretlerin yükselmesi artık değer oranını düşürmekte ve girişimci kârında azalmaya neden olmaktadır. Bu ise yatırımları durdurmakta ve yatırımların durmasıyla işçi talebi de azalmaktadır. Bu durumun ortaya çıkması da krize neden olmaktadır (Karaçor vd. 2012: 25).

İktisadi kuramların ekonomik krizlerin nedenlerine yönelik yaptığı açıklamalar genel olarak değerlendirildiğinde şu sonuçlara varmak mümkündür:

Klasiklere göre ekonomideki dengesizlikler geçici olmakta ve ortaya çıkan istikrarsızlık piyasa ekonomisinin iç dengeleri vasıtasıyla hiçbir müdahaleye gerek kalmaksızın çözümlenmektedir. Monetaristler ise ekonomide istikrarsızlığa neden olan asıl faktörün uygulanan yanlış politikalar olduğunu ifade etmekte ve ekonomide para arzına ilişkin yanlış kararların ekonomik istikrarsızlığın temel nedeni olduğunu savunmaktadırlar. Keynesyen ekolün savunucuları ise ekonominin doğasında istikrarsızlığın bulunduğunu, harcama fonksiyonlarının sürekli değişim gösterdiğini ve ekonominin kendiliğinden dengeye gelmesinin zor olduğunu savunmakta ve bu dengesizliklerin ancak devlet müdahalesi ile çözülebileceğini ileri sürmektedir. Gerçekten de 1929 yılında yaşanan Büyük Buhran, Keynes'in görüşlerinin güç kazanmasını ve o yıllardan bu yana ekonomideki dengesizliklerin giderilmesinde hükümetlerin aktif olarak maliye politikalarına başvurmalarını sağlamıştır (Karaca 2016: 32).

1.5. Krizlerin Nedenleri

Ülkelerde ortaya çıkan ekonomik krizlerin temel nedenini bütçe açıkları, yüksek borç stoku, işsizlik, fiyat istikrarının bozulması, ödemeler dengesi açıkları ve ekonomide belirsizlik ortamının varlığı şeklinde sıralamak mümkündür. Ancak iktisadi akımların krizlerin nedenlerine yönelik olarak çok sayıda görüş ortaya attığı görülmektedir.

Örneğin Marksist teoride ekonomik sistem anlamında üretim tarzı kavramı kullanılmaktadır. Üretim tarzının belirlenmesi ise devlet politikalarıyla şekillenmektedir. Bu bakımdan ekonomik krizin nedenlerini anlayabilmek için devletin ekonomik sistemine yönelik kapsamlı bir yapısal analiz yapılması gerekmektedir. Sistemin yeniden üretimini (ya da varlığını sürdürmesini) ve dengesini sağlayan mekanizmaları, onun karşıtı yönde sistem içindeki yapısal kriz eğilimlerini saptamak gerekmektedir. Bu kriz eğilimleri belirli zaman dilimlerinde güçlü bir şekilde kendilerini hissettirir, yeniden üretim ve denge mekanizmalarına baskın çıkarlar, somut kriz emareleri şeklinde dışa vurur, bazen sistemin yıkılması veya dönüşümüyle sonuçlanırlar. Bu süreç kapitalizmde olduğu gibi devrevi bir şekilde

veya az gelişmiş, gelişmekte olan ekonomide olduğu gibi kronik bir şekilde gerçekleşir (Sakin 2013: 36).

Marksist teoriye göre geleneksel ekonomide doğal koşullara bağımlılık ve düşük verimlilik sonucunda ortaya çıkan büyük sınıfsal farklar nedeniyle kitlelerin yoksulluğu yapısal bir kriz eğilimi olarak düşünülmektedir. Bunun ötesinde ekonomide kıtlıklar, savaşlar ve salgınlar şeklinde bazı kötü gelişmeler yaşanmaktadır. Devletin ve egemen sınıfların artan harcamaları, sürekli savaşların yol açtığı masraflar ve köylü halkın üzerindeki rant ve verginin artırılması gibi etkenler de kriz faktörüdür. Diğer yandan köylü tepkileri ve isyanları bazen rant ve vergide azalmaya yol açar, bu da sistemi krize düşürebilmektedir (Aktan ve Şen 2014: 25).

Bunun yanında ani bir durumda ülkeler kendilerini kriz ortamında bulabilmekte bazen de krizin belirtileri meydana geldikten bir süre sonra krizler yaşanmaktadır. Krizler hangi şekilde meydana gelirse gelsin krizlerin en önemli nedeni değişimlere uyum sağlayamamaktır (Tutar 2004: 45).

Krizlerin oluşmasında ülkelerin sadece değişime uyum sağlayamama sorunu yatmamaktadır. Ekonomik sistemler de krizlerin nedenlerinden biridir. Günümüzde pek çok iktisatçı serbest piyasa ekonomisinin hüküm sürdüğü ekonomilerde piyasanın kendine özgü dinamiklerinin krizi beslediği yönünde görüş bildirmektedir. Kendine özgü bu işleyiş neticesinde konjonktürel dalgalanmalar ortaya çıkmaktadır. Keynesyen ekonomi ise ekonominin kendiliğinden dengeye gelmesinin mümkün olmadığını gerektiğinde hükümetin ekonomiye müdahalede bulunmasını öngörmektedir (Aktan ve Şen 2014: 27).

İktisadi akımların krizlerin nedenlerine yönelik görüşleri değerlendirildiğinde genel olarak bu nedenleri bütçe açıkları, yüksek düzeylere ulaşan kamu borçları, uluslararası sermaye hareketlerindeki oynaklıklar, fiyatlar genel düzeyindeki dalgalanmalar, döviz kuru rejimleri ve belirsizlik ortamı şeklinde altı başlık altında toplamak mümkündür.

1.5.1. Bütçe Açıkları

Hükümet harcamalarının hükümet gelirlerini aştığı durumda bütçe açıkları ortaya çıkmaktadır. Bütçe açığına neden olan pek çok durum bulunmaktadır. Kamu

harcamalarının savurgan ve popülist biçimde yapılması, vergiden kaçınma ve vergi kaçırma davranışları, vergi tabanının daralması, vergiye uyumun bozulması, borç kısır döngüsüne girilmesi, enflasyon artışı nedeniyle kamu harcamalarının artması ve tahsil edilen vergi gelirlerinin reel değerinin düşmesi bütçe açıklarına neden olan faktörlerden bazılarıdır.

Bütçe açıklarının birçok ekonomik sorunun kaynağı olduğu bilinmektedir. Bir ülkede kamu gelir ve giderlerindeki dengesizliğin neden olduğu makroekonomik sorunlardan biri de enflasyondur. Ancak bütçe açığı enflasyon ilişkisi incelenirken açığın finansman şekli de göz önünde bulundurulmalıdır. Eğer bu açıklar Merkez Bankasından emisyon yoluyla karşılanırsa ülkedeki parasal tabanda artış olacağından para değeri düşerek enflasyon ortaya çıkmaktadır. Kamu gelirlerinin kamu harcamalarını karşılamada yetersiz kalması ve kalkınma için sermaye birikimi elde etme zorunluluğu geliştirmekte olan ülkeleri açık finansman yöntemine başvurmaya adeta zorlamaktadır. Bu ülkeler sınırlı dış borçlanma olanaklarıyla ve sermaye piyasalarının gelişmemiş olması nedeniyle finansman ihtiyaçlarını daha çok merkez bankası kaynaklarına başvurarak karşılamaktadır (Pınar 2014: 42).

Bütçe açıklarının neden olduğu bir diğer istikrarsızlık ödemeler dengesi veya dış ticarete ortaya çıkmaktadır. Bütçe açıklarının faiz oranlarını artırması yabancı yatırımcıları cezbetmekte ve yatırımcılar faiz arbitrajı elde etmek için ülkeye portföy yatırımı gerçekleştirmektedir. Ülkeye giren döviz miktarındaki artış yabancı paranın değerini düşürmekte ve yerli para değer kazanmaktadır. Bu durum ithal malların fiyatlarını düşürerek ithalatın artmasına ve dış ticaret açığında artışa neden olmaktadır (Pehlivan 2013: 35).

1.5.2. Borçlanma

Geçmişte ülkelerin kamu harcamalarını karşılamak üzere borçlanmaya başvurmaları doğru bir politika kabul edilmezken günümüzde borçlanma vergi gelirleri gibi normal bir kamu geliri kabul edilmiştir. Hatta aralarında Japonya ve Amerika'nın da bulunduğu pek çok gelişmiş ülke milli gelirinin üstünde bir borç yükü ile kamu harcamalarını finanse etmektedir. Ancak verimsiz ve savurgan kamu harcamalarının neden olduğu bütçe açıklarının borçlanma ile finanse edilmesi çoğu durumda ülkelerin krize sürüklenmesinin temel nedenidir. Özellikle bütçe açıklarının

neden olduğu yüksek faizler ve hşkşmetlerin yeni borç bulma konusunda yaşadığı sıkıntılar şlkelerin krize sürşklenmesinin temel nedenidir. Bu durum borçların çevrilememesi, konsolidasyon ve borç takası gibi borçların yeniden yapılandırılmasına veya şlkenin dış borçlarını ödeyemeyeceğini (moratoryum) ilan etmesine varacak şekilde olumsuzluklara yol açmaktadır (Sakin 2013: 42).

Borçlanma nedeniyle oluşan krizlerde iki durum krizin açık bir göstergesidir. İlki devletin ödeyemeyecek düzeyde borçlanması, ikincisi ise; özel sektörün yüksek miktarda borçlanmasıdır. Özel sektör bu borçlanmayı vadesi geldiğinde faiz ve anapara olarak ödemek zorundadır. Bunu gerçekleştirmek için faizi de karşılayacak düzeyde gelir elde etmesi gerekmektedir. Eğer sağladığı borcu verimli alanlarda kullanmaz ve borcunu ödeyecek miktarda gelir elde edemezse özel sektörde bir süre sonra bir sermaye yetersizliği ortaya çıkacaktır. Bu da üretimi düşürecektir. Düşen üretimin sonucunda fiyatlar genel seviyesinde bir artış olacaktır. Ayrıca düşen üretim dolayısıyla işverenler işçi çalıştırma konusunda isteksiz davranacak ve işsizlik ortaya çıkacaktır. Tüm bunların sonucunda ekonomide hem işsizlik olacak hem de yüksek enflasyon gerçekleşerek ekonomi bir darboğaza girecektir (Şeker 2005: 16).

1.5.3. Uluslararası Sermaye Hareketleri

Kullanımı her an gerçekleştirilebilen ve başkalarına devredilebilen mali fonlara; mali kaynak, sermaye fonu, ödünç verilebilir fonlar veya finansman kaynağı adı verilmektedir (Seyidoğlu 2001: 479). Bu kaynakların şlke sınırlarının dışına çıkması veya şlkeye girişi finansal sermaye akımı olarak kabul edilmektedir.

Şlkeye giren yabancı sermaye esas olarak şlkedeki döviz birikimine katkı sağlamaktadır. Ancak biriken döviz stoku ithalatın artmasına, şlke sermayesinin yurt dışına çıkmasına ve iç tasarrufların azalmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla piyasaların serbestleşmesi ve şlkelerin uluslararası sermaye akımlarına şartsız şekilde kapısını açması genellikle büyük bir krizle sonuçlanmaktadır (Kula 2003: 143).

Uluslararası sermaye hareketleri doğrudan yatırımlar, portföy yatırımları ve kısa vadeli sermaye hareketleri şeklinde üçe ayrıldığında ilk iki sermaye hareketinin şlkelerin ekonomik büyümesine katkı yaptığı kısa vadeli sermaye hareketlerinin ise ekonomik istikrarsızlığa neden olduğu söylenebilmektedir. Bunun temel nedeni doğrudan yatırımlar ile portföy yatırımlarının şlkeye uzun vadeli giriş yapması ve

ülkenin sermaye birikimine katkı sağlamasıdır. Ancak kısa vadeli sermaye hareketleri ülkeye spekülâtif amaçlarla giriş yaptığında ülke parasının değeri düşmesine, ithalatın artmasına, dış ticaret dengesizliğine yol açmakta ve kısa süre içerisinde yurdu terk ettiğinde ise ülkenin döviz krizine sürüklenmesine neden olmaktadır. Çünkü bu tür sermaye hareketlerinde ülkeler ülkeye giren döviz uzun vadede kazanç getirecek alanlara veya yatırımlara yönlendirecek kadar süreye sahip değillerdir. Bu fonların ithal malların satın alımında kullanılması veya tüketime gitmesi durumunda ise geri ödeme zamanında piyasadan yüklü miktarda döviz çekilmekte ve para piyasaları alt üst olmaktadır. Bu nedenle bugün pek çok ülke temelde finansal serbestleşmeyi benimsemekle birlikte neden olacağı krizleri önlemek adına finansal piyasalarını regüle etme yolunda önemli adımlar atmaktadır.

1.5.4. Fiyatlar Genel Düzeyindeki Dalgalanmalar

Fiyatlar genel düzeyinde ortaya çıkan dalgalanmalar enflasyon, deflasyon, stagflasyon ve resesyon gibi kavramlarla açıklanmaktadır. Ancak enflasyon veya deflasyon gibi fiyat artış ve düşüşlerini tek başına kriz olarak nitelemek doğru olmaz. Bu gibi değişkenler bir krizin ortaya çıkışındaki sebeplerden biri olarak görülebilir. Ancak fiyatlarda ani ve keskin biçimde düşüş şeklinde ortaya çıkan depresyon gibi kavramları kriz olarak adlandırmak mümkündür. Ancak yine de bir krizden bahsedilebilmesi için fiyatlar genel düzeyindeki dalgalanmalar yanında ekonomiyi derinden etkileyen olumsuzlukların da bulunması gerekmektedir (Aktan 2004: 42). Yüksek orandaki enflasyon, finansal piyasaların öngörü yapabilmelerini zorlaştırarak kredi piyasasının verimliliğini ve kullanılabilir kredi miktarını düşürmekte, bunun yanında işgücü piyasasında olumsuz etkiler bırakmaktadır. Yüksek enflasyon döneminde işgücü talebi düşmekte ve işsizlik artmaktadır. Ayrıca fiyat yükselişleri dış ülkelerle olan rekabeti bozmakta ve milli gelirden kayıplar ekonomide kırılabilirliği artırmaktadır.

Normal şartlarda aralarında ters orantı bulunan işsizlik ve enflasyon olayları bazı durumlarda beraber görülebilmektedir. Yüksek enflasyon ve yüksek işsizliğin bir arada görülmesi ile ortaya çıkan istikrarsızlığa "stagflasyon" denilmektedir. Stagflasyon durumunda hem işgücünde verimlilik düşmekte hem de vatandaşın alım gücünde kayıplar yaşanmaktadır. Arz kaynaklı yükselen fiyatların bir sonucu olarak

talep düşmekte ve ekonomide bir arz fazlası ile işsizlik oluşmaktadır (Yılmaz 2005: 56).

1.5.5. Döviz Kuru Rejimleri

Döviz krizleri genel olarak ulusal paranın yabancı paralar karşısında yüksek oranda değer kaybetmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Özellikle ülkedeki döviz ihtiyacının artması ve ülkenin sahip olduğu döviz rezervlerinin tükenmesi döviz krizinin en önemli sebebi veya sonucu kabul edilmektedir.

Döviz krizine neden olabilecek pek çok etken bulunmaktadır. Ülkenin yüksek miktarda dışa bağımlı olması, ülkedeki yurt içi tasarruf düzeyinin düşük olması, dış etmenler nedeniyle döviz kurundaki ani yükselişler, yüksek dış borç düzeyi ve faiz ödemelerinde önemli artışlar döviz krizlerinin başlıca nedenleridir. Özellikle sabit döviz kurunun benimsendiği ülkelerde döviz rezervlerinde yaşanan ani düşüşler veya rezervlerin tükenmesi de döviz krizlerine neden olabilmektedir.

1.5.6. Belirsizlik Ortamı

Piyasada belirsizlik ortamının hüküm sürmesi tüketim ve yatırım kararlarında sapmalara neden olmaktadır. Doğaldır ki belirsizlik ortamında hiçbir girişimci yatırım yapmak istemeyecek ve ekonominin talep yönü tüketimini belli bir süre erteleyecektir. Bu durumda ülkedeki üretim ve yatırım miktarı düşeceğinden ülkede durgunluk yaşanacak ve bu durum işsizlikle sonuçlanacaktır. İşsizliğin yüksek boyutlara ulaşması maaş alamayan işçilerin tüketimlerinin düşmesine ve üretimin tekrar daha düşük seviyede konumlanmasına neden olacaktır. Devletin piyasaya talep artırıcı yönde müdahalede bulunmadığı bir ortamda bu olumsuz döngü sürüp gidecektir.

Benzer biçimde finansal kesim de riskteki artışa paralel olarak piyasaya açacağı kredi miktarını düşürmektedir. Dolayısıyla belirsizlik ortamında geleceği göremeyen finansal kesim riskten kaçınarak kredi kullanımında tedirgin davranmakta, reel sektör ise tüketimde yaşanan düşüş nedeniyle stok artışını önlemek için üretimi kesmeye ve işçi çıkarmaya çalışmaktadır. Belirsizliğin neden olduğu bu durum ekonomiyi topyekûn bir kriz ortamına sürüklemektedir.

1.6. Ekonomik Krizlerin Etki Alanları ve Sonuçları

Ekonomik krizlerin etki alanları krizin şekline ve büyüklüğüne göre değişmektedir. Özellikle dış ticaret hacminin giderek arttığı günümüz dünyasında bir ülkede baş gösteren kriz ülkenin diğer ülkelerle yaptığı ticaretin şekline ve büyüklüğüne bağlı olarak küresel bir nitelik kazanabilmektedir. Kelebek etkisi denilen bu durumda kriz, uluslararası şirketler ve finans kurumları yoluyla ulusal boyuttan uluslararası boyuta taşınmaktadır.

Ülkelerin dünya ticaretindeki payı yaşadıkları krizlerin büyüklüğünü belirlemektedir. Dünya ticaretinde küçük payı olan ülkelerin yaşadığı krizler kendi bölgeleriyle sınırlı kalmaktadır. Ancak krizin büyüklüğünün belirlenmesinde ülkelerin dünya ticaretinde sahip olduğu pay tek başına etkili değildir. Bunun yanında bir diğer etken krizin şiddetidir. Krizin şiddeti zayıf ise kriz, ortaya çıktığı ülke ve yakın ekonomik ilişkilerinin bulunduğu ülkeler ile sınırlı kalmaktadır. Ancak şiddetin büyük olması durumunda kriz, sadece ortaya çıktığı ülkeyi değil bu ülkenin ilişkide bulunduğu diğer ülkeler ile üçüncü ülkeleri de etkilemektedir. Örneğin ABD’ de 2007 yılında kredilerden kaynaklı yaşanan kriz domino etkisi yaratarak diğer ülkelere de sıçramış ve küresel bir boyut kazanmıştır (Eğilmez 2014: 54).

Krizler ekonomik ve sosyal düzen üzerinde de yıkıcı etkiler bırakmaktadır. Zira ekonomik istikrarsızlıkla birlikte kişi başına düşen milli gelirin düşüşüyle halk fakirleşmekte, finansal dalgalanmaların etkilediği sektörler zarar görmekte, bankalar ve firmalar iflas ederek kapanmak zorunda kalmaktadır. Aşağıda bu nedenlerden önemli olanlarına kısaca değinilmiştir.

1.6.1. Bankacılık Sektörüne Etkileri

Bankacılık sektörünün krizlerden etkilenmesi kaçınılmazdır. Çünkü kriz dönemlerinin neden olduğu yüksek risk, tasarruf sahiplerini tedirgin etmekte ve riskten kurtulmak isteyen banka müşterileri, banka hesaplarındaki mevduatlarını çekmek istemektedir. Ancak küçük veya büyük sermayeli hiçbir bankanın müşteriler tarafından gerçekleştirilen büyük miktardaki mevduat taleplerini karşılaması mümkün değildir. Bu taleplerin karşılanması bankaların verdikleri kredileri diğer müşterilerden geri alabilmesi veya bilanço aktiflerindeki varlıklarını satmasıyla mümkündür.

Bankaların kredileri geri çağırması kredi verdikleri müşterileri de etkilemekte diğer taraftan aktiflerindeki varlıkları düşük fiyattan paraya çevirmeleri bilanço dengesinin bozulmasına ve mali yeterliliklerinin düşmesine neden olmaktadır.

Bununla birlikte banka krizlerinin ortaya çıkışında bankaların sahip olduğu faiz riski, likidite riski ve kur riski gibi risklerin de önemi büyüktür. Faiz riski bankaların sabit faizle açtığı ve sonraki dönemlerde faizlerin yükselmesiyle ortaya çıkan ve bankanın yükümlülüklerinin artmasıyla sonuçlanan risktir. Likidite riski bankaların sahip oldukları varlıkları nakde çevirmede karşılaştığı güçlüklerle ortaya çıkabileceği gibi müşterilerin finansal sistemdeki riskleri algılayarak mevduatlarını çekmek istemesiyle de oluşabilmektedir. Kur riski ise bankaların düşük kurdan borçlanmaları ancak ödeme zamanı geldiğinde kurun yükselerek bankaların borç yükümlülüklerinin artması neticesinde oluşmaktadır (Karaca 2016: 33).

1.6.2. Reel Sektöre Etkileri

Kriz dönemlerinde ulusal milli gelir ve kişi başına düşen milli gelir azalma eğilimindedir. Bunun anlamı milli gelirden pay alan üretim faktörlerinin gelirlerinin düşmesi ve reel sektörün bu durumdan olumsuz etkilenmesidir. Ekonomik krizle beraber faiz oranlarının artması ve talebin azalması, işletme satışlarının düşmesine, stoklarının artmasına ve ekonomide arz fazlasının ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Böylece, krizle beraber işletmeler, yatırımlarını düşürmekte, hatta yeni yatırımlarını durdurma noktasına getirmektedir (Altan, Bezirci 2001: 450).

Kriz sonucunda işletmelerin satış hacimlerinin küçülmesi, işletmelerin üretim ve istihdamlarında azalmalara yol açmaktadır. Yapılan bazı çalışmalar, ekonomik krizlerin talep ve harcamaları düşürerek istihdam ve üretim kapasitelerinde azalmaya neden olduğunu göstermektedir (Karacan 1997: 72). Özellikle, krizle beraber yerel para biriminin de yüksek oranlarla devalüe edilmesi, yurtiçi faiz oranlarında artışa ve böylece toplam istihdam, ücretler, üretim ve işletme sayısında belirgin düşüşlere yol açmaktadır. Yapılan bazı uygulamalı çalışmaların sonuçları da finansal krizlerin, işsizlik ve enflasyonda artışa; milli gelir ve reel ücretlerde düşüşe yol açtığını göstermektedir. Finansal sistemin yeterince gelişmemiş olduğu ülkelerde krizlerin, üretim ve istihdam üzerindeki olumsuz etkisi daha şiddetli olmaktadır (Burnside vd. 1999: 3).

1.6.3. Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi

Yukarıda da belirtildiği gibi kriz dönemlerinde ulusal gelir ve kişi başına düşen milli gelir azalma göstermektedir. Bunun anlamı milli gelirden pay alan üretim faktörlerinin gelirlerinin düşmesidir. Örneğin Almanya’da Buhran döneminde milli gelir %16 düşerken Fransa’daki düşüş %15 olmuştur. ABD’de ise 1928-1933 döneminde cari fiyatlarla milli gelir neredeyse yarı yarıya düşmüştür. 2008 küresel kriz döneminde ise 2007-2009 arasında küresel milli gelir yaklaşık %6 oranında daralma göstermiştir. Yine hisse senedi, tahvil, bono ve gayrimenkullerin yerli para cinsinden değeri kriz döneminde düşmektedir. Yatırımcılar böyle dönemlerde finansal sistemin kriz göstergelerini yakından takip ederek reel faiz geliri ve döviz geliri elde etmekte ve gelir dağılımını lehlerine çevirmektedir. Kriz dönemlerinde dönemin olumsuz şartlarını lehine çevirerek krizden kazançlı çıkanlar olduğu gibi çoğu durumda ekonomideki istikrarsız durum sabit gelirlilerin aleyhine işlemekte, halk daha yoksul hale gelmekte ve ülkedeki gelir dağılımı bozulmaktadır (Karaca 2016: 36).

1.6.4. Hükümet Bütçelerinde Bozulma

Krizler ülke ekonomisinde ekonomik ve sosyal olmak üzere iki büyük tahribat gerçekleştirmektedir. Ekonomide durgunluğun yaşandığı dönemlerde özel tüketim ve yatırım harcamalarının düşmesiyle birlikte milli gelir de düşmekte, tüketimdeki azalışın neden olduğu stok artışları firmaların işçi çıkarmasıyla sonuçlanmaktadır. Çıkarılan işçilerin ve bu tür risklerle karşılaşacağını düşünen diğer kesimlerin geleceğe yönelik olumsuz beklentileri, toplam talebin daha da düşmesine neden olmakta ve artan stoklarla ve çıkarılan işçilerle birlikte ekonomi birbirini besleyen bir sarmal ile karşı karşıya kalmaktadır.

Bu dönemlerde gelirleri düşen her kesim daha az tüketim yaparak ihtiyaçlarını ertelemektedir. Eğitim ve sağlık giderlerinde düşmeler yaşanmakta ve gelir dağılımı bozulmaktadır. Ekonomik yetkinliğini kaybeden ailelerde ortaya çıkan sosyal baskılar aile içi şiddete ve intiharlara kadar varabilecek olumsuz sonuçlara neden olmaktadır.

1.6.5. Kayıt Dışılığın Yaygınlaşması

Krizlerin ve istikrar programlarının birey ve firmalar üzerinde oluşturduğu baskı onları yasal olmayan yollardan gelirlerini artırma yoluna itmektir. Öncelikle çoğu vatandaş krizlerin sorumlusu olarak devleti görmekte ve yaşadığı sıkıntıların faturasını da yine devlete kesmektedir. Özellikle bu dönemlerde vergi baskısının daha yoğun hissedilmesi, mükelleflerin vergiye uyumunu bozmakta ve onları yasa dışı faaliyetlere yönlendirmektedir. Çoğunlukla vergi kaçırma şeklinde gerçekleşen bu davranışlar kriz dönemlerinde mükelleflerin harcanabilir gelirlerinin artmasına ancak devletin bütçe gelirlerinin düşmesine neden olmaktadır (Karaca 2016: 37).

1.6.6. Hükümet Müdahalelerinde ve Regülasyonlarda Artış

Her kriz bir ders niteliğindedir ve ülkeler krizlerden ders çıkarmaktadır. Örneğin ülkemizde yaşanan 2001 krizi finansal sistemin başıboş bırakılmasının ekonomik istikrarı bozduğunu göstermiş ve Türkiye, finansal sistemi düzenleyen başta Merkez Bankası Yasası olmak üzere önemli regülasyonlar gerçekleştirilmiştir. 2008 küresel krizi sonrasında da denetimsiz serbest piyasa anlayışı önemli eleştirilere maruz kalmış ve krizin faturasını finans piyasasının başıboş bırakılmasına kesen otoriteler bu piyasaları önemli ölçüde regüle etmişlerdir (Karaca 2016: 36-37).

Yukarıda anlatılanlar dışında ekonomik istikrarsızlık ve krizler pek çok değişkeni doğrudan ve dolaylı olarak etkilemektedir. Bunlar içinde fiyat istikrarsızlıkları, döviz kurlarında yaşanan dalgalanmalar, yoksulluk, kalkınma ve sanayileşme düzeyi gibi faktörler sayılabilmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. MALİYE POLİTİKASINA İLİŞKİN KAVRAMSAL ÇERÇEVE, MALİYE POLİTİKASI ARAÇ VE AMAÇLARI

2.1. Maliye Politikası Kavramı, Ortaya Çıkışı ve Etkileri

Maliye politikası kavramına ilişkin bugüne değin pek çok tanım yapılmıştır. Bu tanımlamalarda görülen ortak nokta, tanımların devletin sahip olduğu vergi ve kamu harcaması gibi maliye politikası araçlarının ve bu araçlar vasıtasıyla ulaşılmak istenen amaçların ön plana çıkarılıyor olmasıdır. Örneğin Aytaç (2002) tarafından yapılan genel bir tanıma göre maliye politikası, kamu gelirlerinin ve kamu harcamalarının tür, miktar ve şekillerinde bazı değişiklikler yapılarak ekonomik hedeflere ulaşmak anlamı taşımaktadır. İnce (1978: 23) tarafından yapılan bir başka tanımda maliye politikası, kamu gelirleri yöntemiyle devletin bir kısım kaynakları özel kesimden kamuya aktarabilmesi ve kamu harcamaları yöntemiyle özel sektöre satın alma gücü kazandırma politikası olarak tanımlanmaktadır. Ataç (2004) tarafından yapılan tanımlamada ise maliye politikası, belirli bir ekonomide temel makroekonomik hedeflere ulaşmak amacıyla kamu harcamalarının ve kamu gelirlerinin büyüklük ve değişiminde yapılması gereken düzenlemeler şeklinde ifade edilmiştir. Benzer şekilde Pınar (2014)'ın yapmış olduğu tanımlamada ise belirli amaçlara ulaşmak hedefiyle kamu maliyesi araçlarının kullanılmasına vurgu yapılmıştır.

Tanımlardan anlaşılacağı üzere maliye politikası, devletin üstlendiği kamu hizmetlerinin yerine getirilebilmesi amacıyla gerek duyulan ekonomik finansman kaynaklarının elde edilmesi ve bunların harcanmasına ilişkin ilke ve kuralları belirleyen bir bilim dalıdır. Maliye politikasının temelinde iki araç söz konusudur.

Bunlar gelir ve harcamalardır. Bu nedenle maliye politikasının hedeflerine ulaşmak için bu iki kavram üzerinde ayarlamalar yapmak gerekmektedir (Güzelli 1999: 2).

Maliye politikasının iktisadi ve sosyal hayatta kullanılabileceği düşüncesi ilk kez İngiliz ekonomi bilimcisi John M. Keynes tarafından 1936 yılında yayınlanan “İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi” adlı kitabında ortaya konmuştur. Egemen iktisat teorisinin de etkisiyle bu tarihten önce maliye politikası devletin ekonomi ve sosyal hayat üzerinde müdahale edebileceği bir iktisat politikası aracı olarak görülmemektedir. Fakat günümüz ekonomilerinde yaşanan tecrübelerle hemen hemen bütün ülkeler tarafından devletin asıl görevlerinin ekonomik istikrarı, tam ve etkin çalışmayı ve ekonomik dengeyi sağlamak amacıyla uygun ortamı yaratması gerektiği artık bilinen bir gerçektir (Ataç 2004: 3).

Klasik dönemin “sorunsuz” ekonomik işleyişi 1929 bunalımı ile beraber, başta İngiltere olmak üzere sanayileşmiş ülkelerin çoğunda yüksek oranda işsizliğin ortaya çıkmasıyla sona ermiştir. Her arzın kendi talebini yarattığı düşüncesi bunalımla beraber ciddi bir şekilde sorgulanmaya başlanmıştır. Ekonomik dengesizliğin temelinde yatan talep yetersizliği sonucunda üretken kaynakların önemli bir bölümü kullanılmamış ve devre dışı kalmıştır. I. Dünya Savaşı sonrası yoksulluğun temel nedeni olan işsizlikle beraber, toplumları genel bir moral bozukluğu ve isteksizlik sarmış, işsizliğin ortaya çıkardığı ekonomik ve sosyal tahripler çok büyük olmuştur (Hopkins 1987: 3-19).

Bunalım öncesi anlayışta, yukarıda özetle değinildiği gibi, bütçe dengesi bir ilke olarak genel kabul görmüş ve kamu mâliyesinde dengesizlik yaratacak herhangi bir müdahale reddedilmiştir. Bu görüş 1930’larda değişmeye başlamış, istihdamın artırılması yönündeki talepler iktisat politikasına bakışı da değiştirmeye başlamıştır. İngiliz ekonomist John M. Keynes, 1936 yılında yazdığı kitabında, ABD ve 1930’larda durgunluk yaşayan diğer kapitalist ekonomilerin durgunluktan çıkmalarını kendiliğinden sağlayacak bir mekanizmanın olmadığı görüşünü savunmaktaydı. Yeterli ve sürekli bir talep akışı olmadan beklenen düzeyde bir istihdam yaratılamamakta ve eğer mevcut durgunluğun nedeni özel kesimin tüketim eğilimindeki yetersizlik ise, kamu harcamaları yoluyla bir çözüm aranması gerekmektedir. Keynes, hükümetlerin harcama ve vergileme yetkilerini kullanarak

ekonominin durgunluktan çıkmasına katkıda bulunması ve dönemsel hareketleri yumuşatması gerektiğini savunmuştur. Durgunluk döneminde kamu harcamaları “tulumbanın silindirine dökülen su” (pump priming) olarak değerlendirilmekteydi. Bu görüşler iktisat politikalarını doğrudan yönlendirmediyse bile, kısa sürede ekonomistleri ve zaman içerisinde iktisat politikalarının tasarımı etkilemeye başlamıştır (Pehlivan 2013: 31-32).

Keynes’in çalışması çerçevesinde klasik çizgiye getirilen temel eleştiriler, mal ve faktör piyasalarında eksik rekabet ortaya çıkabileceği, faktör akışkanlığının tam olmadığı ve fiyatların varsayıldığı gibi tam esnek olmadığı biçiminde özetlenebilmektedir. Ayrıca bilgiyi elde etmek maliyetli olduğundan herkesin tam ve simetrik bilgiye sahip olamayacağı savunulmuştur. İşsizlik olduğu halde ücretler aşağı yönde esnek olmayabilir ve bu yüzden ekonomi eksik istihdamda da dengeye gelebilmektedir. Hatta bu süreç, talep yetersizliği nedeniyle durgunluk yönünde bir sarmala da dönüşebilmektedir. İddia edildiği gibi faiz oranı yatırım-tasarruf dengesini her zaman sağlamaktan uzaktır. Yatırımlar faizden etkilenmekle birlikte yatırım miktarını etkileyen bir diğer değişken sermayenin marjinal getirisidir. Gerçekten de güvensizlik ve geleceğe yönelik belirsizlik ortamında faizlerin düşmesi yatırımları arttırmaya yetmemektedir.

Keynesyen yaklaşım özünde talep yönlü bir yaklaşımdır. Üretim ve istihdam, arz değil, talep tarafından belirlenmektedir. Talep varsa yatırım yapılmakta, bu da istihdamı arttırmaktadır. İşsizliğin yüksek olması halinde, ücretler düşük olacak, bu ise talebi düşüreceğinden ürettiğini satamayan girişimci yatırım yapmaktan kaçınacaktır. Dolayısıyla istikrar ve büyüme ancak talep yönetimi ile gerçekleşebilmektedir. Büyük ölçüde Keynesyen yaklaşımdan etkilenen politikalar, iki büyük dünya savaşı arasındaki dönemde ekonomide bir miktar rahatlama meydana getirmiştir. Özellikle İngiltere’de, yurtdışında yapılan yatırımlardan elde edilen gelirler ve dünya piyasalarındaki durgunluktan kaynaklanan ithalat fiyatlarındaki düşüş, ödemeler dengesini rahatlatmıştır. Ekonomik koşullar ve toplu pazarlık sürecindeki sıkıntılar, sendikaların etkili olmasına engel olduğundan parasal ücretlerdeki artışlar sınırlı kalmıştır. 1920’lerde istikrarlı kalan fiyatlar, bunalım yılları olan 1929-33 arasında düşmüş ve 1930’ların sonundaki fiyat düzeyi, 1920’lerin başındaki düzeyden bile düşük kalmıştır (Pehlivan 2013: 35).

Bu dönemde işsizlikteki hızlı düşüş, talebin ekonomik faaliyetlerdeki öneminin daha açık bir şekilde fark edilmesini sağlamıştır. Savaşın sonuna doğru yıkımların onarılması ve genel refah düzeyinin yükseltilmesine ilişkin planlar, 1929 bunalımından hatırlanan kötü deneyimlerin de etkisiyle, özellikle kitlesel bir işsizlikten mutlaka kaçınılması gerektiği düşüncesini pekiştirmiştir. Hükümetin temel hedef ve sorumluluklarından birisinin, yüksek ve kalıcı bir istihdam düzeyinin sağlanması olduğu ısrarla vurgulanmıştır. Büyük ölçüde Keynes'in görüşleri doğrultusunda savunulan ve resmi belgelere de yansıyan bu hedeflere karşın, politika önerisi konusunda aynı net görüşler ortaya konamamıştır. Ancak hedeflerdeki bu netlik, iktisat politikasının yönünü büyük ölçüde belirlemeye başlamıştır.

İkinci Dünya Savaşının sona erdiği 1945 yılı sonrasında hükümetler, mal ve hizmetlere olan talebin kontrol edilmesine ilişkin sorumluluğu tartışmasız kabul etmiştir. İngiltere'de Keynes'in düşünceleri belirgin şekilde kabul görmüş ve diğer sanayileşmiş ülkelerde de benzer eğilimler yayılmıştır. Pratikte yüksek ve kalıcı bir istihdam düzeyi anlamına gelen tam istihdam, ödemeler dengesi, kabul edilebilir bir fiyat istikrarı ve tatmin edici bir büyüme oranı, makro iktisat politikalarının ana hedefleri arasında yer almış ve bu hedefler, talep yönetimi politikalarının sağlıklı yürütülebilmesinin ön koşulları olarak kabul edilmiştir. Bu bakımdan toplam talebin düzeyi ve artışı bu hedeflerle doğrudan ilgilidir. Kısa dönemde bu hedeflerin gerçekleştirilmesinin ancak talep yönetimi ile mümkün olabileceği görüşü yaygınlık kazanmıştır (Türk 2006: 6).

İktisat politikası araçları açısından bakıldığında, döviz kuru, tarifeler, ithalat kısıtlamaları ve ödeme sistemindeki diğer kısıtlar da önemlidir. Ancak Bretton Woods anlaşması, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) gibi uluslararası kuruluş ve anlaşmalar çerçevesinde benimsenen bazı kurallara bağlı olan bu araçlar, kısa dönem iktisadi hedefler açısından beklenen sonuçları yaratmadığından daha çok uzun dönemli düşünülmektedir. Enflasyonla ilgili olarak, gelirler daha uzun dönemde ve pazarlık süreçlerinde ortaya çıktığından, kısa dönemde doğrudan veya dolaylı olarak fiyat istikrarını sağlamak büyük ölçüde talep yönetimi ile mümkündür. Ekonomik büyüme oranı 1960'lı yıllara kadar belirgin bir politika hedefi olarak ortaya çıkmamıştır. Bu amaca ilişkin olarak da yüksek ve istikrarlı bir talep artış oranının kısa dönemde temel bir araç olduğu düşüncesi hâkim

olmuş, yatırım teşvikleri vb. araçların ise uzun dönemde önem kazanacağı düşünülmüştür. İktisat politikalarındaki talep yönetiminin ağırlığı 1960'lı yıllara kadar en üst noktaya ulaşmıştır. Bu tarihlerdeki şu dört önerme genel olarak doğru kabul edilmiştir (Hopkins 1987: 3):

- Veri bir işgücü düzeyinde, toplam talep miktarı kısa dönem istihdamın temel, hatta tek belirleyicisidir.
- Toplam talep miktarının ekonomik büyüme, ödemeler dengesi ve enflasyon üzerinde önemli etkileri vardır.
- Toplam talebin kontrol edilmesinde kullanılacak araçlar, maliye ve para politikaları yoluyla doğrudan hükümetin elindedir.
- Amaç çatışmaları söz konusu olmakla birlikte, normal koşullarda yeterli analizler ve doğru zamanlama ile bütün hedeflere ulaşmak için talebin düzenlenmesi mümkündür.

Bu önermeler bir doktrin biçiminde hiçbir yerde ifade edilmese bile, talep politikası tartışmalarında hep ön planda olmuş ve kısa dönem ekonomi yönetiminde talep kontrolleri ağırlıklı olarak yer almıştır. Talebin kontrolü, söz konusu dönemlerde hem maliye hem de para politikaları yoluyla yapılmış olmakla birlikte ağırlıklı olarak maliye politikası kullanılmıştır. Maliye politikasının, gecikmeli de olsa, talebi daha güçlü ve öngörülebilir bir şekilde etkileyeceği düşüncesi baskın olmuştur. Para politikası da talebi etkileyecek biçimde kullanılabilir. Söz konusu dönemde para politikasının temel aracının faiz oranı olduğu düşünülmekteydi. Ancak faiz oranlarının mal ve hizmet talebi üzerindeki etkisi çok güçlü değildi. Kredi imkânlarının doğrudan kontrolü harcamalar üzerinde daha etkin olabilmekteydi. Ancak bu tür bir müdahalenin adaletsiz ve üretimi olumsuz etkileyen bir süreç dönüşebileceği düşüncesi para politikası kullanımının sınırlı kalmasına neden olmuştur. Para politikasının önemli bir ayağı olan faiz oranları, bir yandan sermaye hareketlerini kontrol amacıyla, diğer yandan kamu borçlanma senetlerinin satışını arttırmak için kullanıldığından, talep politikası aracı olarak kullanılması tercih edilmemiştir.

Maliye politikasının bu baskın rolü nedeniyle, kamu bütçesi makro politikalarda önemli bir yere sahip olmuştur. Talep kontrolüne yönelik bütün önlemler belirli bir gecikme ile beklenen etkileri yarattığından, politika tasarımlarına yol göstermek üzere kısa dönem tahminlerde önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Sonuç olarak, yukarıda özetlenen çerçevede uygulanan iktisat politikaları, 1945'ten 1970'lerin başına kadar yüksek ve kalıcı bir istihdamı ve bir ölçüde yüksek sayılabilecek ekonomik büyümeyi sağladığı halde, enflasyon ve ödemeler dengesi açısından beklenen sonuçlara ulaşamamıştır.

1970'lere gelindiğinde ise Keynes tarafından ekonomik istikrarsızlıkların giderilmesi için önerilen talep yönlü politikalar 1970'li yıllarda ortaya çıkan istikrarsızlığı gidermede başarısız kalmıştır. Çünkü stagflasyon olarak adlandırılan bu kriz arz yönlü ortaya çıkan ve bu yolla istihdam ve fiyatlar genel düzeyini etkileyen bir krizdir. Keynes'in talep yönlü politikalarının bu krizi önlemede yetersiz kalması Keynesyen politikaların sorgulanmasına ve yeni bir takım düşünce akımlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

2.2. Maliye Politikasının Amacı

Devletin sistematik olarak piyasaya müdahale etme fikri ilk olarak 1929 Büyük Dünya Bunalımı ile birlikte ortaya çıkmıştır. O döneme kadar ülkeler klasik iktisat anlayışının varsayımlarıyla hareket ediyor ve piyasaların arz, talep ve fiyat mekanizmalarına bağlı olarak kendiliğinden dengeye geleceğini ve devletin piyasa müdahalesinin yanlış olacağını düşünmekteydi. Ancak 1929 krizi esnasında bu varsayımların gerçekleşmediği görülmüş ve krizin aşılmasında klasik iktisat anlayışı dışında başka çareler aranmaya başlanmıştır. Keynes tarafından 1936 yılında yayınlanan "İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi" isimli eseri, ülkelere krizi aşmak için uygulamaları gereken reçeteyi sunmuştur. Keynes, krizlerin aşılmasında devlete büyük önem atfetmiş ve devletin görevleri içerisinde ekonomik istikrarın sağlanması, etkin kaynak tahsisi, gelir ve servet dağılımının gerçekleştirilmesi, ekonomik büyümenin ve kalkınmanın gerçekleştirilmesi gibi politikaları saymıştır. Çağdaş ya da kalkınmacı devlet anlayışı çerçevesinde kabul edilen bu görevler dünya konjonktüründeki gelişmeler karşısında bazı dönemlerde kesintiye uğrasa da zamanla

tüm ülkeler tarafından kabul edilmiş ve uygulama fırsatı bulmuştur (Karaca 2016: 1). Bu çerçevede aşağıda Keynesyen analiz çerçevesinde hükümetlerin maliye politikası araçlarını kullanarak ülkede ulaşmak istedikleri amaçlar anlatılmıştır.

2.2.1. Ekonomik İstikrarın Sağlanması

Bir ülkenin sahip olduğu ekonomik sistemin iyi ya da kötü olduğuna karar verebilmek için ülkedeki üç temel göstergenin gelişimine bakılmalıdır. Bunlar üretim, tahsis ve bölüşüme ilişkin göstergelerdir. Eğer ülke milli gelirini potansiyel milli gelir seviyesine ulaştırmışsa, bunu yaparken mevcut kıt kaynaklarını en ihtiyaç duyulan alanlara tahsis etmişse ve ortaya çıkan katma değer de ülke fertleri arasında eşitlik ve adalet ilkeleri çerçevesinde dağıtılmışsa bu ülke makroekonomik açıdan optimal dengeye ulaşmış demektir. Ancak günümüzde çoğu ekonomik sistemde pek çok nedene bağlı olarak makroekonomik istikrarın sağlanması oldukça zordur. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin ekonomik, sosyal ve siyasal sistemlerinde var olan çeşitli darboğazlar bu ülkelerde piyasa işleyişinin bozulmasına ve devletin zorunlu olarak piyasaya müdahale etmesine neden olmaktadır (Karaca 2016: 1).

Ekonomide istikrarın sağlanması için öncelikle piyasada fiyat istikrarının ve tam istihdamın sağlanması gerekmektedir. Fiyat istikrarı, ekonomik yapının deflasyonist ve enflasyonist eğilimlerden uzak kalmasını sağlayan maliye politikası uygulamalarını kapsamaktadır. Hem enflasyon hem deflasyon kavramlarının fiyat hareketleri ile mutlak ilgisi bulunmaktadır. Bu kavramların kaynak sağlama ve gelir dağılımı açısından önemi fiyat hareketlerinin, klasik teorinin aksine; nispi fiyatlar üzerinde de etki yaratarak ekonomide dinamik ve statik kaynak sağlama ve gelir dağılımını bozmasından kaynaklanmaktadır (Özbilen 1999: 51).

Bu nedenle modern maliye teorisi, dar hacimli ve denk bir devlet bütçesini savunan klasik teorinin aksine kamu gelirlerinin ve kamu harcamalarının tam istihdam milli gelir seviyesinden uzaklaşan bir ekonomiyi yeniden dengeye getirmek için aktif olarak kullanılabileceğini savunmaktadır. Sonuç olarak Keynesyen Yaklaşım, durgunluk dönemlerinde bütçe açığı, canlılık dönemlerinde ise bütçe fazlasına göz yumulması gerektiğini ve bunun ekonominin sıhhati için gerekli olduğunu ifade etmektedir. Diğer bir deyişle maliye politikaları aracılığıyla konjonktürel

dalgalanmaların hafifletilerek ekonomide tam istihdamın ve fiyat istikrarının sağlanması amaçlanmalıdır (Karaca 2016: 39).

2.2.2. Dış Dengenin Sağlanması

Bir ekonomide istikrarın sağlanması için fiyat istikrarı ve tam istihdamın yanı sıra ödemeler bilançosunda dengenin de sağlanması gerekir. Çünkü ekonomik istikrarsızlıkların bir kısmı dış kaynaklı olabilmektedir. Günümüzde ekonomilerin birbirleriyle daha yoğun ilişki içinde olduğu bir gerçektir. Eskiye göre ülkeler arasında dış ticaret, sermaye hareketleri ve işgücü akımları artmış görünmektedir. Dolayısıyla dış dünyadaki gelişmeler, sorunlar ya da krizler ülkeleri daha hızlı etkileyebilmektedir. Bir ülkenin dış dünya ile ekonomik ve ticari ilişkileri “ödemeler dengesi” (veya ödemeler bilançosu) adı verilen makroekonomik büyüklük ile ifade edilmektedir. Ödemeler dengesi; cari işlemler, sermaye hareketleri, net hata ve noksan ve rezerv hareketleri kalemlerinden oluşmaktadır. Ülkenin ödemeler dengesi, açık ya da fazla verebilmektedir. Ödemeler dengesinin açık ya da fazla vermesinin ekonomide yaratacağı olumsuzluklar söz konusudur. İşte maliye politikasının amaçlarından biri de özellikle ödemeler bilançosunda açık söz konusu olduğunda, bu dış dengesizliği giderecek önlemleri uygulamaya koymaktır (Aktan 2002: 22).

2.2.3. Kaynak Dağılımında Etkinliğin Sağlanması

Kaynak dağılımı etkinliği kavramı tam istihdam kavramı ile yakın ilişkilidir. Tam istihdam kavramı dar ve geniş anlamda istihdam olarak açıklanabilmektedir. Geniş anlamda tam istihdam, ekonomide mevcut üretim faktörlerinin tam ve etkin olarak kullanılmasını veya atıl üretim faktörlerinin bulunmamasını ifade etmektedir. Üretim faktörlerinden emeğin, doğal kaynakların, girişimcinin ve sermayenin tam olarak kullanıldığını göstermektedir. Bir ülkedeki tüm toprakların ekilip biçilmesi, tüm fabrikaların çalışması, tüm iş adamlarının işlerinin başında olması ve cari ücret düzeyinde çalışmak isteyen tüm bireylerin iş bulabilmesi geniş anlamda tam istihdamın sağlandığını göstermektedir (Pınar 2014: 40).

Dar anlamda tam istihdam ise üretim faktörlerinden sadece emeğin tam ve etkin olarak kullanılması demektir. Ancak emeğin tam ve etkin olarak kullanılması hiç işsizlik olmaması demek değildir. Tüm ekonomilerde %3-5 arasındaki bir işsizlik

oranı doğal kabul edilmektedir. Her ülkede okulundan yeni mezun bireyler olabilmekte veya işinden memnun olmayan ve her an işini değiştirmek isteyen bireyler de söz konusu olabilmektedir. Bu durumda doğal işsizlik, friksiyonel işsizlik veya arıza işsizlik olarak bilinen işsizlik türleri ortaya çıkmaktadır.

Cari düzeydeki ücretten çalışmak istediği halde iş bulamayan bireyler söz konusu ise gayri iradi işsizlik söz konusu demektir. Bir ekonomide iradi işsizliğin olması kaynakların etkin olarak kullanılmadığını göstermektedir. İşsizlik oranları arttıkça mutsuz insanlar daha da çoğalmaktadır. Belirli bir gelir düzeyinden yoksun işsiz bireyler, yeterli beslenme, barınma, eğitim ve sağlık olanaklarından yoksun olarak yaşamlarını sürdürmeye çalışmaktadır. Bu durum bir taraftan sosyal adalet hissini yok ederek toplumsal uyumu bozmakta, diğer taraftan etkin kaynak kullanımını sınırlandırarak ülke potansiyelinin yeterince değerlendirilememesine yol açmaktadır. Temelde ekonomik içerikli olan işsizlik ve yoksulluk olgusunun meydana getirdiği olumsuz etkiler yalnızca ekonomik alanla sınırlı kalmamakta, artan işsizlik sosyal yapıyı da tehdit etmektedir. İşsizlik nedeniyle ekonomik, sosyal ve kültürel yapı hızla tahrip edilmekte ve toplumun büyük bir kısmının yaşam kalitesi düşmektedir.

Kişinin yaşamındaki en stresli durumlardan biri olmasının yanında birçok ailevi ve toplumsal sorunun da kaynağı olabilen işsizlik, aynı zamanda toplumun gereksinimlerini karşılayacak mal ve hizmet oluşumunda kullanılabilir kaynakların israfı olup, toplumdaki huzursuzluk ve güvensizliğin de kaynağıdır. İşsizlikle mücadele ise ekonomik anlamda devlet adına önemli bir görevdir. Ekonomik kaynakların kullanımındaki etkinsizlik, teorik refah ekonomisi uygulayıcıları tarafından piyasa ekonomisinin başarısızlığının kriteri olarak geniş kabul görmektedir (Buchanan, 1989: 418).

2.2.4. Ekonomik Büyümenin ve Kalkınmanın Gerçekleştirilmesi

Ekonomik büyüme ve kalkınma kavramları birbirleriyle yakın ilişkili kavramlar olmakla birlikte farklı anlamlar içermektedirler. Bir ekonomide belirli bir dönemde (genellikle bir yılda) üretim faktörlerinin üretimde meydana getirdiği gelir artışına iktisadi büyüme denmektedir. Ekonomik kalkınma ise iktisadi büyümeyi de kapsayacak şekilde ekonomideki nitel ve nicel bütün değişiklikleri ifade etmektedir. Diğer bir deyişle iktisadi kalkınma, iktisadi büyümenin ifade ettiği reel milli gelir

değişiminden başka bir ekonominin yapısal değişimini (sosyal, kültürel vb.) de kapsamaktadır(Aktan vd. 2007: 18).

Ekonomik gelişmenin toplumların önemli bir hedefi haline gelmesiyle birlikte maliye politikası, tam istihdamının mevcut olduğu ve tüm üretim faktörlerinin tam ve etkin olarak kullanıldığı bir ortamda sürekli ve mümkün olduğu kadar yüksek bir ekonomik büyüme gerçekleştirebilmenin yollarını bulmaya çalışmaktadır. Kamu kesimi tarafından gerçekleştirilen kamu yatırımları ve vergiler, önemli ölçüde kapasite artırıcı etkiler yaratarak ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesinde belirleyici rol oynamaktadır.

Serbest piyasa ekonomisi savunucuları genel olarak azgelişmiş ülkelerin diğer gelişmiş ülkeleri izleyerek ekonomik kalkınmalarını gerçekleştireceklerini savunmaktadır. Oysa günümüzde gelişmiş ülkelerle az gelişmiş ülkeler arasındaki gelişmişlik farkının her geçen gün daha da arttığı görülmektedir. Serbest piyasa ekonomisi azgelişmiş ülkelerle, gelişmiş ülkeler arasındaki gelişmişlik farkını ortadan kaldırmakta yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle günümüz ekonomik toplumlarında kalkınmayı gerçekleştirmenin en önemli yollarından birisi de maliye politikalarıdır.

2.2.5. Gelir ve Servet Dağılımının Gerçekleştirilmesi

Gelir dağılımının adil hale getirilmesi maliye politikasının temel amaçları arasında yer almaktadır. Serbest piyasa ekonomisinin adil gelir dağılımını sağlamada yetersiz kalması devletin maliye politikasından yararlanarak, gelir dağılımındaki eşitsizliği giderici önlemler almasını, teknik ifade ile gelir dağılımını yeniden düzenlemesini gerekli kılmaktadır. Devlet, maliye politikası uygulayarak, vergi mekanizması ve kamu harcamaları yoluyla gelirin dağılımındaki dengesizlikleri yeniden düzenlemektedir. Varlıklı kesimleri daha çok vergilendirerek ve kamu harcamalarından yoksul kesimlerin bu harcamalardan daha çok yararlanmasını sağlayarak gelir eşitsizliklerini azaltmaktadır (Aktan 2002: 1-22).

Gelir dağılımında adaleti sağlayabilmek amacıyla başvuru maliye politikası araçlarından biri de vergi politikalarıdır. Artan oranlı vergileme sayesinde yüksek gelirlilerden daha çok, düşük gelirlilerden daha az vergi alınmaktadır. Bu tür vergiler, kişiler arasında adaletli bir gelir dağılımına imkân verdiği için gelir paylaşımında önemli bir vergilendirme yöntemi olmuştur (Türk 1992: 266-267).

Yine gelir seviyesi belirli bir asgari düzeyin altına düşen ailelerden vergi alınmamakta hatta negatif gelir vergisi mantığıyla bu kesimlere transferler yapılmaktadır. Veraset ve intikal vergileri, en az geçim indirimi, ayırma nazariyesi ve benzeri vergi uygulamalarıyla gelir dağılımı adaleti sağlanmaya çalışılmaktadır. Talep yetersizlikleri nedeniyle bazı mal ve hizmetlerin ya da üretim faktörlerinin fiyatlarının yüksekliğinden veya arz fazlalığı nedeniyle fiyatlarının düşüklüğünden doğan ücret ve fiyat farklılıklarını azaltmak, aksayan rekabet koşullarını yeniden gerçekleştirmek için asgari ücret belirlenmekte, belli tarımsal ürünler için destekleme fiyatları tespit edilmektedir. Eğitim ve sağlık olanaklarından tüm toplumun yararlanması için çalışılmaktadır. Rekabeti engelleyici uygulamaları ortadan kaldırılmak için çaba harcanmaktadır. Gelir dağılımını adil hale getirmek için kimi zaman toprak ve tarım reformu yapılmaktadır. Belli dönemlerde faiz oranları devlet tarafından belirlenmekte, kiralar dondurulmakta, maksimum kâr oranları saptanmaktadır. Piyasa denetimini ve ticari ilişkileri düzenleyen kurallar getirilmektedir.

Kamu maliyesinin en önemli araçlarından biri olan gelir vergisi politikası ve bu politikanın sağladığı gelirin yeniden dağıtıcı özelliği, uygulandığı ülkelerde salt kişisel gelir ve servet dağılımını etkilemesiyle değil, aynı zamanda gelirin emek ve sermaye arasında dağılımındaki dengesizlikleri de ortadan kaldırmasıyla da önemli hale gelmektedir (Türk 1992: 277).

2.3. Maliye Politikası Araçları

2.3.1. Kamu Harcamaları Politikası

Sosyal devlet anlayışı sebebiyle kamu hizmetleri çeşitlilik kazanmakta ve bu hizmetleri yerine getirmek amacıyla kamu harcamalarında sürekli artış görülmektedir. Devlet, tüketimleri ve yatırımları arttırmak amacıyla kamu harcamalarını kullanmaktadır. Bu kamu bileşenleri; cari, yatırım ve transfer harcamalarıdır. Cari harcamalar kamu çalışanlarına ödenen maaşlar, sigorta giderleri, malzeme alımları gibi düzenli olarak tekrarlanan harcamalardır. Yatırım harcamaları, ülkenin üretim kapasitesini ve hizmet gücünü artırmak amacıyla yol yapım giderleri, hastane yapım giderleri, yol inşaatı gibi birden fazla yıla yaygın olan ve uzun süreli, dayanıklı nitelikteki giderlerdir. Transfer harcaması ise, devletin herhangi bir mal veya hizmet

alımı olmaksızın karşılıksız olarak ve daha çok gelir dağılımını iyileştirmeyi amaçlayan sosyal hizmetler, öğrenci bursları, emeklilere, dullara, yetimlere, işsizlere ödenen maaşlar, vergi iadeleri, üretimi desteklemek amacıyla yapılan sübvansiyonlardan oluşmaktadır.

2.3.1.1. Cari Harcamalar

Kamu harcamaları içerisinde ekonomide istikrarsızlığı gidermede en etkili olanının cari harcamalar olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü cari harcamalar yoluyla devlet, piyasadan mal ve hizmet satın alarak toplam talepte meydana gelen azalmayı bir nebze olsun giderecektir. Cari harcamalar bir yıl içerisinde kamu hizmetlerinin görülebilmesi amacıyla gereksinim duyulan üretim faktörlerinin doğrudan satın alınması için yapılan ve her yıl yinelenen, tamamen tüketime yönelik harcamaları içermektedir. Kamu personellerine yapılan maaş ödemeleri, yolluklar, bakım ve onarım giderleri, her türlü mal hizmet ve malzeme alımı cari harcama olarak adlandırılmaktadır. Kamu hizmetlerin sunulmasında kaçınılmaz olarak cari harcamalara başvurulur. Cari harcamalara daha çok devlet tarafından sunulan kamusal mal ve hizmetlerin üretilebilmesi için gereksinim duyulmaktadır. Kamu kesiminin kamusal mal ve hizmet üretmek için satın aldığı mal ve hizmetler, ekonominin genel talep yapısını değiştirdiğinden milli gelir ve istihdam seviyesini etkilemektedir.

Ekonominin mevcut düzeyinin potansiyel milli gelir düzeyinin altında olduğu durumlarda hükümet, cari harcamalar yoluyla piyasadan mal ve hizmet satın almakta ve toplam talepte meydana gelen azalmayı telafi etmektedir. Tersisi durumda yani enflasyonist dönemlerde ise hükümetin cari harcamalarda azalmaya giderek toplam talebi düşürmesi ve toplam arz seviyesine getirmesi planlanmaktadır (Karaca 2016: 60).

2.3.1.2. Yatırım Harcamaları

Yatırım harcamaları kamu kesimi tarafından yapılan ve faydası uzun döneme yayılan, özellikle altyapı başta olmak üzere yol, baraj, enerji, fabrika gibi tesislere yönelik harcamalar olarak tanımlanmaktadır (Öztürk 2009: 246). Yatırım harcamaları cari harcamalardan farklı olarak üretim alt yapısını güçlendirmeye yöneliktir. Genişletici etkileri ise cari harcamalara benzemektedir (Pınar 2014: 36). Çünkü

yatırım harcamaları yapıldığı andan itibaren mal ve hizmetler üzerinde doğrudan talep artışı yaratmaktadır.

Devletin yatırım harcamalarını artırması durgunluk içindeki bir ekonomide kısa dönemde toplam talepte artış sağlasa da asıl etkisi uzun dönemde özel yatırımları özendirilmesi ve artırılması şeklinde olmaktadır (Karaca 2016: 60). Kısa vadede yatırım harcamaları için alınan mal ve hizmetlerin tüketim artışıyla birlikte enflasyon üzerinde artırıcı etkisi olsa bile uzun dönemde özellikle talep enflasyonu olduğu durumda bu harcamalar özel sektör üretimini artırmaları nedeniyle enflasyonu düşürücü etkiye sahiptirler.

2.3.1.3. Transfer Harcamaları

Transfer harcamaları kaynakların kamu kesimi aracılığıyla bireyler arasında yeniden dağılımını sağlamaktadır. Transfer harcamaları ile devlet, mal ve hizmet satın alarak doğrudan tüketimde bulunmamakta, bunun yerine sosyal devlet olmanın doğal bir gereği olarak toplumun bazı kesimlerine bir anlamda karşılıksız ödemelerde bulunarak satın alma gücü aktarmaktadır (Öztürk 2009: 381).

Transfer harcaması toplam talebin artırılmasında etkili bir yöntem olmakla birlikte bu harcamaların ekonomide cari harcamalar kadar etkili olabilmesi; yapılan karşılıksız transferlerin tekrar ekonomiye dönmesiyle mümkündür. Eğer fakirlere veya işsiz kalan bireylere yapılan transferler harcanmak yerine tasarrufa ayrılıyorsa harcamaların ekonomi üzerinde göstereceği etki düşük olacaktır (Karaca 2016: 60-61).

Transfer harcamalarının bir diğer özelliği belirli bir dönemde yapıldıkları anda mal ve hizmetlere ek talep oluşturmamasıdır. Bu tür harcamalar karşılıksız olarak yapılmakta ve ekonomik etkileri transferin niteliğine göre değişebilmektedir. Örneğin toplumun bir kesiminden alınan vergi diğer bir kesime transfer harcaması şeklinde geçiyorsa vergi tahsil edilen kesimin bu parayı nasıl kullanacağı transfer harcamasının ekonomi üzerinde neden olacağı etkinin bilinmesi açısından önemlidir.

2.3.2. Kamu Gelirleri Politikası

Klasik maliye yaklaşımına göre devletin ve kamu kuruluşlarının, kamu hizmetlerini karşılamak üzere çeşitli kaynaklardan elde ettikleri gelirlere kamu gelirleri denilmektedir. Geçmişte yalnızca kamu harcamalarının finansmanına yönelik

görev atfedilen kamu gelirleri ve özellikle vergiler, günümüzde bu fonksiyonunun yanında ekonomik ve sosyal alanda istikrarı sağlayan önemli bir kamu müdahalesi aracı olmaktadır.

Vergilerin bir maliye politikası aracı olarak nasıl kullanılacağı ekonominin seyrine, yani toplam talepte ve toplam arzda meydana gelen değişimlere göre belirlenmektedir. Bununla birlikte istikrardan uzaklaşan bir ekonomi için hangi vergi politikasının uygulanacağı politika yapıcılarının vereceği önemli bir karardır. Toplam talebin toplam arzı aştığı enflasyonist dönemlerde harcama vergileri veya kişisel gelir vergisi yerine kurumlar vergisinde artışa gitmek talep enflasyonunda artışın şiddetlenmesine yol açabilmektedir. Yine her vergi türünün sahip olduğu özellikler de vergi politikasının ekonomik istikrar üzerindeki etkisini güçlendirmekte veya zayıflatabilmektedir. Örneğin vergi tahsilat süresinin uzun olduğu kişisel gelir vergisinin ekonomik istikrarı sağlama gücü zayıftır. Aksine verginin stopaj yoluyla alındığı bir kişisel gelir vergisi ise ekonomik istikrara ilişkin etkisini daha güçlü gösterecektir.

Keynesyen ekonomi politikası vergilere, hane halkı ve firmaların satın alma gücü üzerinde gösterdiği etkiler nedeniyle özel önem atfetmektedir. Durgunluk dönemlerinde uygulanacak vergi politikası piyasadaki satın alma gücünü yükseltme amacı taşımaktadır. Özellikle harcama ve gelir vergilerinde yapılacak bir indirim hane halkı ve firmaların satın alma gücünü artırarak toplam talebin ve milli gelir seviyesinin artışıyla sonuçlanacaktır. Talebin artışıyla birlikte artan üretim miktarı yatırımların ve istihdamın artışıyla birlikte ekonominin durgunluktan çıkmasına yardımcı olacaktır.

Devletin kamu gelirlerini etkin olarak kullanabilmesi, gelirlerin ekonomik yapı içerisindeki nispi büyüklüğü veya potansiyel kaynaklara ulaşabilme imkânlarına bağlıdır. Maliye politikası araçlarının ekonomiyi etkileme gücü gelişmiş ülkelerde gelişmekte olan ülkelere göre daha fazladır. Kamu gelirlerinin GSMH'ya oranı gelişmiş ülkelerde %30-35 civarında iken, bu oran gelişmekte olan ülkelere %10-15 civarında kalmaktadır (Ataç 2004: 249). Ayrıca vergilerin ekonomik istikrar üzerindeki etkisi sahip olduğu gelir esnekliğiyle yakından ilişkilidir. Bu bakımdan vergilerin gelir esnekliği yüksek olduğunda uygulanacak vergi politikasının ekonomi üzerinde göstereceği etkiler daha güçlü olacaktır.

2.3.2.1. Verginin Tanımı ve Vergilerin Sınıflandırılması

Tarihi seyir içinde vergiler, ekonomik, mali, sosyal ve siyasi gelişmelere bağlı olarak ciddi değişimler göstermiş ve farklı kaynaklar üzerinden alınmaya başlanmıştır. Vergilerin sayısının artması doğal olarak vergilerin sınıflandırılmasını da kaçınılmaz kılmıştır. Günümüzde vergiler hakkında rasyonel fikir edinebilmek, vergiler arasında mali, iktisadi ve sosyal etkileri açısından değerlendirmelerde bulunabilmek, ülkeler arasında vergi sistemlerine ilişkin uluslararası karşılaştırmalar yapabilmek ve daha da önemlisi rasyonel bir vergi politikası tasarlamak için vergilerin farklı açılardan sınıflandırmaya tabi tutulması önemli faydalar sağlamaktadır.

2.3.2.1.1. Verginin Tanımı ve İşleyişi

Vergi, devletin veya devletin yetkilendirdiği diğer kurumların kamu harcamalarını karşılamak üzere yasalar çerçevesinde gerçek veya tüzel kişilerin ödeme gücü üzerinden hukuki zora dayanarak ve karşılıksız olarak tahsil ettikleri iktisadi değerdir.

Yukarıdaki tanımdan da anlaşılacağı üzere, vergi; devletin, kişilerden rızalarını aramaksızın aldığı iktisadi değerdir. Uygulamada tam böyle olmasa da, en azından teoride vergilerin kişilerin ödeme güçlerine göre alınması esastır. Vergi, mali, hukuki ve iktisadi temeli olan bir kavramdır.

Vergi, mali bir kavramdır. Çünkü vergilemede asli amaç, devletin fonksiyonlarını ifa edebilmek amacıyla yapmak zorunda olduğu harcamalar için gerekli finansmanı bulmaktır. Vergi, iktisadi bir kavramdır. Çünkü vergi kişilerden ödeme güçleri ile orantılı olarak alınmaktadır. Vergi, hukuki bir kavramdır. Çünkü vergi gerçek ve tüzel kişilerden devletin gücüne ve bu güç yoluyla elde ettiği vergilendirme yetkisine dayanarak tahsil olunmaktadır. Verginin kimlerden alınacağı, hangi unsurun ne miktarda vergilendirileceği, verginin tahsil usulleri ancak ve yalnız kanunların çizdiği sınırlar dâhilinde belirlenmektedir. Vergi, aslında devlet tarafından bedava sunulduğunu zannettiğimiz kamusal mal ve hizmetlerin fiyatıdır. Devlet ifa etmek zorunda olduğu kamu hizmetlerini gerçekleştirebilmek için harcama yapmak ve bu harcamaların finansmanı için de vergi toplamak zorundadır. Devlet, bireylerin kamusal ihtiyaçlarının giderilmesi için kamusal mal, yarı kamusal mal ve özel mallar sunmaktadır. Günümüzde devletin küçültülmesinin bir enstrümanı olan özelleştirme

uygulamaları sonucunda, devletlerin sundukları yarı kamusal mal ve özel mal türleri, stratejik ve aşırı kârlı alanlara dâhil olanlar hariç, bir elin parmağı ile gösterilecek kadar azalmıştır. Ancak devletler; pazarlanamamaları, bölünememeleri ve dolayısıyla fiyatlandırılmamaları nedeniyle tam kamusal malları sunmaya devam etmektedir. Bunun yanı sıra, yarı kamusal malları sunmaya da devam etmektedirler. Kamusal malın faydasından kimse dışlanamadığı için kamusal mallardan yararlananlardan bir “bedel” alma olanağı yoktur. Bir taraftan devlet kamusal malı sunmak zorundadır, diğer taraftan ise faydalananlardan sunulan bu malın maliyetini karşılayacak bir fiyat alamamaktadır. O halde kamusal malın maliyetini karşılamak için devletin vergi alması gerekmektedir. Vergi, işte bu fiyattır. Yani vergi, kamu kurum ve kuruluşları tarafından sunulan kamusal mal ve hizmetlerin bedelidir. Toplu bir şekilde ve en az sorunla yaşayabilmemiz için devletin yaptığı kamu harcamalarına ihtiyacımız vardır. Bunun karşılığında ise devlete vergi ödenmesi gerekmektedir. O halde Oliver Wendell Holmes’in dediği gibi, “vergiler medeni bir toplumda yaşamak için ödediğimiz bedeldir”.

Yukarıdaki ifadelerde verginin şu üç özelliğine vurgu yapılmaktadır:

1. Vergi kamu harcamalarını finanse etmek için alınmalıdır.
2. Vergi ödeyenin mali gücüne göre alınmalıdır.
3. Vergi kanunla alınmalıdır.

Devletin vergi almasının temel nedeni, kamu hizmetlerinin ifası için gerekli finansmanı bulmaktır. Bir başka ifadeyle vergi alınmasının temel nedeni, malidir. Ancak günümüzde vergilere biçilen misyon mali olmasının oldukça ötesine geçmiştir. Devlet zaman zaman vergiye ekonomik, sosyal, kültürel, siyasal ve diğer amaçlara ulaşmak için de başvurabilmektedir. Her ne kadar, yukarıda da ifade edildiği gibi, kamu hizmetlerinden faydalanmanın fiyatı olarak düşünülmesinde bir isabetsizlik olmasa da vergilerin gözle görülür birebir karşılığı yoktur. Vergilerin karşılıksız olması, bir bakıma kamusal malların finansman özelliğini yansıtmaktadır. Vergiler ile bu vergilerin finanse ettiği kamu hizmetleri arasında doğrudan bir ilişki yoktur. Vergiler, kamusal hizmetlerin kolektif karşılığıdır.

Vergiler, kesin bir kamu finansman kaynağıdır. Vergiyi ödeyen yükümlü bu verginin kısmen veya tamamen kendisine hiçbir zaman geri ödenmesini isteme hakkına sahip değildir. Bu açıdan vergi devlete belirli bir süre için verilen borç veya krediden farklı özelliklere sahiptir.

Günümüzde bazı istisnalar hariç, devletin gelirleri içinde en önemli yeri vergiler tutmaktadır. Kaba bir ifadeyle, vergiler, ülkeden ülkeye farklılık göstermekle birlikte, merkezi hükümet gelirlerinin %50-90'ını oluşturmaktadır. Tabii bu oranın, petrol zengini olan Suudi Arabistan, Katar, BAE, Kuveyt gibi ülkeler ile turizm zengini Maldiv Adaları gibi ülkeler için geçerli olmadığı da unutulmamalıdır.

Vergilerin GSYİH içindeki payının en yüksek olduğu ülkeler Danimarka, İsveç gibi İskandinav ülkeleri ile Fransa, Almanya gibi Kıta Avrupası ülkeleridir. OECD verilerine göre İskandinav ülkelerinden Danimarka'da "Toplam Vergi Gelirleri/GSYİH Oranı", sosyal güvenlik primleri dâhil edildiğinde %50'ye yaklaşmaktadır. Buna karşın OECD ülkeleri içinde aynı oranın en düşük olduğu iki ülke, Şili ve Meksika'dır. Bu ülkelerde söz konusu oran, %20'nin altındadır. Dünya sıralamasının en altlarında ise Kuveyt, Katar gibi petrol zengini ve mega kent tipi az nüfuslu ülkeler yer almaktadır. Tabii bu oranlar zaman içinde değişebilmektedir. Ancak bu tür oranların çok radikal değişiklikler göstermeyeceği de aşikârdır (Eğilmez 2014: 115).

Anlatılanların da gösterdiği üzere kamu gelirleri amaçları ve türlerine göre çok farklı şekillerde olabilmektedir. Farklı ayrımları mümkün olduğunca kapsamlı biçimde belirlemek amacıyla aşağıda belli başlı vergi türlerine yer verilmiştir.

2.3.2.1.2. Vergilerin Sınıflandırılması

Vergilerin sınıflandırılmasında esas alınan çeşitli ölçütler bulunmaktadır. Vergileri konuları bakımından ayırmak söz konusu olduğunda mesele vergilerin hangi ekonomik değer üzerinden alınacağına dair bir sınıflandırmanın yapılmasıdır. Burada üç temel ekonomik değerden bahsedilebilir; *gelir*, *servet* ve *harcama*. Dolayısıyla konularına göre vergiler denildiğinde verginin gelir üzerinden mi, servet üzerinden mi, harcamalar üzerinden mi alınacağı hususu önemlidir. Diğer yandan gelir ve kurumlar vergisi söz konusu olduğunda ortak vergi konusu "gelir" olmasına rağmen iki ayrı vergiden bahsedilmektedir. Burada konu açısından "gerçek kişi gelirleri" ile "kurum

gelirleri” şeklinde bir ayrıma gidildiği görülmektedir (Uluatam 1999: 327). Aşağıda gelir, harcama ve servet vergilerine ilişkin temel özellikler kısaca anlatılmıştır.

2.3.2.1.2.1. Gelir Üzerinden Alman Vergiler

Gelir vergileri denildiğinde akla iki vergi türü gelmektedir: Kişisel gelir vergisi ve kurumlar vergisi. Vergi konuları itibariyle aralarında herhangi bir farklılık bulunmayan bu iki vergi, mükellefleri açısından birbirinden farklılaşmaktadır. Kişisel gelir vergisi de kurumlar vergisi de aynı kazanç ve iratlar üzerinden alınmaktadır. Ancak kişisel gelir vergisinin mükellefi gerçek kişiler iken; kurumlar vergisinin mükellefleri tüzel kişiliğe sahip ve sahip olmayan bazı kuruluşlardır.

"İleri kapitalizm devrinin bir eseri ve aynı zamanda da karakteristik bir ifadesi" olan gelir vergilerinin kökleri XIX. yüzyıla kadar uzanmaktadır. İlk kez İngiltere'de uygulama alanı bulan bu vergiler, bu ülkenin ardından ABD, Almanya, Fransa gibi günümüzün diğer gelişmiş ülkelerinde de uygulanmaya başlanmıştır. Zaman içinde dünyanın dört bir yanına yayılan gelir vergileri, bugün hemen hemen her ülkede uygulama imkânı bulmaktadır.

2.3.2.1.2.2. Harcama Vergileri

Harcama vergileri gelir ve servetin harcanması sürecinde alınan vergilerdir. Literatürde daha çok "mal ve hizmetler üzerinden alınan vergiler" olarak bilinmelerine karşın, harcama vergileri, gerçek ve tüzel kişilerin yaptıkları harcamalar üzerinden alınan vergilerdir. Bu vergiler gelir ve servetin kullanılması esnasında alınan dolaylı vergilerdir. Gerçek ve tüzel kişilerin sahip oldukları gelir ve/veya servet unsurlarının doğrudan ya da dolaylı olarak tüketim veya yatırım amacıyla kullanılması harcama vergilerini doğurur. Bir başka ifadeyle, mal, eşya ve hizmetlerin değişim, tüketim veya üretim işlemlerine göre farklı harcama vergileri ortaya çıkar.

Harcamalar üzerinden, katma değer vergisi (KDV), muamele ve satış vergileri, kısmi istihlak vergileri, gümrük vergileri, özel tüketim vergisi (ÖTV), özel iletişim vergisi (ÖİV) isimleri altında çeşitli vergiler alınmaktadır. Harcamadan alınan vergilerin azaltılması bireylerin gelirlerinin artmasına ve toplam talep düzeyinin yükselmesine neden olmaktadır. Üretimde canlanma sağlanması için

belirli sektörler üzerindeki KDV oranlarının indirilmesi bu bağlamda değerlendirilmektedir. Harcama vergilerinin ekonomik etkilerinin yanı sıra sosyal etkileri de bulunmaktadır. Örneğin zorunlu ihtiyaç maddeleri üzerinden alınan genel tüketim vergilerinde indirimle gidilmesi gelir dağılımı adaleti açısından önemli etkiler ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca tabanı geniş olan vergilerle tabanı dar olan vergilerin piyasa üzerindeki göstereceği etkiler farklılaşmaktadır. KDV gibi genel tüketim vergilerinde indirimle gidilmesi bu vergilerin daha geniş tabana sahip olması nedeniyle, özel tüketim vergilerinde indirimle gidilmesine göre daha etkin rol oynamaktadır.

2.3.2.1.2.3. Servet Üzerinden Alınan Vergiler

Gelirin tasarruf edilerek ya da biriktirilerek “sabitlenmiş” ya da bir başka deyişle “stok değer” biçimine dönüşmüş hali olan servet de verginin konusunu oluşturan önemli bir unsurdur.

Gelir vergilerindeki asıl amaç malidir. Yani devlete gelir sağlamaktır. Oysa servet vergileri daha çok sosyal amaçla alınmaktadır. Farklı sosyal yapı ve amaçlar tabidir ki verginin kapsamının da çeşitlenmesini beraberinde getirecektir (Şen, Sağbaş 2016: 60).

Servet vergilerinin temeli çok eski tarihlere dayanmakla birlikte bu vergilerin günümüzdeki önemini yitirdiği ve gelir vergilerinin gerisinde kaldığı söylenebilmektedir (Öncel vd. 2011: 355). Bu durumun temel nedeni ülkelerin sermaye birikimi için gerekli olan kaynakları önemsemesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca servet sahibi olan mükelleflerin marjinal tasarruf eğilimleri de yüksek olduğundan yatırımlarını artırmak ve büyümesini gerçekleştirmek isteyen ülkelerin servet vergileri yerine gelir ve harcama vergilerini tercih ettiği görülmektedir (Uluatam 1999: 364). Bu bakımdan pek çok ülkede servet vergilerinin toplam vergi gelirleri içerisindeki payı oldukça düşüktür.

Diğer yandan Uluatam (1999), bu vergilerin payında yaşanan düşüşte, servet unsurlarının tespitindeki ve vergilendirilmesindeki teknik zorlukların yattığını savunmaktadır. Ancak servet ödeme gücünün önemli bir göstergesi olarak kabul edildiğinden servetin vergilendirilmesinden tamamen vazgeçilmemiştir. Ayrıca

servetin vergilendirilmesinin faydalanma ilkesi ile de dolaylı da olsa bağlantılı olduğu söylenebilmektedir (Nadaroğlu 1983: 412).

2.3.3. Borçlanma Politikası

Kamu harcamalarını finanse etmede kullanılan en önemli kamu geliri vergilerdir. Bunun yanında borçlanma, günümüzde ulaştığı miktar ve ekonomik değişkenler üzerindeki etkisi itibariyle önemli bir kamu geliri haline gelmiştir. Vergi ve borçlanma dışındaki kamu gelirlerinin gerek sürekliliği gerekse boyutları ve etkileri borçlanma ve vergilere kıyasla çok daha sınırlı kalmaktadır.

Borçlanmanın vergiden en önemli farkı, geçici bir gelir kaynağı olmasıdır. Devlet vergi ile elde ettiği gelirleri ileride mükelleflere geri ödemeyeceği halde, borçlanmada anapara yanında faiz ödemesi yapılmaktadır.

Borçlanma iki amaçlı yapılabilmektedir. Birincisinde bütçe veya diğer kamu kurumları açıklarını finanse etmek amaçtır. Buna mali amaçlı borçlanma denir. Diğeri ise enflasyon ve deflasyonu önleme, gelir dağılımını düzenleme, ekonomik büyüme ve kalkınmayı sağlama gibi temel makroekonomik amaçların gerçekleştirilmesi şeklindedir. Bu şekildeki borçlanmaya ekonomik ve sosyal amaçlı borçlanma denilmektedir.

Borçlar farklı şekillerde sınıflandırılabilir. Niteliği ve ekonomik etkileri birbirinden oldukça farklı iki borçlanma türü vardır. Bunlar iç borçlanma ve dış borçlanmadır.

2.3.3.1. İç Borçlanma

İç borçlanma devletin ülke içi kaynaklardan (kişi veya kurumlar) genellikle gönüllü yöntemlerle, belli bir vade ve faiz karşılığında ödünç para almasıdır. Devlet borçlanma için Hazine veya Merkez Bankası aracılığıyla halka devlet tahvilleri ve hazine bonoları satmaktadır. Bu tahvil ve bonolar vadesi geldiğinde faizi ile birlikte geri ödenmektedir.

Birinci Dünya Savaşı'na kadar iç borçlanma senetlerinin alıcıları bankalar dışındaki mali kurumlarla özel tasarruf sahipleri iken, İkinci Dünya Savaşı ile birlikte, merkez bankaları ile bankacılık sistemi önemli miktarda iç borçlanma senedi satın alan kuruluşlar arasında yer almaya başlamıştır. Bunun en önemli nedeni, devletin paraya

olan ihtiyacıdır. Bugün de, iç borçlanmanın en önemli müşterileri bankalardır (Meriç 2015: 78).

Devlet borçlarının önemli bir kısmı iç borçlardan oluşmaktadır. Çünkü devletin iç mali piyasalarda borçlanması dış mali piyasalardan borçlanmasına göre daha kolaydır. Devlet iç mali piyasalardan borçlandığında, sattığı devlet tahvillerinin hasılatını hemen elde edebilmekte ve harcamalarda kullanabilmektedir.

İç borçların bir diğer kolaylığı da ülkenin milli parasıyla gerçekleştirilmesidir. Hem borç alımı hem de borç ödemeleri milli para cinsinden gerçekleştirilmektedir. Bu nedenle iç borçlanma devlete, özellikle borç ödemelerinde kolaylık sağlayan bir borçlanma şeklidir (Meriç 2015: 78).

Diğer taraftan iç borçlanma ekonomide daraltıcı etkiye sahiptir. Kimden borçlanıldığına da bağlı olmakla birlikte iç borçlanma piyasadaki emisyon hacminin azalmasına neden olur. Bu nedenle iç borçlanma enflasyonist süreçte uygulanabilecek borçlanma politikası olarak görülmektedir. Ancak merkez bankası kaynaklarına başvurarak sağlanan iç borçlanma piyasadaki para arzını artırarak enflasyonist bir sürece neden olmaktadır. Ancak bu süreç ekonomik trendin hangi aşamada olduğuna bağlı olarak değişiklik gösterebilmektedir.

Devletin iç borçlanması devlete olan güvene bağlıdır. Borç düzeyi kadar, iç ve dış siyasal ve ekonomik gelişmelerden de etkilenebilen güven, faiz oranlarını doğrudan etkilemektedir. Ekonominin enflasyon, büyüme, işsizlik, bütçe açığı ve dış açık gibi makro değişkenleri de borç verenin güven duygusunu etkiler. Eğer bu güven sağlanabilirse, hükümetler uzun vadeli ve düşük faizlerle borçlanabilmektedir (Tokatlıoğlu ve Selen 2017: 182).

2.3.3.2. Dış Borçlanma

Dış borçlar ülke dışı kaynaklardan elde edilen borçlanmalardır. Bu nedenle ülkeye yeni kaynak girişine sebep oldukları için de milli gelirden artış sağlamaktadırlar.

Ülkeleri dış borçlanmaya yönelten nedenler konusunda farklı yaklaşımlar vardır. Devletleri dış borçlanmaya iten iki önemli neden bulunmaktadır. Bunlardan ilki, ülke içindeki mevcut kaynaklara ek bir kaynak sağlamak veya kaynak yetersizliğini ortadan kaldırmaktır. Diğeri ise ödemeler dengesi açıklarını kapatmaya yönelik döviz girdisi sağlamaktır. Dış borçlanma ile sağlanan kaynaklar, normal

koşullarda borç alınan yıldaki toplam harcamaların artmasını sağlamaktadır. Diğer bir deyişle yatırımlar ve tüketimler artmaktadır. Fakat borçlar alındıkları zaman ekonomiye reel bir kaynak sağlarken, faiz ve anapara ödemeleri yapıldığı zaman ülkeden kaynak çıkışına neden olmaktadır. Bu nedenle dış borçlar verimli alanlarda kullanılmadığı durumda ülkenin döviz kriziyle karşılaşmasına neden olabilmektedir (Tokathoğlu ve Selen 2017: 184).

Dış borçlanma, iç borçlanmada bulunmayan bir özelliğe sahiptir. İç borçlanma ile ülkenin kullanabileceği kaynakların toplam miktarını arttırmak mümkün değildir. Dış borçlanma, iç kaynaklara ilave kaynak sağlamaktadır. Böylece bu borçlar, iç kaynakları destekleyerek kalkınma çabalarının başarıya ulaşmasına katkıda bulunmaktadır. Döviz sıkıntısı çeken ülkeler, bu problemin çözümüne yardımcı olmak amacıyla dış borçlanmaya başvurabilmektedirler. Ülkeler bazen, iç kaynak yetersizliği olmaksızın veya bu yetersizlikle birlikte, dış ödeme güçlükleri içine düşebilmektedirler. Bu güçlüklerin bir süre sonra giderileceğine inanılıyorsa, bu süre içinde gerekli döviz transferini sağlamanın en akılcı yolu dışarıdan borçlanmaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KRİZLERİ ÖNLEMEDE MALİYE POLİTİKASININ ROLÜ

Hükümetlerin ülkedeki sosyal ve ekonomik her türlü istikrarsızlığın giderilmesi yönünde yaptıkları müdahalelere maliye politikası adı verilmektedir. Maliye politikaları hükümetin sahip oldukları vergi, kamu harcamaları ve borçlanma gibi araçlarla krizlerin önlenmesinde en etkili araç olarak kabul edilmekle birlikte günümüzde pek çok iktisatçı, krizlerin önlenmesinde maliye politikasının yanı sıra para politikasına da başvurulmasını savunmaktadır. Bu iktisatçılara göre ekonomik istikrarsızlıkları yalnızca tek bir politika ile gidermeye çalışmak, iki ayağa sahip bir kişinin tek ayağı ile yürümeye çalışmasına benzetilmektedir. Bu nedenle öncelikle bu bölümde para politikasına değinilerek çalışmanın asıl konusunu oluşturan maliye politikası açıklamalarına geçilecektir (Akalin ve Uçak 2008: 255).

Piyasa üzerinde gösterdiği etkilere ve sahip oldukları aktarım mekanizmalarına göre para politikaları farklı tanımlara sahiptir. Para politikalarının ekonomik açıdan tanımlaması; paranın miktarı ile birlikte mali boyutu ve işletmelerin temel hedeflerine ulaşmak için uyguladıkları stratejilerin tamamı şeklindedir (Önder 2005: 36). Farklı bir görüşe göre ise para politikasının tanımı; paranın elde edilebilir boyutu ile birlikte maliyetini etkilemek amaçlı alınan kararların tamamı şeklindedir. Para politikalarının belirlenmesinde Merkez Bankası'nın alacağı kararların paranın maliyetini ve boyutunu ne yönde belirleyeceğini önceden saptamak ve iyi bir şekilde belirleyebilmek oldukça önemlidir (Güloğlu ve Altunoğlu 2002: 5).

Para politikasına ilişkin yaklaşımlar genelde Neo-liberal iktisatçılar tarafından geliştirilmiştir. Bu yazarlar para politikasına ve etkinliğine ilişkin analizlerini bu politikaların parasal tabanda yani para arzında ortaya çıkardığı etkiyi dikkate alarak yaparlar. Diğer bir deyişle aslında para politikası denildiğinde merkez bankalarının sahip olduğu bir takım politika araçlarını kullanarak piyasadaki parasal tabanı

belirlemeleri ve bu yolla ortaya çıkan istikrarsızlıkları gidereceği anlaşılmaktadır (Karaca 2016: 41-42).

Para politikasının ülkedeki ekonomik istikrarı sağlamak amacıyla sahip olduğu birtakım araçlar mevcuttur. Bu araçlar ülkedeki mevzuata dayalı olarak ufak tefek teknik detaylar dışında hemen her ülkede aynı amaca hizmet etmektedir (Karaca 2016: 44). Bu amaç ülkedeki fiyat istikrarının sağlanmasıdır. Bu amaca ulaşmak için uygulanan iki temel araç ise faiz oranı ve para arzıdır. Adı ister açık piyasa işlemleri isterse reeskont işlemleri veya zorunlu karşılık oranları olsun kullanılan araçlar ve ulaşılmak istenen amaçlar daima benzerdir (Önder 2005: 36).

3.1. Krizleri Önlemek İçin Uygulanan Maliye Politikası Yöntemleri

1970'lerden sonra serbest piyasa ekonomisi ve buna bağlı teorilerin ağırlık kazanması, ekonomide istikrarın sağlanması açısından iradi maliye politikasının mı yoksa otomatik istikrar sağlayıcıların mı kullanılacağı sorunu gündeme getirmiştir (Karluk 1996: 402). Otomatik istikrar sağlayıcılar, devletin ekonomiye aktif olarak müdahalesini doğru bulmayan Neo-klasik iktisatçılar tarafından savunulurken Keynesyen iktisatçılar hem otomatik hem de iradi maliye politikalarının ekonomik istikrarı sağlamada etkin olarak kullanılabileceği fikrini ileri sürmektedirler. Bu iki politika arasında dengeyi sağlayan yöntem ise formül esnekliği yöntemidir. Bu üç yöntem dışında Kamu Tercihi Teorisyenleri tarafından ileri sürülen ve önleyici yöntem olarak kabul edilen bir diğer yöntem mali kural yaklaşımıdır. Söz konusu yaklaşımlara ilişkin açıklamalar aşağıda özet biçimde açıklanmıştır (Önder 2005: 38).

3.1.1. Otomatik İstikrar Sağlayıcılar

İster genişletici ister daraltıcı olsun gerçekleştirilen politikaların miktarı ve zamanlaması ekonomik dalgalanmanın türüne göre değişmektedir. Ekonomideki dengesizlik halinin geçici ve küçük olduğu bazı durumlarda iradi olarak hiçbir politikaya veya araca başvurmadan da ekonomideki istikrarsızlıkları gidermek mümkündür (Karaca 2016: 54). Bu bağlamda otomatik istikrar sağlayıcılar konjonktürün daralma ve genişleme süreçleri içerisinde oluşan istikrarsızlıkları

herhangi bir kanuni sürece gerek kalmadan hafifleten maliye politikası bileşenlerini ifade etmektedir. Bir başka deyişle bu yöntemler siyasi birimlerin takdirine kalmaksızın ve hiçbir yasal düzenlemeye gerek kalmadan kendiliğinden devreye giren maliye politikası araçlarıdır (Karluk 1996: 402).

Otomatik istikrar sağlayıcılar içerisinde en önemlisini vergiler oluşturmaktadır. Vergiler dışında tarım sektörüne yapılan sübvansiyonlar ve işsizlik ödemeleri gibi kamu harcamaları ile bütçe açık ve fazlalarına ilişkin bütçe yöntemleri ekonomik istikrarın sağlanmasında otomatik stabilizatör görevi gören önemli yöntemlerdir (Karluk 1996: 404).

3.1.1.1. Otomatik Stabilizatör Olarak Kamu Gelirleri

Vergilerin otomatik istikrar sağlayıcılığı, verginin gelir esnekliğine bağlıdır. Verginin gelir esnekliği; vergi miktarındaki değişikliğin, gelirdeki değişmeye oranını ifade etmektedir (Akdiş 2005: 36). Verginin gelir esnekliğinin 1'den büyük olması verginin otomatik stabilizatör gücünün yüksek olduğunu göstermektedir. Bu durum gelir arttıkça vergi hasılatının gelirden daha çok artarak oluşan aşırı genişlemeyi bastıracağı ya da gelir azalırken daha çok azalarak daralmayı önleyeceği anlamına gelir (Karaca 2016: 44).

Verginin gelir esnekliğinin en fazla hissedildiği veya otomatik stabilizatörlük gücünün en fazla olduğu vergi, artan oranlı gelir vergisidir. Artan oranlılık nedeniyle geliri artan kişiler daha yüksek oranda vergilendirilerek, vergi hasılatı artacaktır. Gelir arttıkça marjinal vergi oranı artacağı için bireyler daha fazla vergi ödeyeceklerdir. Verginin artan oranlı olması; genişleme dönemlerinde tüketim ve yatırım harcamalarının kısılmasını, daralma dönemlerinde ise tüketim ve yatırım harcamalarının devamını sağlayacaktır (Karaca 2016: 44).

Gelir vergisinin otomatik istikrar sağlayıcı özelliğinin daha etkin gerçekleşmesi için (Akdiş 2005: 36):

- Her çeşit kazancı vergilendiren genel vergi olması,
- Artan oranlılık ve esneklik seviyesinin yüksek olması,
- Muafiyet ve istisnaların kapsamının dar olması,
- Mükelleflerin verginin en düşük gelir dilimlerinde bulunmaması,

- Vergiden kaçınmanın az olması,
- Verginin tahsil edilme süresinin az olduğu kaynakta kesme yöntemi gibi yöntemlerin tercih edilmesi, gerekmektedir.

Türlerine göre vergilerin otomatik istikrar sağlayıcılık gücü değişmektedir. Örneğin kurumlar vergisi otomatik istikrar sağlayıcılıkta gelir vergisi kadar etkin değildir. Kurumlar vergisinin tek oranlı tarifeye sahip oluşu ve gelir vergisine göre konusunun daha dar olması, verginin otomatik istikrar sağlayıcılık gücünü zayıflatmaktadır. Bununla birlikte kurum kazançlarının gelir düzeyindeki değişiklikleri yakından izlemesi verginin esneklik derecesini yükseltmektedir. Bu nedenle tek oranlı vergilerin stabilizatörlük gücü, matrahlarına bağlı olarak değişiklik göstermektedir (Aktan vd. 2010: 15).

Tüketim vergileri ise gelir değişmelerini dolaylı takip etmektedir. Kişisel harcama vergisi; gider vergileri içerisinde esnekliği en yüksek olan vergidir. Genel muamele vergisi ise kişisel harcama vergisinden daha düşük esnekliğe sahiptir. Özel tüketim vergileri, esnekliği en düşük olan tüketim vergileridir. Servet vergilerinin ise otomatik stabilizatörlük gücü yoktur. Buna göre gelir esneklikleri incelendiğinde, otomatik stabilizatörlük gücü bakımından vergiler şöyle sıralanmaktadır (Akdiş 2005: 36):

- Kişisel gelir vergisi,
- Kişisel harcama vergisi,
- Özel tüketim vergisi,
- Servet vergisi,
- Baş vergisi.

Bununla birlikte kayıt dışılığın ve vergi kaçakçılığının derecesi de vergilerin otomatik istikrar sağlayıcılığı özelliğini etkilemektedir. Bu nedenle, özellikle, gelişmekte olan ülkelerde, vergilerin stabilizatörlük etkisinin düşük olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla otomatik stabilizatörlerin bir bütün olarak etkisinden azami fayda elde edecek ülkelerin genelde gelişmiş ülkeler olacağını söylemek yanlış olmayacaktır. Özetle vergilerin stabilizatörlük özelliği birçok değişken tarafından belirlenmektedir. Kayıt dışılık derecesi, vergi sisteminin artan oranlılığı, dolaylı ve dolaysız vergilerin oranı, vergi sisteminin iktisadi dalgalanmalara

hassasiyeti, vergilerin otomatik istikrarlandırıcılık özelliğini etkileyen temel değişkenlerdir. Bu değişkenler ülkelerin öznel koşulları çerçevesinde değişmekte ve vergi sistemini etkilemektedir (Aktan vd. 2010: 15).

3.1.1.2. Otomatik İstikrar Sağlayıcı Olarak Kamu Harcamaları

Kamu harcamalarının otomatik stabilizatörlük gücü vergilere oranla daha azdır. Çünkü kamu harcamaları gelir değişimlerini uzaktan ve dolaylı olarak izler.

Kamu harcamaları içinde işsizlik ödemeleri otomatik istikrar sağlayıcılığı yüksek bir araçtır. Durgunluk dönemlerinde işsizlik artmakta ve işsizlere ödenen maaşlar işsizlik fonunda azalma ortaya çıkarak ekonomide ek talep yaratılmaktadır. Genişleme döneminde ise istihdam arttığından ve işsizlik ödemeleri azaldığından işsizlik fonu fazla vererek talep kısılmış olmaktadır (Aktan vd. 2010: 24).

Kamu harcamaları içerisinde bir diğer otomatik istikrar sağlayıcı araç, tarımsal destekleme programlarıdır. Tarımsal ürün fiyatlarının iklim değişikliklerine duyarlı olması ve dalgalanma göstermesi, toplam talep düzeyini dengesiz hale getirmektedir. Bunu engellemek isteyen devlet, tarım ürünlerinin bol ve fiyatlarının düşük olduğu dönemlerde destekleme alımları yaparak talebi dengelemekte tersi durumlarda ise piyasa ürün sürmektedir. İklim koşulları önceden bir ölçüde tahmin edilebildiği halde, tarım sektörü üzerindeki etkisi tam olarak tahmin edilemeyeceğinden, destek miktarı ve zamanı genellikle sorun ortaya çıktıktan sonra yasal veya idari kararlarla belirlenmektedir. Bu yüzden de tarımsal desteklerin otomatik istikrar işlevi işsizlik sigortasına göre daha düşüktür.

Otomatik istikrar sağlayıcılık özelliği bulunan bir diğer yöntem kurum ve aile tasarruflarıdır. Kurum ve aile tasarrufları ile konjonktürün genişleme dönemlerinde oluşan kâr payları artırılmamakta ve bu tasarruflar yatırımlara yönlendirilerek talebin azalması sağlanmaktadır. Konjonktürün daralma dönemlerinde ise oluşan tasarruflar talebi canlandırmak amacıyla piyasaya sürülerek ekonomik denge korunmaya çalışılmaktadır (Aktan vd. 2010: 25).

Bir diğer yöntem olan bütçe açıkları ve fazlaları ise, konjonktürün genişleme ve daralma dönemlerinde bütçe gelir ve harcama kalemlerinin değiştirilmesidir. Bütçe fazlasında, kamu harcamaları azaltılıp kamu gelirleri artırılarak oluşan fazla kadar

ekonomiden para çekilmekte ve talebin daralması sağlanmaktadır. Daralma dönemlerinde ise oluşan bütçe açığı kadar ekonomiye parasal finansman sağlanıp, talep arttırılarak istikrarsızlık giderilmeye çalışılmaktadır (Aras 2010: 10).

Bu yararlarına rağmen otomatik istikrar sağlayıcı maliye politikaları bazı yönleriyle eleştiriye uğramaktadır. Bunlar ekonomik dalgalanmaları hızlandırıcı etki oluşturabilmesi, çok büyük bir konjonktürel dalgalanmanın sadece otomatik stabilizatörlük özelliği gösteren araçlarla çözülmesinin mümkün olmaması ve mali sürüklenme olgusuna neden olabilmesi gibi nedenlerdir. Bu sorunların giderilmesi için aşağıda açıklanacak olan iradi maliye politikası ve formül esnekliği yöntemlerine başvurulması önerilmektedir (Aras 2010: 11).

3.1.2. Krizleri Önlemede İradi Maliye Politikaları

İradi maliye politikası, ülkedeki ekonomik ve sosyal duruma bağlı olarak hangi maliye politikasının ne zaman uygulanacağına hükümet takdiri ile karar verilmesidir. Bu bağlamda kamu gelirleri ve kamu harcamaları önceden belirlenen herhangi bir kurala bağlı olmaksızın, iradi değişikliklerle ekonomide istikrar sağlamayı amaçlamaktadır. Bu anlamda iradi maliye politikası stratejisi izleyen siyasal karar birimleri, ekonomik konjonktüre bağlı olarak, en uygun bulunduğu maliye politikası araçlarını seçmekte ve dilediği zamanda uygulamaya koymaktadır (Ulusoy 2003: 168).

Bu politikayı uygulayan siyasal karar birimleri, konjonktürel yapının değerlendirilmesinde ve uygulanan maliye politikası araçlarının seçiminde serbestçe karar verebilmektedir. Ekonomik durgunlukların yaşanması durumunda genişletici maliye politikası bağlamında hangi kamu harcamalarının ne kadar artırılacağına veya hangi vergilerde ne kadar indirim gidilebileceğine veya yüksek enflasyonla mücadele etmek için daraltıcı maliye politikası bağlamında hangi kamu harcamalarının ne kadar azaltılacağına veya hangi vergilerde ne kadar artış yapılacağına maliye politikası uygulayıcıları karar vermektedir. İradi maliye politikasının temel özelliği siyasal iktidarlara; izlenen maliye politikası araçları, öncelikleri, büyüklükleri ve zamanlaması konusunda geniş bir takdir yetkisi sunmasıdır (Ulusoy 2003: 168).

Siyasal iktidarların takdir yetkisinin sonucu olarak ekonomi sağlam temeller üzerinde oturmaktadır. İradi maliye politikası ekonomide önceden öngörülemeyen

krizlerin ortaya çıkması durumunda krizle mücadelede uygun maliye politikası kararlarının alınmasına ve uygulanmasına olanak vermektedir. Bu esneklik politikacıların elini kuvvetlendirmekte ve onlara hareket serbestliği sunmaktadır. Politikacıların diledikleri maliye politikalarını uygulayabilmeleri ekonomi yönetiminde sorumluluk yüklenmelerine imkân tanımaktadır. Demokratik yönetimlerde seçimle işbaşına gelen siyasal iktidarların iradi maliye politikası uygulayabilmeleri demokrasinin doğal bir gereği olarak görülmektedir. Her siyasal iktidar kendi programını uygulamak istediğinden iradi maliye politikası buna olanak sağlamaktadır. İradi maliye politikası savunucuları bütçe ve ince ayar politikaları ile ekonomide her zaman istikrar sağlanabileceğini dile getirmektedir (Aktan vd. 2010: 9-10).

Ancak iradi maliye politikasının başarısının uygulanan maliye politikasının tam zamanında ve yeterli dozda kullanılmasına bağlı olduğu unutulmamalıdır. Frank Paish, iradi maliye politikası uygulayarak ekonomiyi kontrol edebilmenin güçlüğüne, dağlık bir arazide, göz gözü görmeyen bir yolda, sadece dikiz aynasından yararlanarak, gaz ve fren pedalları gecikmeli olarak devreye giren bir arabayı sürmeye benzetmektedir (Ulusoy 2003: 168). Dolayısıyla ekonomik istikrarsızlıkların giderilmesinde iradi maliye politikasının doğru teşhis ve tahminlere dayanması son derece önemlidir. Uygulanan politikada geç kalındığında başarı şansı da düşmektedir. Gereğinden fazla doz uygulandığında ise ekonomi deflasyona, enflasyona veya stagflasyona sürüklenmekte veya var olan istikrarsızlık daha da derinleşmektedir.

İradi maliye politikası bağlamında uygulamaya konulan mali araçların etkilerini göstermesi zaman almaktadır. Maliye politikasına ilişkin kararların parlamentonun onayından sonra işlerlik kazanması, bürokratların politikaları uygulamadaki isteksizlikleri nedeniyle önemli gecikmelere neden olabilmektedir. Çünkü kamu harcamalarına ve vergilere ilişkin yasal değişiklikler için yasama organının kararına gereksinim duyulmakta ve bu kararların uygulanabilmesi için parlamentonun onayı gerekmektedir. Maliye politikasına ilişkin kararların alınmasında genellikle muhalefet partilerinin, baskı ve çıkar gruplarının tepki göstermeleri, parlamentoda uzun tartışmaların yaşanmasına ve maliye politikasına ilişkin kararların gecikmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda iradi maliye politikalarının başarısız

olduğu yönünde eleştiride bulunan yazarlar, özellikle kararların alınmasında ve uygulanmasında yaşanan gecikmeleri öne sürmektedirler (Ulusoy 2003: 168).

Gecikmeler sorunuyla ilgili olarak uygulanacak politikanın isabetli olması ve zamanında uygulanmasının çok önemli olduğunu söylemek mümkündür. Zamanında uygulamaya konulamayan politikalar fayda sağlayamadığı gibi ekonomiye zarar da verebilir. Bu durum ekonomi yönetimi ile gemi yönetimini karşılaştıran bir örnekle açıklanabilir. Ekonomiyi yönetmek gemi yönetmek gibidir. Gemi kaptanının yanlış kararları nasıl gemiyi batırabiliyorsa ekonomideki sorumlu otoritelerin yanlış kararları da ülke ekonomisinin geri dönülmez yaralar almasına neden olmaktadır (Karaca 2016: 69).

Ancak günümüzde gecikme sorunun geçmişe kıyasla daha az görüldüğünü söylemek mümkündür. Çünkü günümüzde parlamentolar, hükümetin yürütme organına önceden ekonomi yönetimine ilişkin yetkiler vererek bu gecikmenin yaşanmasını engellemektedir. Örneğin Türkiye’de durgunluğa karşı uygulanacak genişletici maliye politikası çerçevesinde vergi oranlarında indirim yapılmak istense Bakanlar Kurulu parlamentodan herhangi bir yetki almadan bu indirimi yapabilmektedir. Çünkü TBMM tarafından çıkarılan yetki kanunu çerçevesinde Bakanlar Kurulu konjonktürel duruma veya sosyal ve ekonomik gelişmelere göre KDV oranlarını %1’e kadar indirmeye ve 4 katına kadar çıkarmaya yetkilidir. Bu sayede hükümet herhangi bir ek kanuna gerek olmadan istikrarsızlığın önlenmesi için hızlı hareket etme serbestisine sahiptir (Karaca 2016: 67-68).

3.1.3. Formül Esnekliği

Kimi zaman baskı ve çıkar gruplarının tepkileri nedeniyle iradi maliye politikası çerçevesinde vergi artırımlarına gidilememekte veya azaltılması gereken harcamalardan vazgeçilmektedir. Popülist davranışlarda bulunan siyasi iktidarların enflasyon olgusunun yaşandığı dönemlerde bile tercihlerini açık bütçeden yana kullanmaları, seçim ekonomileri uygulayarak vergileri artırmaya cesaret edemeyip sürekli borçlanmayı tercih etmeleri, istikrarsızlığı gidermek zorunda olan hükümetin istikrarsızlığın daha içinden çıkılmaz bir hal almasına neden olabilmektedir. Bu bağlamda maliye politikası iktisadi rasyonellerden daha çok siyasi rasyonellere göre şekillenmektedir. Bu nedenle iradi maliye politikasının söz konusu sorunlarından

kurtulmak, yaşanan gecikmeleri bertaraf etmek ve de otomatik istikrar sağlayıcı politikaların yetersizliğini gidermek için bir orta yol olarak formül esnekliği yöntemi geliştirilmiştir (Barak 2013: 15).

Formül esnekliği yöntemiyle hem bir takım yasal düzenlemeler hem de stabilizatörlük etkisi gösteren unsurların devreye girmesi sağlanmaktadır. Formül esnekliği ile belirli göstergelerden yola çıkarak hangi önlemlerin hangi konjonktürel durumlarda otomatik olarak uygulamaya konulacağı önceden belirlenmektedir. Dar anlamda formül esnekliği yönteminde parlamento hükümetin hangi durumlarda, hangi dozda, hangi önlemleri alacağını belirlemekte ve hükümete sadece bu politikayı uygulama görevi düşmektedir. Sorumluluk parlamentoda kalmaktadır. Geniş anlamda formül esnekliğinde ise parlamento, hükümetin müdahalesini zorunlu kılan koşulları belirlemektedir. Bu önlemlerin türü ve dozu hükümetin takdirine bırakılmaktadır (Barak 2013: 15).

3.1.4. Kurala Dayalı Maliye Politikası

Günümüzde maliye politikası stratejileri bağlamında bu politikaların belirlenmesi ve uygulanmasında siyasal iktidarların takdir yetkilerinin mi yoksa mali kuralların mı daha başarılı sonuçlar verdiği konusunda önemli tartışmalar yaşanmaktadır. Ekonomik istikrarı korumak, mali disiplini ve mali sorumluluk ahlakını tesis etmek, maliye politikasının kredibilitesini artırmak, ekonomide güven ortamı ve öngörülebilirliği sağlamak, mali yük ve faydaların nesiller arası adil olarak dağılımını gerçekleştirmek, ekonomik dalgalanmaların olumsuz etkilerini azaltmak, siyasi popülizmi engellemek ve uzun dönemde kamu maliyesinin sürdürülebilirliğini sağlamak için mali kural stratejisinin giderek yaygınlaştığı görülmektedir. Mali kural uygulamalarının giderek yaygınlaşmasında, siyasal iktidarların iradi maliye politikaları uygulamaları sonucu oluşan bütçe açıkları ve bu açıkların olağan finansman yöntemleri yerine olağanüstü finansman yöntemleri ile finanse edilmesi etkili olmuştur (Aktan 2010: 32-46).

Gelişmiş veya gelişmekte olan çoğu ekonomide büyük oranda kamu açıklarının oluşması, bu açıkların artarak devam etmesi ve devamlılık göstermesi politika uygulayanların aşırı açık ekonomiye yöneldiği yönünde bir korkuya sebep olmuştur. Bu korkular, özellikle durgunluk ya da resesyon gibi dönemsel konjonktürel

darboğazların ya da geçici harcama şoklarının olmadığı zamanlarda yoğunlaştığından bunları optimal mali borçlanma teorisiyle bağdaştırmak güçtür. Siyasi çarpıklıkların mali sonuçları hakkında artarak devam eden farkındalık, kamu açıklarını sınırlamak için, iradi maliye politikalarının belirli mali kurallar aracılığıyla sınırlandırılmasına yönelik kuralla dayalı önerileri ortaya çıkarmıştır (Corsetti ve Roubini 2002: 408).

Kurallara dayalı maliye politikası uygulamalarının temel hedefi makroekonomik istikrarın sağlanmasıdır. Makroekonomik istikrar ise düşük ve sürdürülebilir bir enflasyon seviyesi ve ortalama büyüme oranına sahip bir ortamda para ve maliye politikasının birlikte hareket etmesi ile gerçekleşebilir. Mali disiplin kamu gelir ve giderleri arasındaki denge olarak açıklanabilmektedir. Bu dengenin olmadığı durumlarda ortaya çıkan bütçe açığı ise vergiler, borçlanma veya senyoraj gelirleri yoluyla kapatılmaya çalışılmaktadır (Aktan 2010: 32-46).

Hükümetler bu yönde bir irade göstermek istememesine rağmen, mali kural uygulamalarının temel nedeni, bugünkü ve gelecekteki hükümetlerin disiplinli maliye politikası önlemlerini uygulamaya istekli olmamaları ya da bu önlemleri uygulama yeteneklerinin olmamasıdır (Mihaljek ve Tissot 2003: 22). Nitekim kamu tercihi literatürüne göre, politikacı ve bürokratlar fırsatçıdır ve tekrar seçilebilmek için devlet bütçesini kendi çıkarları çerçevesinde kullanma arzusundadırlar. Seçmenler ise hükümetlerin kendileri için zararlı olan politikalarını anlamada başarısızdırlar. Seçmenler mevcut harcamaların faydalarına aşırı değer verirken, gelecekte karşılaşacakları vergi yükünü olduğundan daha az tahmin ederler. Bu nedenle politika yapıcıları neden olduğu olumsuzluklardan dolayı cezalandırılmazlar. Mali kurallar bu tür sorumsuzluğu sınırlayabileceği ve uzun dönemde seçmen için daha iyi olanı tercih ettiklerinden dolayı yararlı olabilmektedir (Daban vd. 2003: 2).

3.2. Ekonomik İstikrarsızlık Dönemlerinde Uygulanacak Maliye Politikaları

Maliye politikası, gayri safi yurtiçi hâsıla (GSYİH) olarak tanımlanan toplam üretim üzerindeki etkisinden dolayı, ekonomiyi yönetmenin önemli bir aracıdır. GSYİH’da ortaya çıkan enflasyon ve deflasyon gibi fiyatlar genel düzeyindeki

değişmelerin neden olduğu istikrarsızlığın çözümünde maliye politikası araçlarını kullanarak istikrarsızlığı çözmek mümkündür (Corsetti ve Roubini 2002: 408).

Bu istikrarsızlıktan ilkinde, enflasyon durumunda, yüksek talep veya girdi maliyetlerindeki yükselme nedeniyle mal ve hizmet fiyatları artarak istikrarsızlık ortaya çıkmaktadır. Birinci durumda talep enflasyonu ikinci durumda ise maliyet enflasyonundan söz etmek mümkündür ve her iki durum için de uygulanacak maliye politikaları farklılaşmaktadır. Enflasyon dışında bir başka istikrarsızlık durumu ise fiyatlar genel düzeyinin düştüğü deflasyon durumudur. Deflasyon talep çekişli olabileceği gibi maliyet itişli de olabilir. Deflasyon durumunda çoğu kez talebin düşmesinden kaynaklı durgunluk ve işsizlik hali geçerlidir. Bu ikisi dışında yine ekonomide arz, talep ve finansal koşullara bağlı olarak farklı istikrarsızlık türleri görülebilir. Aşağıda bunlardan önemli olanları anlatılmıştır (Corsetti ve Roubini 2002: 408).

3.2.1. Enflasyonla Mücadele Politikaları

Ekonomi genelinde fiyatların sürekli ve hissedilir biçimde artış göstermesi enflasyon olarak adlandırılmaktadır. Enflasyonun ortaya çıkmasında yani fiyatlar genel düzeyindeki artışta pek çok neden etkili olabilmektedir. Bu nedenler ülkelerin kurumsal alt yapısına, makroekonomik dengelerine ve gelişmişlik düzeyine göre değişse de genel olarak aşağıdaki temel nedenler enflasyonun artmasında etkilidir (Karaca 2016: 121).

- Toplam tüketimin toplam üretimden fazla olması,
- Üretim miktarında azalma olması,
- Üretim faktörü ve girdi fiyatlarında artış olması,
- Ülkeye karşılıksız olarak dış piyasalardan giren para, döviz, altın miktarının artması,
- Dolaşımdaki banknot miktarının hızla artması,
- Yüksek kamu açıkları ve yüksek faiz oranları,
- Kredi hacminin genişlemesi.

Sayılan nedenler ve bunların sonuçları göz önünde bulundurulduğunda temelde iki tür enflasyondan söz etmek mümkündür. Bunlar talep enflasyonu ve maliyet

enflasyonudur. Bunun yanında ithal bağımlılığın yüksek olduğu ekonomilerde yaşanan ithal enflasyon ve ülkedeki üretim, tüketim, istihdam ve teknoloji kaynaklı yapısal sorunlar nedeniyle ortaya çıkan yapısal enflasyon da ülkelerin karşılaştığı enflasyon türleridir (Karaca 2016: 121).

Talep enflasyonu, tam istihdam seviyesindeki bir ekonomide toplam talebin, toplam mal ve hizmet arzını aşması sonucu ortaya çıkan enflasyon türüdür. Diğer bir deyişle talep enflasyonu özel sektör veya hükümetin talep ettiği mal ve hizmet miktarının toplam arzı, yani üretilen mal ve hizmet miktarını aşmasından kaynaklanmaktadır. Talep enflasyonunun pek çok nedeni olmakla birlikte yüksek oranlı ve sürekli enflasyon yaşanan ülkelerde enflasyonun en önemli nedeni kapatılmayan kamu kesimi açıkları diğer bir deyişle bu açıkların Merkez Bankasından emisyon yoluyla finansmanıdır (Karaca 2016: 122).

Maliyet Enflasyonu ise üretim için gerekli olan girdilerin herhangi birinde, birkaçında veya tamamında meydana gelen fiyat artışlarının üretim maliyetlerini artırması sonucunda mal ve hizmet fiyatlarının artmasıyla ortaya çıkmaktadır. Buna göre, örneğin hammadde fiyatlarındaki artış, maliyetleri yükseltmektedir. Maliyetlerdeki artış ise, işçilerin reel gelirlerini düşürür. Bu durum, işçi ücretlerinin artırılmasına neden olmaktadır. Ücretlerdeki artış, maliyetlerin ve fiyatların tekrar yükselmesine neden olmaktadır. Böylece, maliyet unsurlarından birisinin fiyatındaki yükselme, sonuçta bir ücret fiyat çekişmesine ve buna bağlı olarak da enflasyona neden olmaktadır (Pehlivan 2013: 264).

Enflasyon, ekonomik olduğu kadar sosyal ve siyasi olumsuzluklar da meydana getirmektedir. Paranın hızla değer kaybetmesi tasarrufları caydırmakta, paradan kaçışı özendirilmekte ve harcamalar artmaktadır. Enflasyon döneminde harcamalar daha çok gayrimenkul, altın ve döviz gibi spekülasyon alanlarına yönelmektedir. Enflasyonun neden olduğu yüksek talep, yabancı ürünlere olan talebi de artırmakta ve buna bağlı olarak, ithalat artmakta ve dış ticaret açıkları büyümektedir. Enflasyon ayrıca gelir dağılımında üzerinde de olumsuzluklar göstermektedir. Özellikle ücret gelirleri enflasyonist dönemlerde gecikmeli olarak ayarlanabildiğinden, ücretliler enflasyonist dönemde reel gelir kayıplarına uğramaktadırlar (Pehlivan 2013: 264).

Enflasyonla mücadele ederken ekonomi politikacılarının uygulayacağı temel yöntem ise daraltıcı maliye politikası yöntemidir. Eğer enflasyonun sebebi, ekonominin tam istihdam düzeyinde veya ona yakın bir durumda bulunduğu noktada, toplam talebin toplam arzı aşması ise, kısa vadede yapılacak iş toplam talebi kısarak toplam arz seviyesine indirmektir. Zira kısa vadede arzı, yani üretimi artırmak mümkün değildir. Bilindiği gibi üretim artışı, yatırım artışına bağlıdır. Yatırımların gerçekleştirilmesi ise zaman alan bir süreçtir. Bu nedenle arz ve talep dengesini sağlamak için yapılacak ilk iş, talebi kısarak arz seviyesine indirmektir. Bu amaçla izlenecek maliye politikası kısaca kamu harcamalarının kısılması ve vergilerin artırılmasıdır (Pınar 2014: 74).

Enflasyona karşı alınacak maliye politikası tedbirlerinden biri de vergi gelirlerini eski seviyesinde bırakarak kamu harcamalarını azaltmaktır. Bu durumda, bir bütçe fazlası ve toplam harcamalarda net bir azalma meydana gelmektedir. Kamu harcamalarında gerekli indirim miktarı milli geliri tayin eden değişkenler hakkında kabul edilen varsayımlara göre değişebilecektir. Tam istihdamın mevcut olduğu bir ekonomide eğer otonom yatırımlarda bir artış meydana gelmişse, bu değişikliğin yarattığı enflasyonist baskıyı gidermek için kamu harcamalarını da aynı miktarda azaltmak gerekmektedir. Bunun nedeni kamu harcamaları çarpanı ile yatırım harcamaları çarpanının birbirine eşit olmasıdır (Pehlivan 2013: 264).

Enflasyonla mücadelede daraltıcı maliye politikası çerçevesinde uygulanacak bir başka politika vergilerin artırılmasıdır. Zira vergiler geliri aşındıran araçlardır. Bu sebeple ekonomide daraltıcı bir etkiye sahiptir. Fakat genel olarak vergilerin artırılması kadar hangi vergi türüne ağırlık verilmesi gerektiği de önemlidir (Türk 2006: 118).

Enflasyonun önlenmesinde hükümetlerin sahip olduğu bir başka maliye politikası aracı kamu harcamalarıdır. Kamu harcamaları enflasyonun önlenmesi ve ekonomik istikrarın sağlanmasında etkili bir politika aracıdır. Enflasyonun önlenmesi amacıyla uygulanan kamu harcamaları politikasını çeşitlerine göre cari, yatırım ve transfer harcaması olarak üç sınıfta incelemek mümkündür (Pınar 2014: 74).

Cari harcamalar kamu hizmetinin devamlılığı için dönemsel giderlerden oluşan ve karşılığında belli bir gelir elde edilen harcamalardır. Bu harcamalar memur maaş

ödemeleri ve firmalardan mal ve hizmet alımı şeklinde gerçekleşmektedir. Bu nedenle de harcanabilir geliri doğrudan etkilemekte ve toplam talebi artırmaktadır. Dolayısıyla enflasyonist dönemlerde cari harcamalar azaltılmalı ve bu harcamalarda kısılmaya gidilmesi gerekmektedir (Karaca 2016: 132-133).

Yatırım harcamaları da yine cari harcamalar gibi geliri doğrudan etkileyen bir harcama türüdür. Bunun yanında bu harcama türü etkisini orta ve uzun vadede gösterdiğinden talebin fazla verdiği durumlarda pek bir etkisinden söz etmek zordur. Yatırım harcamalarını düşürmek kısa vadede enflasyonu düşürebilmekte fakat orta ve uzun vadede arzın azalmasına sebep olmaktadır. Bu durum gelecekte üretimin toplam talebi karşılayamaması ile sonuçlanmakta ve enflasyonun tekrar artış eğilimine girmesine neden olmaktadır (Karaca 2016: 133).

Transfer harcamaları ise karşılığı olmayan ve milli gelir üzerinde dolaylı etki bırakan harcama kalemidir. Devletin mal ve hizmet almaksızın toplumun bazı kesimleri arasında karşılıksız gelir transferi yapması toplam talebi etkilemektedir. Özellikle bu transferlerin toplumun yüksek gelirli kesimlerinden düşük gelirli kesimlerine doğru olması toplam talebi artırıcı nitelikte olur. Bunun nedeni düşük gelir gruplarının marjinal tüketim eğiliminin yüksek oluşudur. Böylelikle yüksek tasarrufa sahip kesimden yüksek tüketime sahip kesime devlet yoluyla bir gelir transferi yapılmış olur.

3.2.2. Durgunlukla Mücadele Politikaları

Maliye politikasının doğuşuna bakıldığında büyük ölçüde daralma dönemi ile ilişkili ve özünde telafi edici olduğu görülecektir. Maliye politikasının kısa dönemli etkisi, toplam mal ve hizmet talebinde meydana getirdiği değişikliktir. Durgunlukla mücadelede uygulanan genişletici maliye politikası veya diğer adıyla mali genişleme, toplam talebi iki kanaldan etkilemektedir. Birincisi hükümetin vergileri değiştirmedeği halde kamu harcamalarını arttırmasıdır. Çünkü kamu harcamaları toplam talebi doğrudan artırmaktadır. İkincisi, hükümetin vergileri düşürerek kişilerin harcanabilir gelirini arttırmasıdır. Bu durumda, tüketimin artması beklenmektedir. Tüketimdeki artış toplam talebi arttıracaktır (Pınar 2014: 64).

Durgunlukla mücadele politikasını temelde kamu harcamaları ve kamu gelirleri yoluyla durgunluğu önleyecek genişletici maliye politikası çerçevesinde

açıklamak mümkündür. Kamu harcamaları politikasında özellikle cari ve yatırım harcamalarının artırılması çarpan ve hızlandırıcı etkisiyle ekonomide talebin artırılmasında etkili olmaktadır. Bilindiği gibi cari harcamalar kamu hizmetlerinin sürdürülmesinde personel ve diğer cari giderlerden oluşan ve ekonomide gelir ortaya çıkaran harcamalardır. Bu harcamalar memur maaş ödemeleri ve piyasadan mal ve hizmet alımıyla birey ve firmaların harcanabilir geliri üzerinde doğrudan etki gösterdiğinden toplam talep artışını sağlamaktadır. Yatırım harcaması ise temelde uzun vadeli dayanıklı tüketim mallarına yapılan harcamaları göstermekte ve daha çok özel sektör üretimini teşvik etme konusunda ön plana çıkan harcamalardır. Her ne kadar deflasyon dönemlerinde satıcılar stoklu çalıştığından üretimi artırmalarına gerek olmasa da yatırım harcamaları yoluyla ekonomide dolaşıma sokulan para kişi ve firmaların harcanabilir gelirlerini yükselterek durgunluğun geçirilebilmesi için bir çıkış olabilecektir (Türk 2006: 118).

Diğer yandan transfer harcamalarının artırılması da durgunluktan çıkış için bir politika seçeneği olsa da özellikle transfer harcamasının gerçekleştirildiği kesimin marjinal tüketim eğiliminin yüksek olması, transfer harcamasından beklenen faydanın sağlanması için oldukça önemlidir (Pınar 2014: 64).

Deflasyon ile mücadelede diğer maliye politikası aracı kamu gelirleridir. Özellikle bu dönemde vergilerin düşürülmesi harcanabilir geliri artıracığından tüketim artışı ile birlikte ekonomide canlılık doğurabilecektir. Bu dönemde etkisi en yüksek iki vergi kişisel harcama vergisi ile KDV gibi dolaylı vergilerdir. Bu vergilerde yapılacak indirim tüketimi artırarak ekonominin canlanmasına yardımcı olacaktır (Türk 2006: 118).

Borçlanma politikasında ise önemli olan tüketime gidilecek fonlara dokunulmaması ve mali disiplini bozmayacak ise Merkez Bankası kaynaklarına başvurarak para tabanında genişlemeye gitmek olacaktır. Ya da önceki dönemlerde açık piyasa işlemleriyle piyasaya devlet borçlanma senedi satılmış ise bu senetleri geri almak ta ekonomideki para hacmini artıracak ve harcanabilir geliri yükseltecektir (Pınar 2014: 64).

3.2.3. Stagflasyonla Mücadele Politikaları

Keynes tarafından ileri sürülen müdahaleci devlet yaklaşımı 1950’li ve 60’lı yıllar boyunca geniş bir alana yayılmış ve hükümetlerin piyasaya müdahaleleri netice vererek ülkelerde yüksek büyüme oranları yaşanmasını sağlamıştır. Ancak 1970’li yıllarda Arap ülkeleri ve İsrail arasında yaşanan gerginlik sonrasında petrol üreticisi Arap ülkelerinin İsrail’i destekleyen ülkelere karşı aldığı petrol ambargosu petrol fiyatlarının artmasıyla sonuçlanmış ve üretimde önemli bir girdi olan petroldeki bu maliyet artışı, fiyatların da artmasına ve piyasada hem enflasyonun hem de durgunluğun bir arada yaşandığı stagflasyon olgusuna neden olmuştur. Görüldüğü üzere stagflasyon durumunda yaşanan enflasyon olgusunun arkasında talep kaynaklı değil arz kaynaklı bir fiyat yükselişi söz konusudur. Ancak Keynesyen politikaların temelinde arz kaynaklı değil talep kaynaklı çözümler yer almaktadır. Bu nedenle Keynes’in geliştirdiği talep yanlı politikalar stagflasyon sorununun giderilmesinde başarılı olamamış ve krizin giderilmesinde arz yönlü politikaları savunan Arz Yanlı İktisat anlayışı dikkat çekmeye başlamıştır (Karaca 2016: 40).

Ekonomide işsizlikle birlikte yüksek oranlı enflasyonun yaşandığı dönemlerde maliye politikası uygulamak oldukça güçleşmektedir. Bir yanda işsizliği azaltıp tam istihdamı sağlamak için genişletici maliye politikası izlemek gerekirken, artan fiyatları aşağıya çekmek ve fiyat istikrarını gerçekleştirmek için daraltıcı maliye politikası uygulamak kaçınılmaz olmaktadır. İster daraltıcı maliye politikası isterse genişletici maliye politikası uygulansın aynı anda hem fiyat istikrarı hem de tam istihdam sağlanamamaktadır. Fiyat istikrarının sağlanması amacıyla daraltıcı maliye politikası izlendiğinde, tam istihdamdan daha da uzaklaşmaktadır. Tam istihdamın sağlanması ve işsizliğin önlenmesi için genişletici maliye politikası uygulandığında ise fiyatlar genel düzeyi daha da artmakta ve enflasyon kontrolden çıkmaktadır. Hem fiyat istikrarı hem de tam istihdamı sağlayan optimal bir maliye politikası izlemek her zaman mümkün olamamaktadır (Pınar 2014: 64).

Stagflasyonla mücadelede başarılı olabilmek için stagflasyona yol açan faktörlerin iyi analiz edilmesi gerekmektedir. Stagflasyon sorununu sadece toplam talep ağırlıklı maliye politikası ile çözmek olası görülmemektedir. Keynesyen maliye politikası, klasik Phillips Eğrisini içermekte olup, enflasyon ve işsizliğin aynı zamanda

ortaya çıkamayacağı dile getirmektedir. Talep yönlü politikalar uygulayarak aynı anda enflasyon ve işsizlik sorununu çözmek mümkün değildir. Genişletici maliye politikası uygulandığında ve toplam talep arttırıldığında, milli gelir de artmaktadır. Milli gelirin artması istihdamın artması diğer bir ifade ile işsizliğin azalması anlamına gelmektedir. Ancak genişletici maliye politikası aynı zamanda fiyatlar genel düzeyini de artırmaktadır. Bu açıdan genişletici maliye politikası işsizliği azaltmakta ancak enflasyonu artırmaktadır. İşsizlik oranları azaltılmakta ancak bu durum artan enflasyon pahasına gerçekleştirilebilmektedir (Pınar 2014: 64).

Stagflasyonun önlenmesine yönelik henüz hiçbir iktisatçının tam olarak geçerli bir reçete öneremediği görülmektedir. Bu anlamıyla stagflasyon hala bir sırdır. Stagflasyonla mücadelede maliye politikası bağlamında en dikkat çeken gelişme standart maliye politikaları yerine selektif maliye politikalarının uygulanması gerekliliğidir. Makro ve mikro ekonomik yaklaşımların bir arada değerlendirildiği bu yaklaşım giderek ön plana çıkmaktadır (Ataç 2004: 206).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. TÜRKİYE'DEKİ KRİZLER VE UYGULANAN MALİYE POLİTİKALARI

Türkiye'nin piyasa ekonomisi koşullarına işlerlik kazandırmaya çalıştığı ve çok partili hayata geçtiği 1950'li yıllardan günümüze, sıklıkla ekonomik durgunluk veya kriz yaşadığı ve istikrar programlarına başvurmak zorunda kaldığı söylenebilir. Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana uygulanan istikrar programlarında ekonomi ve siyasette yaşanan gelişmelerin rolü büyüktür. Bu gelişmeleri 1923 yılında Cumhuriyetin ilanı, 1950'li yıllarda çok partili döneme geçiş, 1960'larda ithal ikameci sanayileşme politikası, 1980'lerde ihracata dayalı sanayileşme politikasına geçiş, 1980-90 dönemindeki özelleştirme politikaları, 1990 sonrası finansal serbestleşme dönemi ve 1994, 1999, 2001, 2008 yıllarında yaşanan krizler etrafında sınıflandırmak mümkündür. Bu çerçevede aşağıda Cumhuriyetin ilanından 2008 Küresel Krizine kadarki dönemde Türkiye'nin maruz kaldığı istikrarsızlıklar ve bu istikrarsızlıklar karşısında uygulanan maliye politikalarına değinilmiştir (Karaca 2016: 73).

4.1. Türkiye'de 1950-2008 Döneminde Yaşanan Ekonomik Krizler ve Uygulanan Maliye Politikaları

4.1.1. İzmir İktisat Kongresi ve Cumhuriyet Sonrası Dönem

Osmanlı Devleti'nin son yıllarında yaşanan Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Mücadelesi hem çalışabilecek yaştaki insan gücünün azalmasına hem de ekonomik olarak önemli kayıpların yaşanmasına neden olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti'nden tarıma dayalı üretim tarzıyla beraber, yüksek miktarda dış borç ve istikrarsız bir ekonomi devralmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında tüm dünyada olduğu gibi, ülkemizde de liberal politikalar uygulanmıştır (Karaca 2016: 73).

Cumhuriyet tarihinde uygulanan ilk istikrar politikası İzmir İktisat Kongresi ile gerçekleşmiştir. 1923 tarihinde düzenlenen Kongre, devletin izleyeceği iktisat politikası ve iktisadi sistemin temellerini belirlemiş ve ülke içinde ekonomik dengeleri

ve ekonomik yapıyı yeniden oluşturmayı amaçlamıştır. Kongrede alınan kararlar; uygulanacak ekonomi politikasına yön vermeyi ve farklı meslek gruplarının birbirleri ile uyum sağlamasını amaçlayan ekonomik ve sosyal bir anlaşma niteliği taşımaktadır. Bu toplumsal anlaşmayı yönlendiren fikirler üç maddeyle ifade özetlenebilmektedir. Bu maddeler; Türkiye'nin bağımsızlığı ve bölünmez bütünlüğü, ulusal egemenliğin demokratik kurumlarla kurulmasının sağlanması ve Türkiye Cumhuriyeti'nin çağdaş medeniyet seviyesine ulaştırılmasından oluşmaktadır (Bayraç 2005: 5).

Kongrede alınan kararlar sonucunda Türkiye Cumhuriyeti'nin uygulayacağı ekonomik yapı "liberal kapitalist sistem" olarak belirlenmiştir. Fakat liberal kapitalizmin benimsenmesi yukarıda bahsedilen fikirlerin ortadan kaldırılmasına bağlı değildir. Hatta bu fikirler "liberal kapitalizmi" daha sosyalleştiren ve toplumsal yapı olarak daha yumuşatan bir içeriğe sahiptir. Bu durumda ortaya çıkan devlet şeklinin, dünyada o dönemdeki konjunktürde belirmeye başlayan "sosyal devlet" modelinin unsurlarını içerdiğini ve ortaya çıkan ekonomik modelin de liberal yanı ağır basan "karma ekonomi" modelinin içeriğine sahip olduğu ifade edilmektedir. Kongrede alınan kararlardan bazıları şunlardır (Delice 2003: 58):

- Koruyucu gümrük vergileri yoluyla yerli sanayinin korunması ve sanayi için ithal edilecek mallara gümrük muafiyetinin tanınması,
- Ayrıcalıklı yabancı işletmelerin devletleştirilmesi,
- Yabancı yatırımların ülkeye zarar vermeyecek şekilde ülkeye girişinin sağlanması ve iş birliği yapılması,
- Aşar vergisinin kaldırılması,
- Ücretin para olarak ödenmesi,
- İşçilere bir gün hafta tatilinin sağlanması,
- Ticaret Bankasının kurulması,
- Borsaların kurulması,
- Tütün ekimi ve ticaretinin serbest bırakılması,
- Asgari ücretin belediyelerce saptanması,
- İşçilerin kaza ve yaşlılık sigortalarının yapılması,
- Sendikal hakların tanınması.

Kongrenin yapıldığı dönemlerde sanayi henüz kurulmadığından neredeyse tüm sektörlerde iç talep ithalat ile karşılanmaktaydı. Yüksek derecede dışa bağımlılık, dışa açık olmanın da en temel sebebiydi. İthalatta tüketim mallarının payı %70'in üstündeydi (Şahin 2002: 44).

Kongrenin ardından hedeflenen amaçlara ulaşmak için özel sektörün önderliğinde ekonomik istikrarın sağlanması amaçlansa da dönemin olumsuz konjonktürü ve 1929 yılında yaşanan Büyük Dünya Bunalımı gibi zorunluluklar devletin ekonomiye müdahalesini gerekli kılmıştır. Dolayısıyla bu dönemin başlangıç evresinde özel sektörün; sonraki evresinde ise devletçi girişimin ağırlıkta olduğu iktisat politikalarının izlendiği; fakat temelde serbest piyasa ekonomisinin esas alındığı karma ekonomik modelin uygulandığı görülmektedir (Delice 2003: 58).

Genel hatlarıyla başarılı olan bu dönem temel nitelikleri itibariyle pratikte liberalizmin daha ağır bastığı birinci evre ile devletçiliğin daha ağır bastığı ikinci evre halinde ayrı ayrı ele alınabilmektedir (Delice 2003: 58).

Cumhuriyetin ilanından 1929 yılına kadar Dış Ticaret Bilançosu sürekli açık vermekteydi. Bunun temel sebepleri; I. Dünya Savaşı döneminde ülkenin üretim yapısının zarar görmesi ve hammaddenin yeterli olmayışı, 1907-1924 döneminde yapılan anlaşmalar sonucu yabancılara tanınan gümrük toleransları ve 1929 dünya ekonomik krizinin olumsuz etkileridir. 1924-1929 döneminde Türkiye'de Cumhuriyetin ilanı ile birlikte Almanya ve ABD ile ticari ilişkiler gelişmiştir. Bu dönemde Almanya'nın Türkiye Devleti ile dış ticaret hacmi %13'e; ABD'nin ise %19'a ulaşmıştır. Bunun %6'sı ithalat, %13'ü ise ihracattan oluşmaktadır. Sovyetler Birliği ile olan ticari ilişkiler ise siyasi ilişkiler kadar gelişmemiştir. Türkiye'nin SSCB ile o dönemde gerçekleştirmiş olduğu dış ticaret hacmi %7 (ithalat %4, ihracat %3) olarak gerçekleşmiştir (Tezel 2002: 166). Tablo 1'de 1923-1929 dönemi dış ticaret rakamları yer almaktadır.

Tablo 1. Cumhuriyetin İlk 10 Yıllık Dış Ticaret Hacmi

Yıllar	İhracat	İthalat	Fark	Dış Ticaret Hacmi
1923	84,651	144,784	-60,138	224,440
1924	158,868	193,611	-34,793	352,479
1925	192,428	241,615	-49,141	434,843
1926	186,423	234,700	-48,277	421,123
1927	158,421	211,398	-52,977	369,069
1928	173,537	223,532	-49,995	397,069
1929	152,214	256,296	-101,082	411,510

Kaynak: Ticaret Bakanlığı (1974: 48).

Tablo 1’den de görüldüğü üzere 1929 yılına gelinceye ithalat ve ihracatın iki kata yakın bir artış gösterdiği görülmektedir. Ancak söz konusu dönemde ihracatın ithalatı karşılama oranı maalesef %59’a kadar gerilemiştir. Dış ticaret ülkeler itibariyle değerlendirildiğinde 1923-1929 yılları arasında ihracatta ve ithalatta ilk sırada İtalya yer almaktadır. Bu ülkeyi İngiltere, Almanya, Amerika Birleşik Devletleri ve Fransa izlemektedir. İtalya’nın söz konusu dönemde Türkiye ile yüksek dış ticaret hacmine ulaşmasının temel sebebi geçmişte Osmanlı’da yaşayan ve ticaretle uğraşan Rumların İtalya’ya yerleşmesi ve yerleştikten sonra da Türkiye ile ticari bağlarını devam ettirmeleridir (Üzümcü vd. 2008: 76).

4.1.2. 1929 Krizi ve Sonrasında Maliye Politikası

Cumhuriyet sonrası dönemde özel sektör öncülüğünde gerçekleştirilen politikalarla istenilen sonuçlara ulaşılamaması ve 1929 Dünya Buhranının Türkiye ekonomisi üzerindeki olumsuz etkisi, ülkemizde piyasa ekonomisi çerçevesinde uygulanan finansal politikaların gözden geçirilmesine yol açmıştır. Böylece liberal ekonomiden devletçi ekonomiye geçiş başlamıştır (Şahin 2002: 44).

Devletçilik geniş anlamıyla kaynak sağlama, üretimi destekleme ve devletin piyasada ekonomik faaliyette bulunma gibi işlevleriyle ele alınacak olursa, Cumhuriyet idaresinin 1930 öncesinde devletçi olduğu ifade edilebilmektedir. Fakat bu tür devletçi uygulamaların temel hedefi, piyasa ekonomisine işlerlik kazandırılması şeklindedir (Şahin 2002: 44).

Bunun yanında Cumhuriyet ekonomisinde “devletçilik” uygulamasının hayata geçirilmesinde; iç ve dış şartların yanında “devletçilik” olgusunun Türk toplum tarihindeki derin payının etkili olduğu söylenebilir. Esasında “devletçilik” uygulaması

ekonomik koşulların sonucu olarak ortaya çıkmış ve Türk toplum yapısında kültürel destek bulmuştur. Bu çerçevede Cumhuriyetin ilanından 1946 yılına kadar geçen dönemde Türkiye ekonomisinin azımsanmayacak düzeyde gelişme gösterdiği söylenebilmektedir. Bu gelişmeler Tablo 2’den görülmektedir (Üzümcü vd. 2008: 76).

Tablo 2. Türkiye Ekonomisinde Büyümenin Seyri 1923-1946

Ortalama Yıllık Büyüme Hızları (yüzde olarak)	1923- 1946	1923-1929	1929-1939	1939-1946
Nüfus	1,9	1,7	2,2	1,2
GSMH	4,6	10,3	5,2	2,0
Kişi başına GSMH	2,6	5,4	3,0	-3,2
Tarımsal Üretim	4,9	13,6	4,4	-1,4
İmalat Sanayii Üretimi	3,3	7,2	5,2	3,0
İnşaat hariç toplam Sanayi Üretimi	4,5	10,2	5,7	2,6

Kaynak: Pamuk (2008: 36)

Tablo 2’den de görüldüğü üzere İzmir İktisat Kongresini takiben alınan kararların kısmen de olsa uygulamaya konulması tarım sektöründe ve imalat sektöründe yüksek hâsıla kazançlarına imkân vermiştir. 1929-1939 dönemindeki 10 yıllık gelişmelere bakıldığında ise önceki dönem kadar olmasa da milli gelirden ve kişi başına düşen hasıladan olumlu gelişmeler olduğu görülmektedir. Ancak İkinci Dünya savaşını kapsayan üçüncü dönemde savaşın da neden olduğu olumsuz konjonktür kendini göstermiş ve kişi başı milli gelirden düşüş yaşanmıştır (Üzümcü vd. 2008: 76).

4.1.3. 1940 Yıllar ve Varlık Vergisi

Bu dönemin olumsuz olaylarından biri 1939 yılında başlayan ve tüm dünyayı ekonomik ve sosyal açıdan etkileyen İkinci Dünya Savaşıdır. Türkiye her ne kadar savaşın tarafı olmasa da savaş şartlarının ortaya çıkardığı olumsuz beklentiler ülkede üretim yapısının bozulmasına, kıtlığın ve karaborsanın oluşumuna yol açmıştır. Kısıtlı üretim nedeniyle ortaya çıkan fiyat artışları kaçınılmaz biçimde yüksek düzeyli enflasyonu da beraberinde getirmiştir. Dönemin olumsuz şartlarını bertaraf etmek ve piyasada fırsatçılıktan doğan istikrarsızlığı gidermek amacıyla hükümet tarafından 1940 yılı başlarında “Milli Korunma Kanunu” çıkarılmıştır. Savaş ortamının zor şartlarında yürürlüğe konulan bu kanun hükümete, özel işletmeleri kamulaştırma,

ithalata ve yurt içi fiyatlarına tavan koyma, ihracata taban fiyat uygulama ve bazı temel malları karne ile dağıtma gibi geniş yetkiler vermiştir. Bunların yanında çalışma sürelerinin uzatılması, sendikaların uygulama hükümlerinin askıya alınması, tatil olanaklarının kısılması, kadın ve çocuk istihdamına imkân tanınması gibi iş hayatına ilişkin zorunlu bazı hükümler de getirilmiştir (Karaca 2016: 75).

Bu yıllarda kamu maliyesinde ve ülke siyasetinde yaşanan bir başka önemli olay Başbakan Şükrü Saraçoğlu hükümeti tarafından 1942 yılında uygulamaya konulan varlık vergisidir. Varlık vergisinin görünürdeki temel gerekçesi savaş yıllarının neden olduğu iktisadi dengenin yeniden tesis edilmesidir. Uygulamaya konulan varlık vergisiyle gerçekleştirilmek istenen temel amaçlar; aşırı kazançların vergilendirilerek sosyal gelir adaletini sağlamak, piyasadaki para arzını azaltmak ve enflasyon artışını düşürmek, Türk parasını kıymetlendirmek olarak sıralanabilmektedir. Ancak varlık vergisinin bu amaçlar dışında dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından da açık bir şekilde ifade edildiği gibi azınlıkların sahip olduğu aşırı servetin el değiştirmesidir (Karaca 2016: 75).

Varlık Vergisi Kanunu 11 Kasım 1942'de Meclis tarafından kabul edilmiş ve takip eden ay uygulanmaya başlanmıştır. Kanunun uygulanması sonucunda verginin %87'si gayrimüslimlere, %7'si Türklere ve kalan %6'lık kısmı ise diğer azınlıklara tahakkuk ettirilmiştir. Tahakkuku kesinleşen ve ödenmeyen vergilere gecikme zammı uygulanması kararlaştırılmış ve verginin belirli bir müddet ödenmemesi durumunda mükelleflerin ve ailelerinin mal varlıklarının satılmasına hükmedilmiştir. Bu hüküm ile başta İstanbul olmak üzere gayrimüslimlere ve azınlıklara ait olan ve haczedilen mülklerin %67'si Müslüman Türkler tarafından, yaklaşık %30'u ise devlet tarafından satın alınmıştır. Borcunu ödemeyen veya ödeyemeyen mükellefler ise ülkenin belirli bölgelerinde zorunlu çalışmaya tabi tutulmuştur. Varlık vergisinin 16 ay yürürlükte kalmasının ardından özellikle yabancı ülkelere gelen baskılar neticesinde 1944 yılı Mart ayında kanun yürürlükten kaldırılmış ve o güne kadar tahsil edilemeyen vergiler ve borçların da silinmesine karar verilmiştir (Karaca 2016: 76).

1940 sonrası dönemde Türkiye ekonomisi bir geçiş süreci yaşamaktadır. On yıllık sürecin ilk beş yılı büyük bir savaşın eşiğinde geçirilmiş ve sonraki beş yıl bu savaşın getirdiği yıkımın yaralarını sarmakla geçmiştir. Bu dönemde yaşanan kıtlık ve

ülkenin içinde bulunduğu zor ekonomik şartlar nedeniyle enflasyonda hızlı yükselişler yaşanmıştır. Özellikle 1944 yılına gelindiğinde tüketim mallarının fiyatlarında %100'den fazla bir artış olduğu görülmektedir. Fakat 1945 sonrasında Varlık vergisinin kaldırılması ve savaş durumunun sona erip hayatın normale dönmesiyle, üretimde artış yaşanmış ve enflasyon bir nebze olsun düşmeye başlamıştır. Tablo 3 o dönemde milli gelirden yaşanan değişimleri göstermektedir (Karaca 2016: 75).

Tablo 3. 1940-1950 Dönemi GSMH ile Büyüme Hızları

Yıllar	Gayri Safi Milli Hâsıla		GSMH Büyüme Hızları	
	Cari Üretici Fiyatlarıyla Milyon TL	Cari Üretici Fiyatlarıyla Kişi Başına GSMH TL	Cari Fiyatlarla %	Kişi Başına GSMH Cari Fiyatlarıyla %
1940	2403,4	134,9	16,5	14,5
1941	2992,3	166,1	24,5	23,1
1942	6195,9	340,4	107,1	104,9
1943	9231,7	501,8	49,0	47,4
1944	6684,7	359,5	-27,6	-28,4
1945	5469,8	291,1	-18,2	-19,0
1946	6857,8	357,1	25,4	22,7
1947	7542,6	384,4	10,0	7,6
1948	9492,9	476,5	25,9	24,0
1949	9054,4	444,7	-4,6	-6,7
1950	9694,2	465,9	7,1	4,8

Kaynak: Ünal 2009: 98

Tabloda görüldüğü üzere 1940 yılında yaklaşık 2,4 milyar TL seviyesinde olan GSMH 1944 yılındaki %27,6'lık, 1945 yılındaki %18,2'lik ve 1949 yılındaki %4,6'lık düşüşler dışında sürekli artmış ve nitekim 1950 yılında 9,7 milyar TL seviyesine ulaşmıştır. Cari üretici fiyatlarıyla kişi başına düşen GSMH'da yine aynı şekilde 1944, 1945 ve 1949 yılları dışında sürekli artışlar gözlenmiştir. Nitekim 1940 yılında yaklaşık 135 TL olan kişi başına GSMH 1949 yılında 466 TL seviyesine ulaşmıştır (Üzümcü vd. 2008: 76).

4.1.4. 1958 Ekonomik Krizi ve Uygulanan Maliye Politikaları

1950'li yıllarda yaşanan en büyük sorunlardan biri ülkenin dış ticaretinde ortaya çıkan yüksek hacimli açıklardır. 1954 yılından itibaren meydana gelen iç ve dış

açıklar ekonomik istikrarsızlığı artırarak ülkeyi bunalıma sürüklemiştir (Alpago 2002: 97). Ekonominin hızlı büyümesi uğruna körüklenen iç talep, dış ticaret açıklarının artmasına yol açmıştır (Şahin 2002: 121). Diğer yandan yaşanan ekonomik gelişmeler ve durgunluğa neden olan iktisat politikaları istikrarsızlığın şiddetlenmesinde etkili olmuştur (Alpago 2002: 97).

1958 yılına gelindiğinde Türkiye ekonomisinde durgunluk baş göstermeye başlamıştır. 1950'li yılların başında kalkınma politikaları yavaşlamış, yaratılan dinamizm yerini durgunluğa bırakmıştır. Tarımsal üretim artışı yavaşlamış, ithalat düşme eğilimine girmiş ancak dış ticarete açıklar hızla artmaya devam etmiştir (Parasız 1991: 113).

1958 yılında Türkiye borçlanmadan kaynaklı önemli bir kriz yaşamıştır. Geçmişte alınan borçların büyük bir kısmının ödeme vadesi gelmiş ancak ülke bu borçları ödeyebilmek için gerekli olan kaynaktan yoksun olduğundan moratoryum ilan etmek zorunda kalmıştır (Şahin 2002: 121).

Bu olumsuzluklar karşısında Türkiye 1958 yılında IMF güdümünde istikrar programı uygulamayı kabul etmiştir. Ülkenin 420 milyon dolar tutarında borcu ertelenmiş ve 359 milyon dolar taze kredi verilmiştir (Kazgan 1988: 276). İstikrar programının enflasyonun düşürülmesi, piyasadaki mal darlığının giderilmesi ve sanayi üretimi ile yatırımlarının tekrar düzenlenmesi gibi pek çok maddeleri bulunmaktaydı. Programda hedeflenen bir diğer amaç da dış dengenin sağlanması ve böylece dış ticaret rejiminin düzenlenerek ihracatın arttırılmasına yöneliktir (Alpago 2002: 98). Programa ilişkin diğer maddeler şöyledir (Tokgöz 2001: 144):

- Türk Lirası'nın değeri düşürülerek dış ticaret açıklarının kapatılması hedeflenmiştir. Buna göre katlı kur sistemine geçilip ihraç edilen malın cinsine göre farklı primler uygulanacak, ithalatta ise ek olarak 6,20 kuruş tahsil edilecektir. Söz konusu kararlar neticesinde bir dolar 2,80 kuruştan 9 liraya çıkmış ve TL %320 oranında devalüe edilmiştir,
- Para arzı sıkı bir şekilde kontrol altına alınarak emisyon hacmi daraltılmak istenmiş ve selektif kredi politikasına geçilmesi kararlaştırılmıştır,
- İç piyasada Kamu İktisadi Kuruluşlarına ait ürün fiyatları yükseltilerek, bu teşebbüslerin açıkları kapatılmaya çalışılmıştır. Böylece KİT'lerin fiyat

artışları, dolaylı yoldan ülkedeki toplam talebin azaltılmasına yardımcı olacaktır,

- İthalat rejimi yeniden düzenlenerek, ihtiyaçlar üç aylık kotaları içeren bir programa bağlanmıştır,
- Bütçe denkliğinin sağlanması için kamu harcamalarının azaltılmasına karar verilmiştir,
- Yatırımlarda verimli ve kısa vadeli projelere öncelik verilmesi kararlaştırılmıştır.

Programda para politikaları yoluyla ekonomik istikrarın sağlanmaya çalışıldığı görülmektedir. Özellikle TL'nin devalüe edilerek ithalatın düşürülmesi ve ihracatın artırılması istenmektedir. Ayrıca piyasaya sürülen para miktarı azaltılarak parasal taban daraltılmaya ve böylece enflasyon önlenmeye çalışılmaktadır. İlk etapta para hacminin azaltılmasının TL'nin değerlenmesine neden olacağı düşünülse de daha sonra Hükümet tarafından yapılan devalüasyon, para miktarı ile değil bir bakıma vergi niteliğinde olan TL'nin değerine yapılan eklemeye ile gerçekleştirilmiştir. Böylece enflasyonu engellemeye yönelik politikalar ithalatın azaltılmasına yönelik politikalarla çatışmamıştır (Alpago 2002: 97).

Döviz darboğazının ekonomiyi yavaşlattığı 1956-58 yıllarına, 1958'de IMF stand-by anlaşmasıyla uygulamaya giren programın etkileri de eklenmiştir. İthalat darboğazının kalkmasına rağmen, istikrar programının etkisiyle durgunluk giderek artmıştır. Artan döviz fiyatı ve faiz haddine, sıkı para politikası çerçevesinde artırılan KİT fiyatları ve kaldırılan fiyat denetimi; Merkez Bankası kredileri ve ticari kredilere getirilen "kredi tavanı" kısıtlamaları eklenince, ekonomi daralmaya girmiştir. Aslında enflasyonu düşürmeye dönük üst üste biten bu önlemlerin durgunluk yaratması olağandır. Bu daralma sürecinde enflasyon hızla düşerken, 1958-61 arasında büyüme hızı yılda ortalama %3,5'a düşmüştür. Bu dönemde nüfus artış hızının yılda %2,8'e ulaştığı dikkate alındığında, büyüme hızının gelirden ortaya çıkardığı artış yalnızca %0,7 kadardır. Bu olumsuzluğa 27 Mayıs 1960 darbesi de eklendiğinde büyüme hızındaki düşüş kısa dönemde daha derin olmuştur (Kazgan 2005: 118).

Daralma süreci, çok sayıda bankayı tasfiyeye, birçok şirketi de iflasa götürmüştür. Sanayi Bankası, Esnaf-Kredi Bankası, Doğubank, Türkiye Birleşik

Tasarruf ve Kredi Bankası, Tutum Bankası, Raybank ve Türkiye Kredi Bankası gibi bazı finans kurumları, özel şirketlerin daralması ya da iflası üzerine geri dönmeyen krediler ve zayıf yapıları dolayısıyla tasfiye edilmek durumunda kalmıştır. Bankalardaki mevduat ve kredi hacmi ciddi biçimde daralmıştır. Bu yedi bankanın tümü, 1950’li yıllarda yaşanan banka sahibi olma furyasında kurulmuşlardır. Ancak bu bankalar on yıllık ömürlerini tamamlayamadan istikrar programını izleyen daralma sürecinde sahneyi terk etmişlerdir. İthalat darlığının getirdiği olanaklarla kurulan fakat kriz ve durgunluk dolayısıyla iflas eden birçok özel ticari/sınai firma da zaten, banka batışlarında rol oynayan başlıca etkenlerdendir (Kazgan 2005: 118).

1958-70 dönemi genel olarak değerlendirildiğinde olumsuz bir tablonun ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Bu dönemde ekonomide, yüksek enflasyon ve düşük büyüme yaşanmış, yüksek düzeye ulaşan borç yükü kamu kesiminin daralmasını gerekli kılmıştır. Bu dönemin önemli olaylarından birisi 1960 darbesi olmuş, darbe ile birlikte ithal ikameci sanayileşme politikaları uygulanmaya başlanmış ve 1963 yılında ise planlı ekonomiye geçilmiştir (Alpago 2002: 97).

4.1.5. 1970-80 Döneminde Yaşanan Ekonomik İstikrarsızlıklar

1970’li yıllara girerken Türkiye ekonomisi 1930’lu ve 1950’li yıllardan farklı bir noktaya gelmiştir. Sanayileşmede bir hayli yol alınmış, ekonominin içyapısı çeşitlenmiş, kentleşme göze çarpar bir noktaya ulaşmıştır. Tarımın GSMH’deki payı %20-25 oranına gerilerken tarım sektörünün ekonomiyi etkileme gücü ve teknolojinin ilerlemesi sayesinde yıllık verim dalgalanmaları hissedilir ölçüde azaltılabılmıştır. Ancak, ihracatın hâlâ %62-63 kadarının tarım kaynaklı olması, tarım sektöründe dövize karşı duyarlılığın sürmesine neden olmuştur. Bununla birlikte, işçi dövizlerinin giderek artması ve tarıma dayalı sınai mamullerin ihracat kalemleri arasına girmesi, dış gelirlere rahatlatma beklentilerine yol açmıştır. Diğer yandan, kentlerde bir işçi sınıfı ve sendikal faaliyet oluşmakta, özel kesim sanayileşmede varlığını kanıtlar noktalara gelmekteydi. Yani, 1970’li yılların Türkiye’si önceki dönemden farklılaşmış bir yapı sergilemekteydi. Bundan ötürü, 1978 krizini Türkiye önceki dönemlerden çok farklı bir ortamda yaşamıştır (Kazgan 2005: 118).

Tablo 4. İthalat, İhracat, Dış Ticaret Açığı (1963-1972, milyon dolar)

Yıllar	Dış Alım (İthalat)	Dış Satım (İhracat)	Dış Ticaret Açığı
1963	688	368	-320
1964	537	411	-126
1965	572	464	-108
1966	718	491	-227
1967	685	522	-163
1968	764	496	-286
1969	801	537	-264
1970	948	588	-360
1971	1171	677	-495
1972	1563	885	-678

Kaynak: DPT, 2004

Tablodan da görüldüğü üzere Türkiye'nin dış ticareti 1964-67 döneminde iyileşme gösterse de 1972 yılına gelindiğinde ithalatın nerdeyse ihracatın iki katına yaklaştığı görülmektedir (Kazgan 2005: 118).

1970'li yıllarda dikkat çeken bir başka husus petrol fiyatlarının hızla yükselme eğilime girmesidir. 1970'li yıllarda Arap Ülkeleri ile İsrail arasında yaşanan gerginlikte Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) İsrail Hükümetinin yanında olan ve ona yardım eden özellikle batılı ülkelere yaptıkları petrol ihracat fiyatını yaklaşık 3 kat artırmış ve üretimde önemli bir girdi olan petrolün fiyatındaki yükseliş üretim maliyetlerini ve fiyatlar genel düzeyini etkilemiştir. Bu durumun doğal bir sonucu olarak da dünya ekonomisinde bir ticaret daralması yaşanmıştır. Aynı zamanda 1974 yılında yapılan Kıbrıs Barış Harekâtı, Türkiye'nin uluslararası ekonomik ambargoya maruz kalmasına ve bunun sonucunda kamu finansman dengesinin bozulmasına neden olmuştur (Kazgan 2005: 118).

1974-79 dönemi bir bütün olarak ele alındığında, dış borçlanmanın iktisat politikaları açısından ana sorunsal olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bunun temel nedeni dış borçlanmanın hızla büyüyen cari açık ve kamu açıklarının finansmanında kullanılan ana finansman kaynağını oluşturması, yaşanmış olan dış borç krizi ve kaçınılmaz dış borç ertelemeleri gösterilmektedir.

1978-1979'a gelindiğinde artık ekonomi daha önce rastlanılmadığı kadar ağır bir bunalıma sürüklenmiştir. 1980 yılına girildiğinde, 1954 yılından bu yana ilk kez

ekonomik büyüme eksi değer almış ve ekonomi %0,5 küçülmüştür. Enflasyon oranlarında %64 oranına varan artışlar yaşanmıştır.

Ekonomide yaşanan dengesizlikler yeni bir istikrar programının ilanını kaçınılmaz hale getirmiştir. Bunun sonucunda 24 Ocak 1980 tarihinde yeni bir istikrar programı açıklanarak uygulamaya konulmuştur (Kazgan 2005: 118).

4.1.6. 1980 Siyasi ve Ekonomik Krizi ve Uygulanan Maliye Politikaları

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde ekonomik istikrarsızlıkların kaynağında siyasi istikrarsızlıklar yatmaktadır. Siyasal istikrarsızlıklara bağlı olarak ekonomik istikrarsızlık da süreklilik kazanmıştır. Nitekim Türkiye, 1978 Mart ve Haziran aylarında ve 1979 yılında yine siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar yaşamış, bir takım istikrar önlemleri alınmış, ancak bu önlemler ekonominin içinde bulunduğu bunalımı çözmeye yetmemiş, sorunlar giderek ağırlaşmıştır. 1980 dönemi ekonomik problemlerine bakıldığında yine geçmişte olduğu gibi enflasyon, bütçe açıkları ve dış açıklar gibi benzer ekonomik sorunların olduğu görülmektedir. Bu nedenle ekonomide yaşanan bunalımlar 24 Ocak 1980 tarihinde birtakım önlemler alınmasına neden olmuştur. Ancak bu kararları önceki istikrar programlarından ayıran temel fark 1980 yılıyla birlikte geçilen ihracata dönük yeni ekonomik kalkınma stratejisinin izlerini taşıyor olmasıdır (Doğan 2009: 19).

24 Ocak İstikrar Programı öncelikle enflasyon ve ödemeler dengesi güçlükleri ile mücadele için hazırlanmış bir tedbirler paketi olarak sunulsa da uzun ve kısa vadeli amaçlarının çokluğu ile karakterize edilmektedir. 24 Ocak kararlarının iki amacı bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Türkiye'nin 1979 yılında karşılaştığı ekonomik sorunlarını çözümlenmek, diğeri ise bu kararların alınması ile IMF, Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), OPEC gibi uluslararası kuruluşların baskısının hafifletilmesi ve dış finansman bakımından bu kuruluşlardan yardım görmektir. İşte 24 Ocak Kararları bu kurumların önerdikleri bir dizi karardan oluşmaktadır. Dolayısıyla bu kararların temel amacı uluslararası kuruluşların isteği doğrultusunda serbest pazar ekonomisinin benimsenmesi ve ülkenin dış ticaretinin serbest hale getirilmesidir (Eroğlu ve Albeni 2002: 25).

Gerçekten de 1980 başından itibaren Türkiye tekrar büyük miktarda dış borçlanma olanağına kavuşmuştur. 24 Ocak istikrar paketinin hemen ardından

ekonominin hızla sağlıklı bir büyüme trendine girmesini temin eden faktörlerin başında dış borçlanma olanakları yatmaktadır.

1980 yılına kadar yabancı paralar karşısında Türk parasının değeri belirli zaman aralıklarıyla belirlenirken 1981 yılından itibaren uygulanan istikrar tedbirleri kapsamında TL'nin dolar karşısındaki değerinin sürekli olarak ve günlük kurlar halinde belirlenmesine başlanmıştır. Böyle bir önleme başvurulmasının amacı, kısa dönemde resmi ve karaborsa fiyatları arasındaki farkı azaltmak ve yurt dışında çalışan işçilerin gönderdikleri döviz miktarında bir artış sağlamak, uzun dönemde ise ihracat mallarının fiyatlarının düşürülmesi yoluyla ihracatı artırmak, ithalatın daha pahalı hale gelmesiyle dış ticaret açığının azaltılmasını sağlamaktır. Uygulanan politikalar neticesinde ihracatta önemli artışlar olmasına rağmen ithalatta da artışlar olmuş ve dövizdeki yükseliş ithalatın pahalılaşmasına neden olmuştur (Doğan 2009: 22).

Bu bakımdan dışa açık bir ekonomi, bazı avantajlar sunmasına rağmen bu sistemin ekonomi yönetimini zora sokabilecek bazı içsel dinamiklere sahip olduğu da unutulmamalıdır. Çünkü enflasyonun, bütçe açıklarının ve faiz oranlarının yüksek, bankacılık sisteminin zayıf ve siyasi istikrarsızlığın olduğu bir ekonominin dışa açılması sermaye hareketlerinin serbest olduğu bir ortamda iktisat politikaları arasında koordinasyon sağlanmasını daha da zorlaştırmaktadır. Nitekim birçok ekonomiste göre 1994 ve 2001 krizlerini hazırlayan en büyük etkenin yeterli kurumsallaşma ve hukuki altyapı hazırlanmadan uygulamaya konulan 32 Sayılı Kanun Hükmünde Karar (KHK)'la tamamlanan finansal liberalizasyona geçiştir. Uygulamaya konan bu kararlar sonucunda (Eroğlu ve Albeni 2002: 25):

- Ödemeler dengesindeki dengesizliği gidermek için TL önemli ölçüde devalüe edilmiştir. Böylece ihracatın artırılıp, ithalattaki patlamanın önüne geçilmesi hedeflenmiştir,
- Enflasyon oranlarındaki dengesizliği gidermek ve kamu açıklarını azaltmak amacıyla KİT ürünlerine yüksek oranda zamlar yapılmıştır,
- Finans pazarının gelişmesi ve serbestleşmesi için KHK'lar çıkarılmıştır. Faiz oranı enflasyon oranının üzerinde belirlenerek tasarruflar teşvik edilmiş, yabancı sermayenin ülkeye girmesi özendirilmiştir.

Finansal piyasalara ilişkin ilk adım Sermaye Piyasası Kanunu'nun çıkarılması ve Sermaye Piyasası Kurulunun (SPK) oluşturulmasıyla atılmıştır. Finansal serbestleşmenin ikinci ayağını oluşturan faiz hadlerinde regülasyon Temmuz 1980'de vadeli mevduat ve kredi faizlerinin serbest bırakılmasıyla yürürlüğe konulmuş ancak 1982'de yaşanan banker kriziyle birlikte bu uygulamaya son verilmiştir. Fakat daha sonra 1988 yılında faizler tamamen serbest bırakılmıştır (Güloğlu 2001: 87).

Açıklamalardan da görüldüğü üzere 24 Ocak 1980 kararları daha çok maliye politikası önlemleri içerirken 1989 yılında uygulamaya konulan 32 sayılı karar para politikası önlemlerine ilişkindir.

24 Ocak kararlarıyla birlikte uygulamaya konulan programın ilk aşaması 1980-1983 yılları arasında uygulanan bir istikrar programı niteliğindedir. Yani bu program ekonomiyi serbestleştirme ve yeniden yapılandırma hedefi olmuştur. Yani bu program mevcut ekonomik bunalıma bir çözüm aramakla birlikte, ekonomide uzun soluklu bir yapısal revizyona gidilmesini amaçlayan uzun vadeli çözümler getirme yönünde modern ekonomi kuralları çerçevesinde oluşturulan daha realist kararlar olarak nitelendirilebilmektedir (Güloğlu 2001: 87).

İstikrar programı uygulamalarının ilk döneminde kısa vadeli amaçlara öncelik verilmiştir. Alınan önlemlerle kısa dönemde yoklukların, kuyrukların ve kara borsanın ortadan kaldırılmasına çalışılmıştır. Enflasyon baskısının kırılması ve piyasaların bir düzene sokulması için çaba harcanmıştır. Bu çabaların başarılı olduğunu ve kısa vadeli amaçların gerçekleştirildiğini söylemek mümkündür (Güloğlu 2001: 87).

1985 yılına kadar enflasyonla mücadele öncelikli hedef gibi görünse de sonradan ekonomik kalkınma hızının yükseltilmesi tercih edilmiş, yapısal ve finansal sorunlar göz ardı edilmiştir. 1989 yılından itibaren ekonominin dengeleri hızla bozulmuş, ithalat büyürken ihracatın gelişmesi durmuştur. 1989 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı %74,6 iken, 1993 yılında bu oran %52,2 ye düşmüştür (Güngör 2011: 54).

24 Ocak kararlarıyla kurumsal alt yapı alanında da önemli değişiklikler yapılmış ve bu değişiklikler izleyen yıllarda da devam etmiştir. Bu gelişmeler, geleneksel olarak bürokrasiye verilmiş olan yetkilerin, siyasi karar birimlerine

kayması sonucunu doğurmuştur. Böylece ekonomik kaynakların yönlendirilmesi ve aktarımında daha sübjektif etkenlerin rol oynaması söz konusu olmuştur.

Sonuç olarak; 1989 yılıyla başlayan ekonomik dengesizlikler bir türlü çözülememiş, olası kriz sürekli ertelenmiştir. Türkiye ekonomik gelişme ve refah düzeyi açısından, 1981-1990 kesitinde, GOÜ grubunun maalesef en alt sıralarında yer almış, sadece dört yılda toplam yatırımlar reel olarak artmış, sonraki beş yılda ise gerilemiştir (Güloğlu 2001: 87).

4.1.7. 1994 Krizi

1993 yılı sonlarında giderek artan bütçe açıkları ve yükselen fiyatların yol açtığı iç ekonomik ve sosyal dengesizlikler, ithalat artışı ve ağır dış borç ödeme koşullarının da eklenmesiyle 1994 yılında önemli bir krize neden olmuştur. Bir günde birkaç bankanın batması ve doların 16 bin liradan bir gecede 42 bin liraya çıkması krizin boyutlarını göstermesi bakımından önemlidir. Bu olgu, gerçekte birkaç yıldır gereksinim duyulan yeni istikrar paketinin gerekliliğini tartışılmaz hale getirmiştir (Kazgan 2005: 118).

1980 sonrasında yaşanan krizlerin en büyüklerinden birisi 1994 krizidir. Krizle beraber ekonomide %6 civarında küçülme olurken, enflasyon oranı üç haneli düzeylere çıkmış, gelir dağılımı daha da bozulmuş ve en kötüsü kamu politikaları inandırıcılığını kaybetmiş ve gelecek beklentileri daha kötümser olmaya başlamıştır. Benzeri bir krizin yeniden yaşanmaması için bu krizin nedenlerini doğru saptamak gerekir. Krizin nedenlerini, iki temel ekonomik karar alıcı olan kamu ve özel sektörün davranışları ile açıklamak mümkündür. Kamu sektörünün davranışını hükümetin uyguladığı maliye ve para politikaları ile özel sektör davranışını ise bekleyişler ve eylemleri ile değerlendirmek gerekir. Bekleyişler ise kamu politikalarına doğrudan bağlıdır (Kazgan 2005: 118).

Sonuç olarak, ortaya çıkan bu ve benzeri krizlerin kamu politikalarına bakan yönü olmakla birlikte, o yıllarda çokça tartışılan bekleyişler konusu da bir anlamda kamu politikalarının bir çıktısıdır. Bu yüzden son dönemlerde uygulanan ekonomik paket çerçevesinde, ülkedeki değişik kesimlerin ikna edilmesi konusu en ağırlıklı konulardan birisi olmuştur. Çünkü inandırıcılığı olmayan bir iktisat politikasının başarı şansı çok düşüktür.

Ancak tüm ikna çabalarına rağmen 5 Nisan 1994 kararları istenilen hedeflere ulaşmada yeterli başarıyı gösterememiş ve ardından 1997 yılında Güney Doğu Asya'da yaşanan kriz ve 1998 yılında yaşanan Rusya krizi bölge ekonomileriyle birlikte Türkiye ekonomisindeki istikrarsızlığı daha da artırmıştır. Söz konusu olumsuzlukların yanında Nisan ayında yapılan genel seçimler ve 1999 yılında yaşanan iki deprem hem ekonomide hem de kamu kesiminde dengesizlikleri artırmıştır. Durgunluğa giren ekonomi yaklaşık %6 oranında küçülmüş ve tüm bu olumsuzluklar neticesinde 9 Aralık 1999 tarihinde yeniden IMF ile Stand-by anlaşması yapılarak üç yıllığına uygulanmak üzere “Enflasyonla Mücadele Programı” uygulamaya konulmuştur (Karaca 2016: 101).

1994 krizinin ortaya çıkmasında birçok faktörün etkili olduğunu söylemek mümkündür. Krizi sağlıklı bir şekilde yorumlamak için kriz öncesi dönemde Türkiye ekonomisinin durumunu, krizi oluşturan temel nedenleri ve krizin sonuçlarını incelemek, krizi daha doğru kavramamıza yardımcı olacaktır.

4.1.7.1. Kriz Öncesi Dönemde Ekonomi

Türkiye ekonomisinde 1980'lerin ikinci yarısında hızlanan ve 1989'da tam konvertibilite kararına ulaşan finansal serbestleştirme süreci ulusal ekonomiyi doğrudan doğruya uluslararası spekülasyon finans-kapitalin çıkar alanına itmiş ve sıcak para akımlarına bağlı bir yapı doğurmuştur. Böyle bir yapının sonucu olarak yüksek reel faiz düşük kur sarmalına giren ekonomide kırılmalıklar baş göstermeye başlamıştır (Kazgan 2005: 118).

1993 sonbaharından başlayarak Türkiye'nin finansal piyasalarında dikkat çeken özellikler; Ekim ayı sonrasında DİBS üzerindeki nominal faiz oranları artmasına karşılık bono ve tahvil talebi düşmektedir. Buna karşılık dövizde olan talep hızla yükselmektedir. Diğer yandan 1993 Aralık ayından 1994 Mayıs ayı sonuna kadar ki dönemde bazen talebin sıfır olması bazen de yetersiz olması nedeni ile birçok hazine bonusu ve devlet tahvili ihalesi iptal edilmiştir. Belirtilen dönem ekonomik göstergelerinden çıkarılabilecek sonuçlar (Kazgan 2005: 118):

- 1992 yılında GSMH büyüme hızı %6,4 iken, 1993 yılında %8,1 olmuştur.

- Enflasyon 1990-1992 periyodunda sürekli artmış, 1993 yılında kısmi olarak düşmüştür. Faiz oranları ile enflasyon arasındaki ilişkinin bağımsız olması dikkat çekmektedir.
- Reel Kur artışı 1991’de %11,9 iken, 1992 ve 1993 yıllarında (-) değerdedir. Bunun sonucu olarak ithalat patlamış, ihracatta ise yavaşlama baş göstermiştir. Dış ticaret dengesi ise 1993 yılında 14,160 Milyon \$ açık vermiştir.
- Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (KKBG)/GSMH oranı bir türlü düşürülememiştir. Kamu finansman ihtiyacı iç ve dış borçlarla giderilmeye çalışılmıştır. Burada dikkat çeken nokta, 1993 yılı verileri dikkate alındığında Dış Borç Stoku /GSMH oranının, İç Borç Stoku /GSMH oranına nazaran çok daha fazla artmasıdır. Bir diğer ifade ile hükümet kamu finansman ihtiyacında iç borçlanma yerine dış borçlanmayı tercih etmiştir.

Her ne kadar 1989 yılında uygulamaya konulan finansal serbestleşme sonrasında Türkiye ekonomisinde bir genişleme yaşanmış, ihracatta artış sağlanmış olsa da Körfez Savaşıyla birlikte yaşanan olumsuzluklar ve yukarıda sayılan nedenler ekonomideki istikrarın bozulmasına ve 1994 krizinin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Karaca 2016: 101).

4.1.7.2. Krizi Oluşturan Temel Nedenler

1989 yılındaki finansal liberalizasyon sonrası dönemde Türkiye ekonomisinde büyüme yaşanmasına rağmen ülkede 1994 yılının ilk çeyreğine kadar geniş ve büyüyen mali ve dış dengesizliklerle karşı karşıya kalınmıştır. Bu periyod süresince reel kur artış hızı %20’nin üzerinde seyretmiştir (Kaplan 2002: 56).

Türkiye ekonomisinin 90’lı yıllarda en çok göze çarpan özelliği yüksek reel faiz oranlarıdır. Kamu bütçe açıkları ve bu açıkları finansman ihtiyacının boyutu dikkate alındığında yüksek reel faiz oranlarının nedeni anlaşılmaktadır. Kamu kesimi borçlanma gereksinimindeki artış oranı ulusal tasarruf piyasalarının borç verebilme kapasitelerinin üstüne çıkmıştır. Bu durum finansal piyasalar üzerindeki baskıyı artırmış ve devletin daha fazla borç bulabilmesi daha yüksek faiz oranı pahasına gerçekleşebilmiştir. Yüksek düzeye ulaşan kamu borç yükü ve bunun neden olduğu yüksek faiz oranlarının düşürülebilmesi için Hazinesin çıkarılmış olduğu devlet

borçlanma senetleri faiz oranları düşürülmüş bunun yerine Merkez Bankası kaynaklarına başvurulmuştur. Bu durum tedavüldeki para miktarının artmasına ve enflasyonun yüksek düzeylere ulaşmasına neden olmuştur (Kaplan 2002: 56).

Böyle bir ortamda, 1993 yılı sonbaharında dış ticaret bilançosunun 14 milyar \$ gibi rekor bir açık vereceği de anlaşılınca, uluslararası derecelendirme kuruluşları Türkiye'yi yatırım yapılabilir ülke derecesinden spekülâtif ülke derecesinde düşürmesiyle birlikte artan belirsizlik ve riskler finansal piyasalarda büyük bir kargaşa yaşanmasına neden olmuştur. Döviz hücum başlamış, döviz fiyatları hızlı biçimde yükselmiştir. TCMB döviz fiyatlarını tutmak ve ekonomideki fazla likiditeyi emmek için 1994'ün ilk aylarında piyasaya 3,5 milyar \$ döviz satmıştır fakat bu ortamda TCMB rezervlerinin tümü de satılsa döviz kurlarını tutmanın mümkün olamayacağı anlaşılmıştır (Kaplan 2002: 56).

1994 krizinin ortaya çıkmasında hükümetin borçlanma sürecini iyi yönetememesinin yanında yine hükümetin beklentilerde olumsuz bir değişikliğe neden olmasının da rolü büyüktür. Çünkü 1993 yılının sonlarında bir bakıma faiz lobisine ders vermek amacıyla hükümetin kısa vadeli borçlanma ihalesini iptal etmesi hükümetin çıkmadığı ihale tutarını Merkez Bankası kaynaklarından karşılayacağı beklentisine neden olmuştur. Bu durum TL'nin değer kaybetmesi ile sonuçlanacağından yatırımcıların elinde TL cinsinden kamu kâğıtları bulundurmaları zarar etmeleri demektir. Yatırımcıların bu beklentileri, hâlihazırda yeterince finansman sıkıntısı içerisinde olan hükümetin daha zor şartlarda borç bulmasına neden olmuş ve hem faiz oranlarında hem de enflasyonda hızlı yükselişler olmuştur (Karaca 2016: 97).

4.1.7.3. Krizin Sonuçları

1994 krizi sonrası Türkiye ekonomisi %6,1 küçülmüştür. 1994 yılının ilk çeyreğinde TL, \$ karşısında %50 devalüe edilmiş, TCMB rezervlerinin yarısını kaybetmiş, faiz oranları anormal seviyelere gelmiş ve enflasyon 3 haneli seviyelere ulaşmıştır. Yapılmış olan devalüasyon sonucu dış ticaret hacminde düşüş yaşanmış, cari işlemler dengesinde yapay bir düzelme meydana gelmiştir. Reel ücretlerde ciddi kayıplar yaşanmış, ücretli kesim krizin etkilerini derinden hissetmiştir (Öcal ve Çolak 1999: 47).

Finansal sektörde 1993 sonbaharında yaşanan gelişmeler, bu sektörde ve ekonominin bütününde istikrarsızlık koşullarının oluştuğunu açık olarak göstermektedir. Bu koşullar hissedildiği anda krizi önleyecek politikaların uygulanabilmesi mümkündür ancak politika uygulayıcıları istikrarsızlık koşullarını ya görememişler veya görseler bile önlem almak için zamanlı davranmamışlardır. Krizin ortaya çıkmasından sonra uygulanacak bir istikrar programının maliyeti de kaçınılmaz olarak yüksek olmuştur (Öcal ve Çolak 1999: 47).

4.1.8. Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri ve Uygulanan Maliye Politikaları

Türkiye'nin geçmişte yaşadığı sorunlarının üzerine 1999 yılında Rusya'da yaşanan krizin etkileri de eklenmiş ve artan dış ticaret açığı ve borç stoku yeni bir krizi tetiklemiştir. Kasım 2000 yılında ortaya çıkan mali kriz Türkiye ekonomisi ve finans kesiminde önemli etkiler yaratmıştır. Aşağıda bu krizin nedenleri ve sonuçları ayrıntılı biçimde tartışılmıştır (Öcal ve Çolak 1999: 47).

4.1.8.1. Kasım 2000 Krizi

2001 yılına kadar olan dönemde cari harcamalar ve yatırım harcamalarından oluşan reel harcamalarda ciddi bir artış olmamakla birlikte, faiz ödemelerinde milli gelirin %20'sini aşan artışlar kamu kesimi dengelerini altüst etmiştir. Öyle ki, milli gelirin yaklaşık %25'ine ulaşan vergi gelirlerinin hemen tamamına yakını ancak faiz ödemelerini karşılayabilmiştir. %15'e ulaşan KKBG'nin artışında, kamu hesaplarının konsolidasyonunun da etkisi vardır. 1990'ların sonuna kadar, kamu bankaları yoluyla yapılan transfer ödemeleri giderler arasında görünmemiş ve banka bilançolarında faiz işletilerek aktif olarak görünmüştür. Ancak IMF-DB ile yapılan görüşmeler doğrultusunda "görev zararı" olarak tanımlanan bu giderler de hesaba katılınca, kamu borç stokunda ve faiz ödemelerindeki artış daha da belirgin olarak ortaya çıkmıştır (Doğan 2009: 19).

1990'lı yıllarda ve 2000'li yılların başında yaşanan en önemli ekonomik sorunların başında kamu açıklarının neden olduğu ekonomik istikrarsızlıklar yatmaktadır. Her ne kadar kamu açıkları mali bir sorun olarak kabul edilse de kamu açıklarının ekonomi üzerinde birkaç kanaldan son derece ciddi etkileri olabilmektedir. Özellikle faiz oranları ve enflasyon haddi kamu açıkları ile doğrudan ilişkilidir.

Kamunun bütçe açıklarını finanse etmek için piyasadaki borç verilebilir fonlara olan yüksek talebi yatırım oranlarını düşürmüş ve üretim miktarı da düşerek talep enflasyonunun artmasına neden olmuştur. Öyle ki ülkedeki toplam yatırım tutarı 1990'ların ikinci yarısına doğru ancak 1970'lerin sonundaki düzeyini yakalayabilmiştir. Yatırım tutarı sonraki dönemlerde de azalış eğilimine girerek 2000'lerin başında milli gelirin %15'ine kadar düşmüştür. Kamu yatırım harcamaları ise, 1980'lerin ortalarına kadar genel bir artış eğilimi sergilemekte, bu tarihlerden 2000'lerin başına kadar ise düzenli olarak düşerek milli gelirin %5'nin altına düşmektedir (Doğan 2009: 19).

4.1.8.2. Şubat 2001 Krizi

Kasım 2000 krizi sonrasında istikrar programının uygulamaya konmasından sonra ekonomide esen iyimserlik rüzgârının da etkisiyle, 1999 yılı sonunda devlet borçlanma senetleri (DİBS) yıllık ortalama bileşik faizi %105,5'den %36'ya inmiştir. 2001 yılında yaşanan kriz ve istikrarsızlık nedeniyle bu oran tekrar yükselişe geçmiş ve DİBS faiz oranları %99,8'e tırmanmıştır. 2000 yılında ekonominin büyümesi, yatırımlardaki artış neticesinde işsizlik oranı %6,6 olarak gerçekleşirken, 2001 yılında işsizlik oranı %8,5'e yükselmiştir (Toprak 2001: 186).

2000 yılında enflasyon, kur çıpasının yarattığı baskıyla TEFE'de %28,3, TÜFE'de %35,9 seviyelerine kadar gerilemiş, ancak kriz sonrasında devalüasyonun etkisi ve artan maliyetlerin fiyatlara yansımalarıyla 2001 yılında TEFE %88,6'ya, TÜFE de %68,4'e yükselmiştir (Çakman ve Çakmak 2001: 49-50).

Şubat 2001 krizinin çıkış nedenleri Kasım krizinden pek de farklı değildir. Hemen hemen aynı nedenlerle ekonomideki olumsuzluklar devam etmiş, sorunları çözmek için hükümet tarafından gerekli çabalar gösterilmemiştir. Yapısal reformlar durmuş, kamu bankalarının görev zararları daha yüksek boyutlara ulaşmış, TMSF bünyesine alınan bankalar kamuya ekstra yük getirmiş, özelleştirme durmuş, yolsuzluk ve rüşvet olayları iş dünyasının ve bürokrasinin önünü tıkamış, bürokratlar önlerine gelen evrakları imzalamaktan kaçınmışlardır. Kasım 2000 krizinden sonra cari açığındaki artış sürmüş, TL'nin değer kazanması devam etmiştir.

Kasım 2000 krizinde IMF döviz kurunun bir bant içinde serbest bırakılmasını yani devalüasyon yapılmasını istemiş fakat politikacılar ve bürokrasi buna karşı

çıkıştır. Çünkü yapılacak bir devalüasyonla politikacıların ve bürokrasinin de kredibilite kaybı olacaktır (Toprak 2001).

Türkiye, Kasım 2000 krizi ile makroekonomik istikrar sağlama hedefinden uzaklaşırken Şubat 2001 krizi ile de 2002 yılı sonuna kadar uygulanacağı taahhüt edilen sabit kur rejimi terk edilerek, IMF'nin bilgisi dâhilinde 22 Şubat gecesi dalgalı kur sistemine geçilmiştir. Bu durum uygulanmakta olan programın çökmesi anlamına gelmesine rağmen, bu program bütünü ile ortadan kaldırılarak yerine yeni bir anlaşma yapılması yoluna gidilmeyip, mevcut Stand-by Anlaşması'nın, ekonomik şartlara göre revize edilmesi yolu tercih edilmiştir (Toprak 2001).

Kriz karşısında Stand-by Anlaşması'na bağlı kalınarak yeni bir programa ihtiyaç hissedilmiş ve hazırlanan bu programa "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" adı verilmiştir. GEGP'nin başlıca hedeflerini beş ana başlık etrafında toplamak mümkündür (Karaca 2016: 103-104):

- i. Mali sektörün yeniden yapılandırılması (kamu bankalarının görev zararlarına ve diğer sorunlarına ilişkin düzenlemeler ile bu bankalarda verimliliğin artırılması, TMSF bünyesindeki sorunlu bankalara ilişkin çözümler, özel bankaların sağlıklı bir yapıya kavuşturulması)
- ii. Devlette şeffaflığın artırılması ve kamu finansmanının güçlendirilmesi (KİT zararlarına ilişkin önlemler, borçlanma ve borç yönetimine ilişkin düzenlemeler, Devlet İhale Kanun'unun rekabetçi ve etkin bir yapıya kavuşturulması, şeffaflık ve mali disiplin çerçevesinde bütçe dışı fonların kapatılması)
- iii. Ekonomide rekabetin ve etkinliğin artırılması (Tarımsal ödemelerde etkinliğin sağlanması, tütün, doğal gaz ve haberleşme sektörlerinde özelleştirmenin hızlandırılması ve KİT fiyatlarının piyasa şartlarına uygun belirlenmesi)
- iv. Reel ekonominin güçlendirilmesi (İhracatın artırılmasına yönelik tedbirler, yabancı sermayenin teşvik edilmesi, tarım sektöründe ve küçük-orta ölçekli işletmelerde kredilerde kolaylık)
- v. Sosyal dayanışmanın sağlanması (Yasalar ve politikalar oluşturulurken toplumun tüm kesimlerinin mutabakatının sağlanması)

4.1.9. 2008 Küresel Krizi ve Uygulanan Maliye Politikaları

4.1.9.1. 2008 Küresel Krizinin Nedenleri

Gelişmiş ekonomilerde 1970’li yılların sonlarında başlayıp ve etkisini bugünlere kadar kesintisiz devam ettiren “finansallaşma” kavramı incelenmeden 2008 Küresel Ekonomik Krizinin kökenleri tam anlamıyla açıklanamayacaktır (Türel 2010: 48). Küresel ekonomik kriz; geçmişte yaşanan kapitalizm krizlerine benzer şekilde, belirli bir çöküş-yükseliş konjonktürünü açıklayan bir çerçeve ile incelense de daha önceki krizlerden iki yönüyle ayrılmaktadır (Morgil 2001: 613):

- Krizin temelinde yatan nedeni, yeni yatırım yapma imkânları sunan yeni ekonomik yöntem ve araçların geliştirilmesinde aramak ve bulmak mümkündür,
- Kriz, ekonomi piyasalarının küresel boyuta ulaştığı, giderek birbirine bağımlı hale geldiği ortamda küreselleşmiştir (Colander vd. 2009: 263).

4.1.9.2. 2008 Küresel Krizinde Uygulanan Politikalar

2008 küresel krizinde uygulanan politikalara bakıldığında para politikası araçlarının yeterli olmadığı ve maliye politikası araçlarına daha fazla başvurulduğu görülmektedir. Bilindiği gibi, son 30 yıllık dönem dikkate alındığında para politikasının maliye politikasına tercih edildiği, tam istihdam yerine fiyat istikrarına odaklanıldığı gözlenmektedir. Büyük finansal şirketler için kurtarma paketleri, kamulaştırmalar, canlandırma ve teşvik amaçlı kamu harcamalarının artırılması, devletin büyük ölçüde varlıklı kesimler lehine maliye politikasını kullandığını göstermektedir (Griffith ve Jolly 2013: 50).

Kriz karşısında ülkeler ilk olarak merkez bankalarının faiz indirimlerine ve diğer para politikası uygulamalarına başvurmuşlardır. Fakat bu uygulamaların etkileri oldukça kısıtlı düzeyde kalmıştır. Daha sonra kriz karşısındaki temel politika finans ve bankacılık kurumlarının kurtarılması biçimine dönmüştür. Ülkeler finansal yapılarına göre, ekonomik yapılarını çökme riskinden tamamen kurtarmış ve sert yapıdaki özel talep problemini en aza indirmek için kamu harcamalarını artırma yoluna gitmişlerdir (Calcagno 2012: 24).

Kriz yönetiminde ilk konjonktürde devlet müdahaleleriyle şekillenen ekonomi programları, faiz indirimine gidilmesi, sektörlerden bazılarının desteklenmesi ve finans sektörünün kısmi olarak kamulaştırılması şeklinde uygulamalara gidilmiştir (Demir 2011: 9). Canlandırma ve kurtarma paketlerinin mali boyutunun kamuya aktarılması, pek çok ülkede kamu dengelerinin büyük oranda bozulmasına yol açmıştır. Bu dönemde uygulanan maliye politikalarının esas amacı, borç yükünün azaltılması ve mali disiplinin sağlanmasıdır. Ancak mali disiplin politikalarının istenilen düzeye ulaşamaması, büyüme oranında düşüş ve işsizlik oranının artması gibi sorunların süreklilik kazanmasına neden olmuştur (Zezza 2012: 38).

Sonuç olarak krizin çıkış nedenleri değerlendirildiğinde 2000'li yılların başında başlayan ve giderek artan likidite bolluğu, bununla beraber gelen yüksek büyüme rakamları ve sermayedarların riskleri göz ardı etmesi gibi nedenlerdir. Diğer taraftan likidite bolluğu nedeniyle kredi veren kuruluşlar verdikleri kredilerin ne kadar riskli olup olmadığına önem vermemiş ve kâr güdüsü ile davrandıkları için kredilerin geri dönüş riskini çok fazla dikkate almamıştır. Risklerin artması sonucu geri çağrılan krediler ABD'de finansal sektörde çok ciddi bir şok yaratmıştır. FED'in yaptığı müdahalelere rağmen kriz finansal sektörde önlenememiş olup reel sektöre de yayılmıştır. Küreselleşen dünya ve entegre ekonomiler krizin çok hızlı bir şekilde diğer ülkelere de yayılmasına neden olmuştur. Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler sloganıyla hareket eden kapitalist ekonomik anlayışını da bu krizin temel nedenlerinden biri olarak görmek mümkündür (Türel 2010: 48).

İstihdam tedbirlerinde ise işsizlik oranının düşürülmesi, işverenin işçi çalıştırmak için teşvik edilmesi gibi amaçlar söz konusudur. Bu amaçla ödenekler, ücretli mesleki eğitim programları, KOSGEB girişimcilik teşvikleri gibi programlar uygulamaya sunulmuştur (Türel 2010: 48).

Bütün bunların yanında üretimin sürekli desteklenmesi amaçlanmış, yatırım teşvikleri uygulanmış, yatırım hibeleri, girişimcilik kredileri gibi pek çok destek sunulmuştur. Böylece hem işvereni hem de işçiyi korumak hem de iç ve dış yatırımları desteklemek ve çekmek amacıyla çok kapsamlı programlar hazırlanmıştır.

Talepteki daralmayı ve reel sektördeki üretim düşüşünü engellemek için gerçekleştirilen vergi indirimleri ve harcama artışları her ne kadar krizin ekonomi

üzerindeki olumsuz etkilerini hafifletmiş olsa da söz konusu tedbirler hükümetin mali performansını olumsuz yönde etkilemiş ve bu dönemde bütçe açığı önemli ölçüde artmıştır (Karaca 2016: 111).

Türkiye’de ekonomi yönetiminin krizden en az zararla çıkılması yönünde kararlar aldığı ve hükümetin başarılı bir kriz yönetimi izlediğini söylemek mümkündür. Krizin etkisinin sınırlı kalmasının en önemli sebebi ülkedeki bankacılık sisteminin denetim altında oluşu ve yaşanan krize neden olduğu bilinen varlıkları banka bilançolarında bulundurmaya izin vermemesidir. Ancak kapitalizmin doğasında var olan başıboşluğun ekonomiyi her zaman doğru yönlendirmediği görülmüş ve piyasalarda regülasyonların gerekliliği tekrar güçlü biçimde sorgulanmaya başlamıştır (Karaca 2016: 112).

SONUÇ

Krizlerin ortaya çıkmasını engellemek istikrarlı bir ekonomi ile mümkündür. İstikrarlı bir ekonomi milli gelirin yani üretimin dengeli bir seyir izlemesidir. Bu durumun sağlanmasının öncelikli yolu tam istihdamın ve fiyat istikrarının eşanlı olarak dengede olmasıdır. Bu dengeden sapmanın yaşanması durumunda ise enflasyon, durgunluk, stagflasyon, depresyon ve slumpflasyon gibi istikrarsızlık sorunları ortaya çıkmaktadır.

Enflasyon temelde talep enflasyonu, maliyet enflasyonu, ithal enflasyon ve yapısal enflasyon şeklinde ayrıma tabi tutulmaktadır. Ancak günümüzde ülkelerde daha çok talep enflasyonu ile arz yönlü maliyet enflasyonu ile karşılaşmaktadır. Talep enflasyonu ülkelerdeki üretim düzeyinin talep miktarını karşılayamaması nedeniyle ortaya çıkar. Maliyet enflasyonu ise ülkelerde üretimde girdi olarak kullanılan faktörlerin maliyetlerinde yaşanan artışın fiyatlar genel düzeyine yansımalarıyla ortaya çıkmaktadır.

Talep enflasyonu ve maliyet enflasyonu genellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde görülmekte, gelişmiş ülkelerde ise daha az görülmektedir. Bunun nedeni gelişmiş ülkelerin yüksek kapasiteli üretim hacimlerinin bulunması ve üretim süreçlerinin talebe ayak uyduracak değişken bir yapıda olmasıdır. Gelişmiş ülkelerde maliyet enflasyonu da sık yaşanmaz. Yaşandığı durumlar tıpkı 1973 yılında yaşanan petrol krizinde olduğu üzere aramalı ithalatında fiyat yükselişlerinin neden olduğu maliyet artışlardır.

Talep enflasyonu ile maliyet enflasyonu durumunda uygulanacak maliye politikası önlemleri farklılık göstermektedir. Talep enflasyonunun önlenmesi için öncelikle toplam talebi düşürecek önlemler alınmalı, tüketicilerin satın alma gücü düşürülmelidir. Böyle bir dönemde uygulanması gereken politika daraltıcı maliye politikasıdır. Bu politika ile harcamalar düşürülerek ve vergiler artırılarak tüketicilerin bütçeleri reel anlamda azaltılır ve bu yolla toplam talep düşürülmüş olur. Bu dönemde başvurulacak borçlanma politikaları ise piyasada tüketime giden fonlardan borçlanılmasıdır.

Maliyet enflasyonu ile baş edebilmenin yolu talep enflasyonu kadar kolay olmayabilir. Bunun temel nedeni maliyet artışına neden olan ve üretimde girdi olarak kullanılan faktörün dış kaynaklı olmasıdır. Bu durumda maliyeti yükselen girdinin üretimde neden olduğu artışı telafi edebilmek için diğer girdilerin fiyatlarında indirim yapacak şekilde politikalara başvurulması gerekmektedir. Örneğin devletin belli bir dönem çalışanların maaşlarından tahsil edilen vergilerde veya sosyal güvenlik primlerinde indirime gitmesi gibi.

Durgunluk dönemlerinde ise ekonomide toplam talep düşmüş, stoklar artmış ve istihdam oranları düşmüştür. Durgunluk durumunun daha derin ve uzun dönemli hali ise depresyondur. Her iki kriz türünde krizle başa çıkmak için benzer maliye politikası araçlarına başvurulsa da bu araçların dozu ve süresi farklılaşmaktadır. Bu dönemlerde uygulanacak temel politika genişletici maliye politikasıdır. Bu politika ile kamu harcamaları artırılmakta, vergiler düşürülmekte ve piyasayı genişletici ve genellikle tasarrufları tüketime dönüştürebilecek borçlanma politikalarına başvurulur.

Stagflasyon ve slumpflasyon gibi istikrarsızlıklar da yukarıda anlatılan enflasyon ve durgunluğun birlikte görüldüğü farklı versiyonlarıdır. Bu tür krizlerle mücadele edebilmek için enflasyon için kullanılacak araçlar ile durgunluk için kullanılacak araçların eşzamanlı olarak uygulanması gerekmektedir.

Söz konusu krizlerin önlenmesinde başvuru alan bazı maliye politikası yöntemleri bulunmaktadır. Bunlar otomatik istikrar sağlayıcı politikalar, iradi maliye politikaları, formül esnekliği yöntemi ve kurala dayalı maliye politikası yöntemidir.

Ekonomideki dengesizlik halinin geçici ve küçük olduğu bazı durumlarda iradi olarak hiçbir politikaya veya araca başvurmadan da ekonomideki istikrarsızlıkları gidermek mümkündür. Bu bağlamda otomatik istikrar sağlayıcılar konjonktürün daralma ve genişleme süreçleri içerisinde oluşan istikrarsızlıkları herhangi bir kanuni sürece gerek kalmadan hafifleten maliye politikası önlemlerini ifade etmektedir. Otomatik istikrar sağlayıcılar içerisinde en önemlisini vergiler oluşturmaktadır. Vergiler dışında tarım sektörüne yapılan sübvansiyonlar ve işsizlik ödemeleri gibi kamu harcamaları ile bütçe açık ve fazlalarına ilişkin bütçe yöntemleri ekonomik istikrarın sağlanmasında otomatik stabilizatör görevi gören önemli yöntemlerdir.

Bir başka maliye politikası yöntemi olan iradi maliye politikası ise ülkedeki ekonomik ve sosyal duruma bağlı olarak hangi maliye politikasının ne zaman uygulanacağına hükümet takdiri ile karar verilmesi durumudur. İradi maliye politikasının temel özelliği siyasal iktidarlara; izlenen maliye politikası araçları, öncelikleri, büyüklükleri ve zamanlaması konusunda geniş bir takdir yetkisi sunmasıdır.

Formül esnekliği yöntemi ise hem bir takım yasal düzenlemeler hem de stabilizatörlük etkisi gösteren unsurların devreye girmesi şeklinde uygulanmaktadır. Formül esnekliği ile belirli göstergelerden yola çıkarak hangi önlemlerin hangi konjonktürel durumlarda otomatik olarak uygulamaya konulacağı önceden belirlenmektedir.

Maliye politikası yöntemleri içerisinde son 30 yıldır giderek popülerlik kazanan kurala dayalı maliye politikası yöntemi ise siyasal iktidarların ekonomi üzerindeki sınırsız yetkilerinin kısıtlanarak ekonomiye istikrar kazandırılması yöntemine dayanmaktadır. Hatta bu görüşü savunan bazı yazarlar ekonomik istikrarın telafi edilemeyecek zararlarının önceden önlenmesi için bazı kuralların Anayasaya konulması gerektiğini savunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akalın Gülsüm ve Uçak Ayhan (2008). “Ekonomik Krizlerde Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin Rolü ve IMF'in Kriz Yönetimi”. *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi: Öneri*. 7(28): 255-262.
- Akçacı Taner ve Kocağ Esra Karapınar (2013). “Kamu Harcamalarının Enflasyonist Etkisinin Ekonometrik Analizi”, *The Journal of Academic Social Science Studies*.8: 1-18.
- Akdiş, Muhammed (2005). “Kısa Vadeli Sermaye Hareketlerinin Yol Açtığı Finansal Krizler ve Bu Krizleri Önlemede Kullanılabilecek Araçlar: Tobin Vergisi”. *Active Bankacılık ve Finans Dergisi*, 6: 36-48.
- Aktan, Coşkun Can (2002). *Anayasal İktisat*. İstanbul: Siyasal Kitabevi.
- Aktan, Coşkun Can (2004). “Ekonomik Kriz”. *Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı*. 7: 41.
- Aktan Coşkun Can ve Şen Hüseyin (2001). “Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm önerileri” *Yeni Türkiye Dergisi* 2(42): 1225-1230.
- Aktan Coşkun Can, Dileyici Dilek ve Özen Ahmet (2010). *Mali Kurallar*. Ankara: Ümit Ofset.
- Aktan Coşkun Can, Dileyici Dilek ve Vural İstiklal Y. (2007). *Kurumsal Maliye Politikası*. Ankara: Seçkin Kitabevi.
- Alpago, Hasan (2002). *IMF-Türkiye İlişkileri*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Altan Mikail ve Bezirci Muhammet (2001). “Ekonomik Krizlerin KOBİler Üzerine Etkisi: Karaman Örneği, KOBİ'lerin finansman ve Pazarlama Sorunları”. KOSGEB I. Orta Anadolu Kongresi. *KOSGEB Yayını*.
- Aras, Osman Nuri (2010). “Türkiye’ye Makro Ekonomik Etkileri Bakımından 2008 Küresel Krizi”. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*. 47(550): 5-12.

- Ataç, Beyhan (2002). *Maliye Politikası*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Ataç Beyhan ve Ataç Engin (2004). *Maliye Politikası*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.
- Aytaç, Ekrem (2002). *Maliye Politikası: (Teori, ilkeler ve yöntemler)*. İzmir: Anadolu Matbaacılık.
- Bali Selçuk ve Büyükalvarcı Ahmet (2011). *1630'dan 2010'a Krizler Tarihi: Balonlar, Panikler, Buhranlar ve Küresel Finansal Kriz*. İstanbul: Çatı Kitabevi.
- Barak, Doğan. (2013). "1980'den Sonra Türkiye'de Cari Açık Problemi ve Sürdürülebilirliği". Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Bayraç, Hüseyin Naci (2005). "Uluslararası Petrol Piyasasının Ekonomik Analizi". *Finans-Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*. 42(499): 1-24.
- Bayraktutan, Yusuf (2006). "Küresel Finansal Krizler ve IMF". Halil Seyidoğlu ve Rıfat Yıldız (ed), *Ekonomik Kriz Öncesi Erken Uyarı Sistemleri*. İstanbul: Arıkan Basım.
- Bilge, Orhan (2009). "Ekonomik Krizlerin Yoksulluk Üzerine Etkileri". Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü. Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi.
- Bulut, Cihan (2002). *Kamu Açıkları*. İstanbul: Der Yayınları.
- Burnside Craig, Eichenbaum Martin ve Rebelo Sergio (1999). "Hedging and Financial Fragilities in Fixed Exchange Rate Regimes, Working Paper". *Rochester Center For Economic Research, University of Rochester*. 461: 12-15.
- Calcagno, Alfredo (2012). "Can Austerity work, Review of Keynesian Economics". *Autumn, Inagural Issue*. 1:24-36.

- Clarke, Simon (2007). *Marx'ın Kriz Teorisi*. (Çev. Cumhuriyet Atay). İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- Colander David, Goldberg Michael ve Haas, Armin, Juselius, Katarina, Kirman, Alan, Lux, Thomas, Sloth, Birgitte (2009). "The Financial Crisis and the Systemic Failure of the Economics Profession". *Critical Review*. 21(2): 249–267.
- Corsetti Giancarlo ve Roubini Nouriel (2002). "Denk Bütçe Kuralları Üzerine Amerikan Yaklaşımları Karşısında Avrupa Yaklaşımları". *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 4(3): 105-117.
- Çakman Kemal ve Çakmak Umut (2001). "Krizin Oluşumu Üzerine Yorumlar ve Prognoz". *İktisat-İşletme ve Finans Dergisi*. 185.
- Daban Sanchez, Teresa, Symansky, Steven, Milesi-Ferretti, Gian Maria, Detragiache, Enrica, ve Di Bella, Gabriel (2003). "Rules-Based Fiscal Policy in France, Germany, Italy and Spain". *International Monetary Fund*. 225.
- Delice, Güven (2003). "Finansal Krizler: Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif". *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 20: 57-81.
- Demir, Gülten (2011). "Post Neoliberalizm Kriz ve Sonrası Üzerine". *Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 1: 1-20.
- Doğan, Seyhun (2009). *Küreselleşme, Finansal Kriz Olgusu ve İstikrar*. S. Uzunoğlu (ed.) *Güncel Ekonomik Sorunlar: Global Kriz*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- DPT (2004). "Dış Ticaret ve Ödemeler Dengesi". <http://ekutup.dpt.gov.tr/teg/2004/02/teg.html>.
- Eğilmez, Mahfi (2014). *Küresel Finansal Kriz*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Eroğlu Ömer ve Albeni Mesut (2002). *Küreselleşme, Ekonomik Krizler ve Türkiye*. Isparta: Bilim Kitabevi.

- Galbraith, John Kenneth (2004). *İktisat Tarihi*. (Çev. Müfit Günay). İstanbul: Dost Yayınları.
- Griffith Stephany- Jones ve Jolly Richard (2013). “Be Outraged by Austerity”. *Challenge*. 56 (1): 46-60.
- Güloğlu, Bülent (2001). *İstikrar Programından İstikrarsızlığa; Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri*. Ankara: Semih Ofset.
- Güloğlu Bülent ve Altunoğlu Ender (2002). “Finansal Serbestleşme Politikaları ve Krizler: Latin Amerika, Meksika, Asya ve Türkiye Krizleri Üzerine”. *İstanbul Üniversitesi SBF Dergisi*. 27.
- Güngör, Kamil (2011). *Küresel Kriz, Mali Kural ve Türkiye*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Güzelli, Murat (1999). “Maliye politikası”. <http://idari.cu.edu.tr/igunes/butce/maliyepol.pdf>
- İnce, Macit (1978). *Maliye Politikası Ders Notları*. Ankara: A.İ.T.İ.A. Yayınevi.
- Kaplan, Cafer (2002). *Bankacılık Sektörünün Yabancı Para Pozisyon Açığı: Türkiye Örneği*. Ankara: TCMB Araştırma Genel Müdürlüğü Çalışma Tebliği.
- Karaca, Coşkun (2016). *Türkiye'nin Güncel Ekonomik Mali Sorunları ve Çözüm Önerileri*. Bursa: Ekin Basım Yayın.
- Karacan, Ali İhsan (1997). *Bankacılık ve Kriz*. İstanbul: Creative Yayıncılık.
- Karaçor Zeynep ve Alptekin Volkan (2006). “Krizlerin Önceden Tahmin Yoluyla Değerlendirilmesi”. *Celal Bayar Üniversitesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi*. 13: 2.
- Karaçor Zeynep, Alptekin Volkan ve Gökmenoğlu, Korhan (2012). *Kriz Üzerine, Öngörülebilirlik ve Politikalar*. Konya: Çizgi Kitabevi.

- Karakurt Birol ve Akdemir Tekin (2010). “Kurallı Maliye Politikası: Türkiye’de Kurallı Maliye Politikası Örnekleri”. *Maliye Dergisi*. 158: 226-261.
- Karlık, Rıdvan (1996). *Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Kazgan, Gülten (1988). *Ekonomide Dışa Açık Büyüme*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Kazgan, Gülten (2005). *İktisâdi Düşünce ve Politik İktisadın Evrimi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Keskin, Hidayet Ünlü (2004). “*Ekonomik Krizlerde Küresel Güçler: 2001 Türkiye Ekonomik Krizi*” Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı.
- Keyder, Nur (1998). “Türkiye’de 2000-2001 Krizleri ve İstikrar Programları” *İktisat-İşletme ve Finans Dergisi*. 16(183): 37-53.
- Kibritçiöğlü, Aykut (2001). “Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001”. *Yeni Türkiye Dergisi*. Ekonomik Kriz Özel Sayısı 7: 41.
- Kula, Ferit (2003). “Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Etkinliği: Türkiye Üzerine Gözlemler”. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 4(2): 141-154.
- Meriç, Metin (2015). *Devlet Borçları*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Mihaljek Dubravko. ve Tissot Bruno. (2003). “Fiscal positions in emerging economies: central banks’ perspective”. *BIS papers*. 20: 10-37.
- Morgil, Orhan (2001). “Türkiye’de Ekonomik Kriz ve İstikrar Programları”. *Yeni Türkiye Dergisi*. 1 (41): 610-617.
- Nadaroğlu, Halil (1983) *Kamu Maliyesi Teorisi*, İstanbul: Can Yayınları.
- Orhan, Osman Zeki (1995). *Başlıca Enflasyon Teorileri ve İstikrar Politikaları*. İstanbul: Filiz Kitabevi.

- Öcal Tezer ve Çolak Ömer Faruk (1999). *Finansal Sistem ve Bankalar*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Öncel Mualla, Çağan Nami ve Kumrulu Ahmet (2011). *Vergi Hukuku*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Önder, Timur (2005). “Para Politikası: Araçları, Amaçları ve Türkiye Uygulaması”. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü Uzmanlık Yeterlilik Tezi.
- Özbilen, Şevki (1999). *Maliye Politikası*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Öztürk, Nazım. (2009). *Maliye Politikası*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Pamuk, Şevket (2008). *Osmanlıdan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Parasız, İlker (1991). *Türkiye Ekonomisi: 1923'den Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Pehlivan, Osman (2013). *Kamu Maliyesi*. Trabzon: Seçkin Yayıncılık.
- Pınar, Abuzer (2014). *Maliye Politikası Teori ve Uygulamalar*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Sakin, Hikmet (2013). “*Ekonomik Krizleri Önlemede Devletin Rolü*”. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı / İktisat Politikası Bilim Dalı.
- Seyidoğlu, Halil (2001). *Uluslararası Finans*. İstanbul: Gizem Yayıncılık.
- Smithin, John (1994). “*Controversies in Monetary Economics, Edward Elgar Publishing Company*”. USA.
- Şahin, Hüseyin (2002). *Türkiye Ekonomisi*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Şeker, Murat (2005). “*Dış Borçlanma, Borç Krizleri ve Türkiye*”. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Şen Hüseyin ve Sağbaş İsa (2016). *Vergi Teorisi ve Politikası*. Barış Arıkan Yayınları.
- Tezel, Yahya Sezai (2002). *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tokathoğlu Mircan ve Selen Ufuk (2017). *Maliye Politikası*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Tokgöz, Erdinç (2001). *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2001)*. Ankara: İmaj Yayınları.
- Token, İsmail Hüsrev (1981). "Milton Friedman'ın Monetarizmi" *Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi* 18: 8.
- Toprak, Metin (2001). *Küreselleşme ve Kriz, Türkiye ve Dünya Deneyimi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Tutar, Hasan (2004). *Kriz ve Stres Yönetimi*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Türel, Oktar (2010). "Türkiye'de 1994, 2001 ve 2008-9 Ekonomik Krizlerinin Karşılaştırmalı Analizi". *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*. 21(75): 27-75.
- Türk, İsmail (1992). *Maliye Politikası*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Türk, İsmail (2006). *Maliye Politikası, Amaçlar, Araçlar ve Çağdaş Bütçe Teorileri*. Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları.
- Uluatam, Özhan (1999). *Kamu Maliyesi*. Ankara: İmaj Yayıncılık.
- Ulusoy, Ahmet (2003). *Maliye Politikası*. Trabzon: Derya Kitapevi.
- Ural, Mert (2003). "Finansal Krizler ve Türkiye". *Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*. 18: 1.
- Ünal, Yenal (2009). "1940–1950 Yılları Arasında Türkiye'de Fiyat Artışları ve Bu Dönem Ekonomisinin Genel Görünümü Üzerine Bir İnceleme". *Tarih Okulu İlkbahar Dergisi*.3: 69-107.

Üzümcü Adem, Dikkaya Mehmet ve Özyakışır Deniz (2008). *Türkiye'nin Ekonomi Politikası (1923-2007)*. Ankara: Orion Kitabevi.

Yılmaz, Ömer (2005). “İktisadi Kriz Kuramları, Finansal Küreselleşme ve Para Krizleri”. *Erciyes Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 24.

Zeza, Gennaro (2012). “The Impact of Fiscal Austerity in the Eurozone, Review of Keynesian Economics”. <http://dx.doi.org/10.4337/roke>.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Buket DEMİR
Uyruğu : T.C.
Doğum Tarihi ve Yeri : 20.05.1991
e-posta : buket_ilhan_@hotmail.com

EĞİTİM BİLGİLERİ

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	2012
Yüksek Lisans	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	

İŞ TECRÜBESİ

Tarih	Kurum	Görev
01.11.2018	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi	Memur

YABANCI DİL BİLGİSİ

Yabancı Dilin Adı	KPDS	ÜDS	TOEFL	EILTS
	( )	( )	( )	( )